

1997

I.

ČASOPIS PRO PRÁVNÍ VĚDU A PRAXI

PRÁVNICKÁ FAKULTA
MASARYKOVY UNIVERZITY
V BRNĚ

Právnická fakulta Masarykovy univerzity, ediční středisko
Veveří 70, 611 80 Brno
telefon: 05/41 32 12 97
fax: 05/41 21 06 04

Z vydaných titulů edičního plánu na rok 1996 nabízíme:

Pozn.: ceny jsou uváděny vč. DPH, dodavatel fakturuje poštovné a balné

- **J. Bejček: Existenční ochrana konkurence**
první vydání; 370 str.; 391,70 Kč
- **V. Kratochvíl a kolektiv: Trestní právo hmotné – obecná část**
druhé přepracované vydání; 351 str.; 332,90 Kč
- **J. Kuchta: Trestní právo hmotné, zvláštní část**
druhé přepracované vydání; 138 str.; 112,40 Kč
- **A. Nett: Trestní právo procesní**
druhé přepracované vydání; 311 str.; 280,40 Kč
- **I. Průchová: Základní pojmy a instituty pozemkového práva**
první vydání; 144 str.; 108,20 Kč
- **J. Fiala a kolektiv: Praktikum z občanského práva**
první vydání; 193 str.; 162,80 Kč
- **I. Telec: Vzory autorskoprávních smluv**
první vydání; 287 str.; 426,30 Kč
- **D. Jílek: Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví**
první vydání; 241 str.; 410,60 Kč
- **S. Skulová a kol.: Praktická cvičení ze správního práva (zvl. č.)**
první vydání; 295 str.; 243,60 Kč
- **kolektiv autorů: Soudobé ústavní systémy**
první vydání; 225 str.; 230 Kč
- **kolektiv autorů: Správní právo – zvláštní část**
druhé přepracované vydání; 296 str.; 212,10 Kč
- **P. Průcha: Správní řízení v praxi místní správy**
první vydání; 86 str.; 78,80 Kč
- **J. Zimek: Ústavní vývoj českého státu**
první vydání; 169 str.; 225,80 Kč
- **sborník příspěvků: Církev a stát (Vztah státu a církve...)**
první vydání; 64 str.; 84 Kč
- **V. Týč: O vnitrostátní přímé závaznosti mezinárodních smluv**
první vydání; 128 str.; 176,40 Kč

Časopis

pro právní vědu a praxi

Ročník V

číslo 1

1997

REDAKČNÍ RADA :

doc. JUDr. Jan Filip, CSc.
předseda

doc. JUDr. J. Bejček, CSc., doc. JUDr. J. Fiala, CSc.
doc. JUDr. D. Jílek, CSc., doc. JUDr. P. Průcha, CSc.
JUDr. J. Spáčil, CSc.

Vydala Masarykova univerzita v Brně

Adresa redakce :
Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Veveří 70, 611 80 Brno

Rozšiřuje, objednávky přijímá a vyřizuje:
Vzdělávací a ediční středisko
Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně,
Veveří 70, 611 80 Brno, tel. 41 32 12 97, fax. 41 21 06 04

Tisk: DIOXER Brno, Přikop 25/a
Toto číslo bylo dáno do tisku v březnu 1997

Vychází 4x ročně

ISSN 1210 – 9126

POKYNY PRO AUTORY

Rukopisy redakci zaslejte ve dvou vyhotoveních a na disketě (nejlépe v textovém editoru T602). – Je třeba, aby rozsah rukopisu nepřesahoval 20 normostran. – Pod název článku uvádějte jméno, příjmení autora, k článku připojte krátkou informaci o autorovi (titul, pracoviště a rodné číslo). – Ke každému článku je třeba připojit krátké shrnutí v angličtině (do 20 řádků), které musí obsahovat výstižnou charakteristiku článku. – Všechny články budou anonymně oponovány. – Nevyžádané články se autorům nevracejí zpět. – Veškerou korespondenci adresujte na adresu redakce Časopisu pro právní vědu a praxi.

OBSAH

ÚVODNÍK

Hilda Hejná: Vzpomínka na prof. JUDr. Hynka Bulína, CSc. 5

ČLÁNKY

Jan Spáčil: K otázce pozitivního a „nadpozitivního“ práva 7

Petr Havlan: Poznámky k pojmu vlastnictví (aneb malá rekapitulace) 27

Ján Mazák: Zrušovanie rozhodnutí všeobecných súdov v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky 46

Jan Filip: K problémům mezinárodních smluv se vztahem ke státnímu občanství ČR 52

Michal Lamparter: Význam studia problematiky svobody náboženského vyznání 63

Petr Hajn: Klamavé soutěžní praktiky a ochrana spotřebitele 68

Jana Dudová: K některým praktickým právním problémům v souvislosti s užíváním značek „ekologicky šetrný výrobek“, „produkt ekologického zemědělství“ 81

Věra Kalvodová: Evropská vězeňská pravidla – nejvýznamnější dokument mezinárodní penologie 89

AKTUALITY PRO PRÁVNÍ PRAXI

Jaroslav Chyba: Dvojnásobné přívláskové vazby a česko-německá deklarace .. 96

Jan Filip: K nové úpravě stávký ve Svazové republice Jugoslávie 103

PRÁVNÍ HISTORIE A SOUČASNOST

František Vašek: Vznik německého zemského soudu v Brně 106

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

- Zdeněk Kapitán: Fenomén moci a jeho všudypřítomnost 129
Tomáš Volný: Existuje spravedlnost? (analýza názorů na spravedlnost) 139

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

- Rita Kubicová: Trestná odpovědnost právnických osob 146
Vojtěch Šimíček: Instrukce politické strany v mezinárodním srovnání 153
Miloš Večeřa: Za přednáškovým cyklem „Problémy sociálního státu“ 156
Jana Zezulová: Zahraniční kontakty katedry trestního práva v roce 1996 158
Jana Zezulová: Prezentace knihy „Problémy právních změn v České republice, Polsku, Maďarsku a ve Slovenské republice“ na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně 161

AKTUÁLNĚ O LITERATUŘE, O PRÁVNÍCH NORMÁCH

- Ivo Telec: Zamyšlení nad knihou Počítačové právo 163
Monika Chutná: Bibliografie lidských práv 1996 169
Přehled nové vydané literatury 175

ÚVODNÍK

VZPOMÍNKA

NA PROF. JUDR. HYNKA BULÍNA, CSC.

HILDA HEJNÁ

Dozvěděla jsem se smutnou zprávu o smrti prof. Bulína a při této příležitosti se mně vybavila doba, kterou jsem strávila s prof. Bulínem při zakládání dnešní knihovny Právnické fakulty MU.

O obnovení Právnické fakulty, tehdy Univerzity J. E. Purkyně v Brně v r. 1969, se zasloužili profesori bývalé právnické fakulty Cvetler, Kubeš a Bulín. Prvním děkanem se stal doc. JUDr. Vladimír Klokočka.

V této době jsem přijala nabídku prof. Bulína a prof. Kubeše, abych pomohla při zakládání knihovny obnovené fakulty. Začínali jsme úplně od nuly. Restauraovala se budova bývalé Cyrilo–Metodějské záložny na Želném trhu, všechno bylo staveniště a o prostorách budoucí knihovny se jenom něco tušilo.

V době zrušení P. F. v Brně zachránila její knihovní fond Univerzitní knihovna (stejně tak, jako zachránila před Němci židovskou literaturu). Knihy byly depónovány na zámku v Brtnici, kde jsme s prof. Bulínem dělali první „inventuru“ stávajícího knihovního fondu. Knihy byly z Brnice převezeny do Brna a uloženy v podzemních sejfech bývalé záložny. Byl to nesmírně cenný materiál. Studenti se však podle předválečných učebnic nesměli učit a jen ti učitelé, kteří měli opravdu zájem, studovali Engliša, Sedláčky, atd. Použít a citovat je však ve svých skriptech a učebnicích nemohli.

Bylo nezbytné založit novou právnickou knihovnu, čehož se mohl ujmout jedině prof. Bulín. Byl to vědec, nejfundovanější a nejvíce orientovaný ve světové literatuře. Pod jeho vedením jsem objednávala ve všech světových jazycích odbornou literaturu, což byl základ dnešní knihovny Právnické fakulty MU.

Prof. Bulína jsem znala jako člověka velmi vzdělaného, jemného a ušlechtilého. V knihovně, která má dnes 11 pracovníků, jsem pracovala ještě asi 20 let, ale nikdy nezapomenu na ten necelý rok, kdy se prof. Bulín snažil založit právní odbornou knihovnu na světovém základě, což bylo v tehdejší době velmi problematické. Pochybuji, že si to mohou dnes mladí učitelé a studenti vůbec představit, protože si mohou opatřit kteréhokoliv autora v jakémkoliv jazyce, což i v r. 1969 bylo nepřijatelné.

ČLÁNKY

K OTÁZCE POZITIVNÍHO A „NADPOZITIVNÍHO“ PRÁVA

JAN SPÁČIL

Redakční rada s omluvou znovu publikuje příspěvek JUDr. Jana Spáčila, neboť při jeho vydání v čísle 3/96 došlo k několika zásadním redakčním chybám. Redakce se tímto autorovi i čtenářům omlouvá za toto pochybení.

Článek prof. V. Klokočky č. 2/1995 Politologického časopisu (str. 117–127) je potvrzením jeho výchozího stanoviska v článku Lidových novin z 23/6 1994 a odpovědí na polemické články prof. V. Pavlíčka a prof. F. Šamalíka v Lidových novinách: 14/7 1994 a V. Žáka v Listech č. 6/94. Zabývá se v něm zejména problémem suverenity lidu v demokratickém státě, učením o jejím dvojím charakteru: jednak jako moci konstitutivní (pouvoir constituant) a jednak jako moci již konstituované (pouvoir constitué), a zejména pak vztahem práva pozitivního (tj. daného a v právních normách kodifikovaného) a práva přirozeného (stojícího nad těmito kodifikovanými normami a tedy „nadpozitivního“).

Rád bych se pokusil k některým otázkám této diskuse připojit několik poznámek, a to zejména k problému vztahu práva pozitivního a práva přirozeného, k problému recepce práva přirozeného do práva pozitivního a případné derogaci práva pozitivního právem přirozeným. Moje poznámky jsou samozřejmě ovlivněny viděním právníka, který se profesně zabýval aplikací práva ve veřejné správě, tedy v oblasti tradičně nazývané právní praxí.

Složitost uvedených problémů spočívá především v tom, že se v nich proplétají otázky politické a otázky právní – tedy otázky metajuristické a ryze juristické. Sama teorie o dvojí svrchovanosti (suverenitě) lidu je politická a zejména pojem „pouvoir constituant“ (moc ústavodárná) je chápán ryze politicky jako nikým a ničím neomezená moc ústavodárná. To zahrnuje i „právo lidu na revoluci“, jak to ostatně chápe i „normativista“ prof. F. Weyr. Z jeho stanoviska je to ovšem zcela logické, neboť „pouvoir constituant“ je oblast metajuristická, která se vymyká juristickému (normativnímu) poznávání.

Existence daného právního řádu a závaznost i vynutitelnost jeho norem vystupující v moci zákonodárné, soudcovské a vládní, tedy jako moc lidu již ustavená (constitué) je odvodňována právě existencí konstitutivní, ústavodárné moci lidu jako jeho přirozeným právem.

„Pouvoir constituant“ je politický a mocenský nástroj lidu, zcela nezpochybnitelný základ demokraticko-republikánského zřízení, je nezbytným a dále již nedokazovaným a nedokazatelným předpokladem demokraticky ustavovaného státu.

Touto otázkou se nechci zabývat; dotýkají se práva a jeho interpretace jen nepřímo.

Pokud však jde o „pouvoir constitué“, tedy moc ustavenou, pohybujeme se již na půdě empiricky existujícího právního státu, ústavy, zákonů i nižších právních norem.

Jaký je to ovšem právní řád? Pro jakékoliv normativní poznávání je třeba přísně odlišovat oblast „pouvoir constituant“ od „pouvoir constitué“ a zůstat v mezích právního řádu daného ústavou, zákony, případně i nižšími právními normami, právního řádu konstituovaného a v řádné formě vyhlášeného, tedy pozitivního.

* * * * *

Jako jeden ze zásadních problémů byl v diskusi nastolen vztah práva pozitivního a přirozeného.

V této oblasti se však názory prof. V. Klokočky a ostatních účastníků diskuze rozcházejí. Prof. V. Klokočka vychází ve svém článku z názoru, že ústavou a dalšími zákony dané právo, tj. pozitivní právo je podřízeno právu přirozenému („nadpozitivnímu“). Explicitně odmítá tezi prof. F. Šamalíka: „Přirozené právo se však stává součástí platného práva teprve tehdy, má-li formu pozitivně-právního zákona“ a obdobné názory prof. V. Pavlíčka. Říká doslova: „...uznání přirozeného práva nebo přirozených práv a jejich prohlášení za nedotknutelné neznamená, že se nedotknutelné hodnoty prostě začleňují do pozitivního práva, ale že se jim

dává přednost před pozitivním právem, že se pozitivní právo před nimi sklání. Jde o společenské hodnoty, které nejsou dobře definovatelné v juristických dimenzích, přesto však pozitivnímu právu nadřazené“.

Dále uvádí, že termín „nadpozitivní právo“ má svůj hluboký smysl, protože přirozené právo pouze „zpozitivizované“ je jako přirozené právo zcela bezcenné a podřizuje se základnímu postulátu normativistů a pozitivistů, primátu zákonnosti nad spravedlností. V takovém pojetí by se legalita opět mohla stát prostředkem „ospravedlnění“ nespravedlnosti.

Proti těmto úvahám prof. V. Klokočky lze na prvním místě namítnout: Byly-li základní principy demokratického zřízení, včetně jejich neodstranitelnosti ve smyslu čl. 9 odst. 2 Ústavní listiny ČR ani ústavním zákonem ani referendem, a byly-li rovněž tak principy základních práv a svobod zakotveny v ústavním pořádku a dalších právních normách, tedy v pozitivním právu (tj. v právu daném a zveřejněném podle určitých materiálních a procedurálních předpisů), rozhodně to neznamená, že toto jejich „zpozitivizování“ je učinilo jako přirozenoprávní zásady bezcennými. Žádný, kdo je povolán k jejich „oficiální“ interpretaci a aplikaci (např. soud nebo správní orgán), nesmí a nemůže jich nedbat. V této souvislosti bych rád připomenul dřívější úvahu prof. V. Klokočky v Lidových novinách z 22. 7. 1993, v níž charakterizuje Ústavu ČR vycházející z přirozenoprávních zásad takto: „Do nové ústavy byly proto včleněny určité regulativní ideje, vyjadřující základní a nedotknutelné hodnoty demokratické společnosti, jež postaveny nad a mimo kompetenci ústavních orgánů, vymykají se proceduře ústavních změn a mohou zaniknout jen se zánikem demokratického zřízení. Ústava tím váže aplikaci práv jak na zákonnost, tak i na respektování těchto hodnot a těmito hodnotami také užití práva poměřuje. To znamená přechod od formálního právního státu k materiálnímu právnímu státu a od formálně – racionální legitimacy k jejímu materiálně – racionálnímu pojetí“. Tedy stručně řečeno: nejen legalita ale současně i legitimita, jejichž podstata je Ústavou – tedy pozitivně právním předpisem vyjádřena. Právní řád tvoří formálně – logicky i obsahově jednotu; výklad norem (interpretace) jí musí respektovat. S takovým pojetím je možno souhlasit. Nynější názory prof. V. Klokočky se však od tohoto pojetí zřejmě odlišují. Souhlasíme-li s tím, že v demokratickém státě má být a dnes u nás de lege lata musí být „legalita“ spojena s „legimitou“ založenou na oněch zmiňovaných a „zpozitivizovaných“ principech přirozeného práva vtěleného do právního řádu, pak nemůžeme s pojmem „legalita“ operovat jako s něčím méně významným a méněcenným. Tato legitimita stejně jako legalita je chráněna instancním postupem orgánů státu a v konečné instanci i ústavním soudem. Tím ovšem nechci tvrdit, že pojem legitimacy je zcela vyčerpán včleněním obecně přijímaných základních principů demokratického zřízení i lidských a občanských

práv a svobod do práva pozitivního. Legitimitu lze chápat jako ospravedlnitelnost daného právního řádu a tím i státu a spočívá v efektivním a demokratickém uplatňování vůle většiny při současném respektování lidských a občanských práv a svobod a tím i práv menšiny.

* * * * *

Jaký je tedy vztah práva pozitivního a přirozeného? Východiskem pro pochopení jejich vzájemného vztahu může být podle mého názoru stále pojetí prof. F. Weyra,¹ který vychází z poznání (což nám znovu potvrzuje tato diskuse), že zastánci přirozenoprávní teorie se prohřešují proti pozitivistické zásadě jednotnosti předmětu normativního poznávání (pozitivnost znamená zde danost normy jako předmětu poznávání) tím, že následkem představy o nadřazenosti a pravé správnosti (tj. platnosti) právních norem plynoucích z přírody, z přirozenosti (ius naturale) nebo z boha (ius divinum) nad empirickými autoritami jako např. parlament, směřují dva právní soubory v jeden a mají za to, že funkcí přirozeného práva jest, aby korigovalo právo empirické (pozitivní). V současných diskusích se ovšem přirozené právo již nespojuje s bohem ani s lidskou přirozeností, ale především s poměrem individua a státu. Nelze ovšem snižovat nejen nesmírný význam teorií přirozených práv a jejich historickou zásluhu o humanizaci práva, zejména důrazem na lidská a občanská práva, ale ani jeho úlohu při aplikaci pozitivně – právních norem, jak o tom budeme dále hovořit.

Zastánci přirozenoprávních teorií podle prof. Weyra přehlížejí, že jednotící princip, který z pozitivního práva (tedy z předmětu normativního poznávání, z jeho interpretace a posléze aplikace) činí jednotku (jednotný normový soubor), jest povahy formální, tj. jednotlivé normy se stávají součástmi určitého právního řádu jen tím, že jejich vznik se dá odvodit z delegace jejich tvůrců vyššími normotvůrci, kteří svou kompetenci odvozují opět od nejvyššího normotvůrce resp. od nejvyšší normy (ústavy), a to bez ohledu na jejich konkrétní obsah. Právní řád státu je tedy hierarchicky (stupňovitě) vybudovaný soubor norem s různou právní relevancí – od primárních (prvotních) abstraktních norem, tj. zákonů (i ústavních) přes sekundární (druhotné) abstraktní normy (typu nařízení v rámci zákona) až ke konkrétním sekundárním normám (rozsudek, individuální správní akt, příp. i právně relevantní jednání subjektů). Nejvyšší normou – základním zákonem je Ústava a její součástí. Z této základní normy nelze odvodit jednotlivé normy činnosti

¹ František Weyr: *Teorie práva*, Praha 1936, str. 208 a násl.

intelektuální, ale normotvorným aktem, tedy aktem volním. Právní norma neplatí z moci svého obsahu, ale protože byla vytvořena podle určitého pravidla daného normou vyšší. Normotvůrci jsou ti, jimž tuto kompetenci ústava resp. obyčejný zákon přičítá.

Naproti tomu pro přirozené právo obdobně jako pro soubor etických norem je jednotícím principem činicím z tohoto práva jednotný normový soubor princip obsahový; patří k němu všechny normy, které odpovídají určitému principu (lidské přirozenosti). Představa jakékoli delegační závislosti nemá mezi nimi naprosto žádný význam. Právo pozitivní a právo přirozené jsou z hlediska jejich jednotlivých principů dva naprosto odlišné soubory právních norem vedle sebe, což ovšem nevylučuje spojitost mezi nimi, jak o tom bude dále pojednáno.

To ovšem neznámá, že obsahové hledisko není v pozitivním právu podstatné – norma bez obsahu nemá smyslu. Norma vydaná vyšším normotvůrcem je obecnější (obsahově širší) než norma nižší (vydaná nižším normotvůrcem), která je konkrétnější, ale obsahově užší – tedy je v normě obecnější (vyšší) obsažena, což je rovněž podmínkou její platnosti.

Normotvůrcem je nejen zákonodárce (vydává normy obecné – zákony); normotvůrcem je i soudce (správní úřad) vydávající rozsudky (individuální správní akty) jakožto konkrétní sekundární normy. Nelze samozřejmě ztotožňovat úplně soud a správní úřad; jsou zde jisté odlišnosti. Je to např. odlišná organizace obou orgánů, odlišný okruh záležitostí, o nichž rozhodují (odlišné kompetence), zásada nezávislosti soudů i soudců na rozdíl od zásady podřízenosti u správních úřadů, což ovšem neznámá, že nadřizený orgán má právo (kompetenci) ovlivňovat orgán podřízený v průběhu řízení o konkrétní záležitosti; příp. i jiné.

Avšak z hlediska našich úvah je to zcela zanedbatelné; soudy i správní úřady „nalézají právo“ – vydávají autoritativní rozhodnutí.

Prof. V. Klokočka svou tezi o přirozeném právu jako „nadpozitivním“ nejen nadřazuje právo přirozené právu pozitivnímu, ale směšuje oba tyto soubory práva v jeden a vůbec odmítá i jeho „zpozitivizování“, tedy jeho vyjádření v pozitivně-právním předpisu resp. jeho recepci do práva pozitivního (tj. daného a v zákonné formě zveřejněného). Přiznává mu tak implicitně „moc“ měnit nebo i nahrazovat právo pozitivní (pokud jsem správně pochopil jeho argumentaci). Tím ovšem vzniká z juristického hlediska zvláštní situace. Jsem si vědom toho, že úvaha prof. V. Klokočky je úvahou politologickou (tradičně: státovědeckou) pohybující se mimo oblast legis latae, kdežto moje polemika je vedena úvahami právníka „nalézajícího právo“, který nejen chce, ale i musí ujasnit si z hlediska úvah prof. V. Klokočky vztah práva přirozeného a pozitivního a zejména onu tezi prof. V. Klokočky, podle níž se při střetu obou těchto odlišných právních norem

„sklání právo pozitivní před právem přirozeným“. Používám důsledně vžitý termín „nalézání práva“, ačkoliv ve skutečnosti jde o „tvorbu práva“. Normotvůrce na kterémkoliv stupni normotvorby právo nenalézá, ale „tvorí“. To je ovšem důležitý pohled, neboť ke konkretizaci obecné (abstraktní) normy dochází právě při vydávání soudních či správních rozhodnutí, zde dochází abstraktní zákon svého uplatnění. Norma abstraktní se přeměňuje v normu konkrétní, která stanoví konkrétní povinnosti i oprávnění konkrétním osobám. Jde o aplikaci práva, kdy normotvůrce na nejnižším stupni normotvorby (soudce, správní úřad) je vyšším normotvůrcem delegován, aby po interpretaci dané normy, což je převážně intelektuální činnost, ji posléze aplikoval, což je převážně volní činnost, na danou skutkovou podstatu, aby tedy vydal konkrétní sekundární (tj. odvozenou) normu (rozsudek, individuální správní akt). Zde je však tento normotvůrce vázán pozitivně-právním předpisem – zákonem (viz. např. čl. 95 Ústavy ČR). Proto se pozitivní právo nemůže jednoduše „sklonit před právem přirozeným“, není-li pro to opora v právu pozitivním.

Právní normu a právní důsledky skutkových podstat pocitů občan především v rozsudcích nebo správních rozhodnutích; právo ztělesněné v obecných abstraktních normách se ho dotýká především zprostředkovaně – bezprostředně jen jako motiv jednání. Přímo se ho však vždy dotkne právo aplikované, tedy reálně působící, vynutitelné, příp. již vynucované. Při aplikaci práva dochází mezi občanem a normotvůrcem (soudcem, správním úřadem) ke vzájemné interakci v procesu konkrétní normotvorby – tedy v občanském soudním či správním řízení. Ale právě v tomto momentu by mělo docházet ke shodě legality i legitimacy, legality i požadavku spravedlnosti. Pomineme-li, že v případně vtělení oněch základních principů demokratického zřízení i práv a svobod člověka a občana do pozitivního práva (např. v Ústavě i v Listině základních práv) se tyto stávají součástí legality a potvrzují legitimitu normotvůrce, zbývá nepochybně ještě řada obecně sdílených a přijímaných etických a společenských názorů, které nejsou obsahem pozitivního práva, ale jejichž nedbání by mohlo vést k nespravedlnostem. V případně delší neshody práva (tj. pozitivního zákona) a uznávanými zásadami spravedlnosti by rostla nedůvěra k orgánům „nalézajícím právo“ i k jejich výrokům.

Je nejen úkolem následných legislativních úprav, ale i úkolem právní praxe, tj. orgánů „nalézajících právo“, aby při aplikaci práva, tedy v jejich normotvorné činnosti – ovšem v rámci interpretované normy – k takovým pokleskům nedocházelo.

* * * * *

Z hlediska zásad normativního poznávání, interpretace práva a jeho aplikace (vytváření norem ať obecných či konkrétních) nelze než se postavit na stanovisko, že přirozené právo (jakožto odraz představ suverénního lidu o demokratickém právním zřízení – tedy hledisko *de lege ferenda*), má-li se stát součástí ustavovaného a vyhlášeného právního řádu, musí nabýt formy pozitivního právního předpisu, příp. musí být do pozitivního práva recipováno zvláštní delegační normou.

Recepce práva přirozeného se může tedy stát tak, že ústavodárce (zákonodárce) buď vtělí normy přirozeného práva přímo do práva jím vytvářeného, tedy do práva pozitivního, anebo tím způsobem, že obsah práva přirozeného vtělí do pozitivního práva zmocněním (delegací) nižšího normotvůrce (soudce, příp. správní orgán), aby podle pravidel určených delegační normou aplikoval v jistých případech zásady přirozeného práva na základě svých úvah podle pečlivě uvážených okolností, a to především tehdy, chybí-li norma pozitivního práva a nelze-li případ řešit výkladem zákona resp. analogií.

Tím dochází rovněž k „zpozitivizování“ přirozeného práva, ovšem v konkrétní druhotné normě (rozsudek, individuální správní akt). V této souvislosti se často připomíná § 7 obecného zákoníku občanského z roku 1811: „Nelze-li právní případ rozhodnout ani podle slov ani z přirozeného smyslu zákona, jest hleděti k podobným případům v zákoně zřejmě rozhodnutým, a k důvodům jiných s tím příbuzných zákonů. Zůstane-li právní případ ještě pochybný, musí být rozhodnut podle přirozených zásad právních se zřetelem k okolnostem pečlivě shrnutým a zrale uváženým“.

K tomuto ustanovení uvádí prof. F. Weyr, že tento způsob vztahu práva pozitivního k právu přirozenému jest jedině možný, poněvadž je v souladu s uvedenými pravidly normativního poznávání. „Formálně se takto stává pozitivní předpis § 7 pramenem či důvodem platnosti oněch přirozených zásad právních, materiálně (obsahově) jest jím tento obsah sám. Předpis § 7 recipuje obsah přirozeně-právního normového souboru, tj. toho, čemu se říká přirozené právo. Sekundární vlastnosti takového recipovaného práva se projevují jeho supletorní povahou: má ho být užito jen tehdy, když chybí výslovný předpis pozitivní“.² Stávají se tedy „přirozené zásady právní“ dle tohoto ustanovení součástí pozitivního právního řádu a mají po formální stránce stejnou kvalitu jako pozitivně právní normy psané, tj. normotvůrcem dané a řádně vyhlášené. „Tyto zásady mají následkem toho funkci pozitivně právních norem dosahu velmi pružného (např. zásada spravedlnosti, svobody omezené svobodou jiných lidí, rovnosti před zákonem, harmonie apod.). Obsah těchto norem není ve skutečnosti lidskému intelektu vrozený a není absolutně nezmění-

² František Weyr: *Teorie práva*, Praha 1936, str. 208 a násl.

telný, jak se domnívala starší doktrína přirozeného práva, nýbrž závisí na ostatním obsahu právního řádu, zejména na jeho ústavě. Jak ukázal Sedláček, jde v podstatě o systematické pojmy právní, odpovídající materiální jednotě právního řádu, pojaté pod aspektem společnosti, která se tímto právem řídí³, říká Hynek Bulín.³ Náš právní řád, přestože ústava vychází z přirozenoprávních zásad, nemá bohužel podobné ustanovení jako byl § 7 o. z. o., což poukazuje jen na nedůslednost zákonodárců. I tvůrci obecného zákoníku občanského z roku 1811 (stoupenci přirozeného práva např. Martini, Zeiler) tedy začlenili zásady přirozenoprávní do pozitivního práva, v daném případně delegační normou.

Se shora uvedenými vývody je v rozporu názor prof. V. Klokočky, když uvádí: „...skutečnost, že určité principy jsou prohlášeny za „nadpozitivní právo“ právě prostřednictvím aktu pozitivního práva, není rozhodná. Jsou-li uznány určité principy za „nadpozitivní právo“, není pro jejich funkci v ústavním a právním řádu a pro jejich funkci ve společnosti podstatný způsob, jakým se tak stalo. Nejde o cestu těchto principů a hodnot k nadpozitivnímu právu, ale o jejich nadpozitivní povahu samu. „Nadpozitivní právo“ znamená, že jde o právo, které stojí nad normami pozitivního práva, a to i nad zákony a nad ústavními zákony. Jsou nadpozitivní tím, že je vyloučeno jejich odstranění jakýmkoliv aktem pozitivního práva.“ Neodstranitelnost těchto principů musí být ovšem výslovně zakotvena v pozitivněprávním předpisu, jak tomu je v čl. 9 Ústavy ČR.

Z doslovu uvedeného citátu by se mohlo zdát, že prof. V. Klokočka považuje za „nadpozitivní právo“ jen ony principy demokratického zřízení zakotvené v hlavě první Ústavy ČR včetně Listiny základních práv a svobod.

Z celého kontextu jeho článku je však patrné, že tím rovněž míní obecně všechny předpokládané normy „přirozeného práva“ (které dnes mají povšechnou tendenci spíše zvětšovat svůj rozsah). Proto považují za správné hovořit o přirozeném právu v co nejobecnější poloze. Jak by ovšem mohlo být základem pro „nalézání práva“ soudcem (ústavně vázaným pozitivně daným a vyhlášeným zákonem) přirozené právo v „nezpozitivizované“ podobě – správněji pokud mu není dána podoba pozitivní normy – není z jeho článku patrné. To je ovšem zarážející.

Jde tu však ještě další problém. Prof. V. Klokočka ve svém výkladu o nedotknutelných hodnotách s „nadpozitivním“ právním charakterem, zdůrazňuje: „Jde o společenské hodnoty, které nejsou dobře definovatelné v juristických dimenzích, přesto však pozitivnímu právu nadřazené.“ Má zřejmě na mysli pojmy jako je: „volná soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy“, „podstatné náležitosti demokratického státu“ a další.

Jde sice o výrazy neurčité, vágní, přesto však jde o pojmy právní a způso-

³ Hynek Bulín: Výklad norem (Slovník veřej. práva čsl., díl V., str. 431).

bilé, abychom je mohli správně interpretovat a posléze i aplikovat. E. Hácha upozorňuje⁴ na to, že „zákon skutkovou podstatu nebo právní následky nevymezuje zcela přesně. Místo, aby podal normu k použití zcela způsobilou, pracuje zákonodárce často se zkratkami, v nichž mohou být obsaženy i více nebo méně zřejmé poukazy. Soudce nebo jiný orgán, který jest povinen zákona použít, je arci povinen zákonodárnou zkratkou rozvinouti do té míry, aby dal normě podobu k použití způsobilou. Jak si má při tom vésti, je nutno vyhledati z obsahu a smyslu zákona. Rozvinutí zkratek bude vyžadovati různých metod, od ryze dedukčních metod logických přes analogii až ke značné volnosti soudcovského uvážení, jež hraní na volné nalézání práva, které jest kryto poukazem ze zákona poznatelným (judikatura NSS – Budw. 6239, 6527 a j.)“ „...Zkratkou pracuje i zákonodárce i když používá tzv. vágních pojmů, jimž praxe dává určitější obsah získaný z indicií ze zákona vyčtených nebo ze zjištěného obsahu normy. Např. veřejný zájem, veřejné ohledy, všeobecná prospěšnost, zájem okresu, místní potřeba (v živn. řádu) apod.“ Ve své stati Nejvyšší správní soud⁵ rozvíjí E. Hácha své myšlenky dále: „...Tyto neurčité pojmy jsou nutným výrazem zákonodárné techniky, která nechce hnát kasuistiku právní normy do krajnosti, jak to činilo starší zákonodárství anglické, např. v Town Police Clauses Act 1857, s jeho odpuzujícím textem. Zákonodárce sahá až na vzácné výjimky k pojmům abstraktním. Ale jsou různé stupně abstrakce. Tak zvané pojmy neurčité leží jen na vyšším stupni abstrakce. Proto hranice mezi pojmy určitými a neurčitými není ostrá, nýbrž plynulá. Každý pojem právní má svou sféru neurčitosti. Podle slov Ph. Hecka má každý z nich svůj střed a svůj mlhavý okraj. I pojmy zdánlivě určité musí být vykládány...“ „...Někdy jsou neurčité pojmy v substantivu nebo adjektivu, někdy ve verbu. Ma- je aplikovati právní normy pracující s neurčitým právním pojmem na konkrétní podstatu skutkovou, musí si úřad (soud) právní normu do té míry zkonkrétniti, aby byla k použití způsobilá. Směrnice dává při tom namnoze již ohraničení vlastní kompetence úřadu a pak zjevný účel zákona...“ „...Při zkonkréťování neurčitých pojmů používá soud hojným způsobem „zkušenostních zásad“ (Erfahrungssätze) čerpaných ze soukromých vědomostí a životní zkušenosti soudců, z obecně uznávaných děl, docela stejně jako při vyhledávání smyslu slov musí občas sáhnouti po lexikonech jazykových. Daniel Sanders, Adelung a j. bývají v judikátech vídeňského soudu nezdídka citovány. Že by se tím slovník Daniela Sanderse byl stal obsahem právní normy, nikdy nikoho nenapadlo“ říká Emil Hácha.⁶

Jako příklad takové interpretace nám může posloužit např. judikát NSS Boh.

⁴ Emil Hácha: Analogie (Slovník veřej. práva čsl., díl I, str. 67).

⁵ Emil Hácha: Nejvyšší správní soud (Slovník veřej. práva čsl., díl II., str. 843–844).

⁶ Emil Hácha: Nejvyšší správní soud (Slovník veřej. práva čsl., díl II., str. 843–844).

adm. 4488, v němž se Nejvyšší správní soud zabýval pojmem „veřejný pokoj a řád“ (§ 93 Ústavy ČSR), který vložil jako: „jednak souhrn právních norem a norem ethických a společenských, jejichž zachování podle dočasně panujících obecných názorů je podmínkou klidného a spořádaného soužití, jednak stav společnosti oněm normám odpovídající“.

Tento výklad jest třeba považovat i z hlediska přirozenoprávních zásad za plně hodnotný a zcela přijatelný. Prof. J. Hoetzel, řazený k právním pozitivistům, jej charakterizuje⁷ takto: „Toto soužití ukládá každému členu společnosti určitá nutná omezení. Svoboda jednání jednotlivce končí tam, kde začíná svoboda druhého. Toto omezení nelze stanovit kazuisticky, ale jen v rámci pružných pojmů jako veřejný pokoj, veřejná mravnost apod., které je nutno vykládat s náležitým taktem. Při pojmech veřejný pokoj, veřejný řád nejde o nic metajuristického, přirozenoprávního; právní řád recipuje pro sebe názory společenské i etické.“

Obdobný postup je samozřejmě uplatnitelný i při výkladu takových pojmů jako jsou: „podstatné náležitosti demokratického právního řádu“ nebo „ohrožení základů demokratického státu“ apod.

Jak zřejmo, dovedla si praxe a zřejmě i nadále dovede poradit s takovými mnohoznačnými a neurčitými pojmy „těžko definovatelnými v juristických dimenzích“. Prof. J. Hoetzel sice dovozuje, že v cit. judikátu NSS nejde o nic metajuristického, přirozenoprávního; domnívám se však, že jde o formu recepce přirozenoprávních zásad, v daném případně norem etických a společenských do pozitivního práva. K recepci přirozenoprávních zásad dochází v souvislosti s interpretací pozitivně – právní normy, a to především při její aplikaci. Na tomto místě se patří připomenout pojetí přirozeného práva u prof. J. Sedláčka.⁸ Prof. Sedláček vychází z postulátu, že právní řád má tvořit harmonický celek, v němž jsou jednotlivé normy spojeny axiologickými pravidly. Zde již nejde o teoretický postoj, ale postoj praktický, poněvadž jde o pravidla pro volní činnost – tvorbu norem, tedy o aplikaci práva. Nejde o striktní pravidla normativního poznávání, nýbrž o vhodnost a účelnost norem samých, což je dáno hodnotícím, regulativním principem obsaženým v nejvyšší normě. Obsah takových regulativních principů jest shrnut v nejvyšším principu, který se nazývá spravedlností. Tyto regulativní principy jsou ovšem historicky i kulturně podmíněné a nejsou neměnné. Jejich soubor tvoří přirozené právo. Přirozené právo není podle J. Sedláčka žádným normovým komplexem heteronomních norem, nejde zde pro právní vědu o úsudky povinnosti. Jde jen o úsudky hodnotící a o axiologické zásady, aby právní řád tvořil jednotku, podle níž by lidé mohli žít v harmonii.

⁷ Jiří Hoetzel: Českoslov. správní právo., 1. vydání, Praha 1934, str. 19.

⁸ Jaromír Sedláček: Občanské právo čsl., Všeobecné nauky. Brno 1931, str. 25–50.

Prof. J. Sedláček v souladu s normativní teorií chápe jako normotvůrce nejen zákonodárce, ale i soudce a správní úřady, a považuje tedy rozsudky i správní akty za konkrétní druhotné normy. Vidí proto v aplikaci práva normotvorbu jako volní činnost normotvůrce, která mu umožňuje v rámci daném interpretací normy vyplnit prostor daný pro aplikaci normy i uplatněním oněch regulativních principů, nazývaných přirozené právo. Za velmi poučnou a stále inspirativní v tomto směru považuji již citovanou studii Hynka Bulína „Výklad norem“,⁹ z níž dále vyjímám: „Oblíbenou pomůckou při výkladu norem, zejména obecných, je tzv. ratio legis, kterou někteří definují jako „účel, jehož zákonem mělo být dosaženo“ (např. Heyrovský), jiní jako „smysl zákona pro lidský život“ (Sedláček). Při tomto způsobu výkladu nejde však již o ryzí (nepředpojaté) poznávání obsahu právní normy, nýbrž o její hodnocení buď z hlediska nějakého postulátu (účelu, jehož normotvůrce chtěl stanovením normy dosáhnouti, který však není v ní samé vyjádřen), anebo z hlediska jiné normy, zpravidla morální. Takto chápaná ratio legis má své odůvodnění při aplikaci normy, tj. při stanovení nižší normy v rámci normy delegační. Čím širší je tento rámec, tím širší je pole pro tzv. volné uvažování delegáta a pro možnost jeho metajuristických úvah (účelových, morálních, sociálních, hospodářských atd.). Při ryzím výkladu právní normy jde však jen o přesné vymezení jejich skutkových podstat, a pokud jde o normu delegující, o stanovení jejího delegačního rámce; její delegát nesmí překročit, nikoliv o návod, jakým způsobem má delegovaný normotvůrce tento rámec vyplnit. Ratio legis má tedy při interpretaci normy zcela jiný úkol než při aplikaci. Tento význam je dán normologickým vztahem závislosti normy delegované na normě delegující, jakož i na kulturním prostředí adresátů normy, dále závislosti právních skutečností jedné normy na normě jiné (Sedláček). Změna těchto normologických vztahů může mít za následek změnu obsahu normy, popřípadě její úplný zánik. Tuto myšlenku vyjadřuje při obecných normách aforisticky stará řehole „cessante racione cessat lex ipsa“, při smlouvách a jiných konkrétních normách „clausula rebus sic stantibus“; podle této zásady stává se smlouva nezávaznou, změní-li se normové relace tak, že by doslovným splněním smlouvy bylo dosaženo ničeho jiného, než strany zamýšlely.“

Soudce a správní úřad „nalézající právo“ nesmí být izolován od společnosti a od života, od obecně uznaných etických a společenských názorů, a má je při aplikaci obecných norem – zákonů respektovat; samozřejmě s vědomím jejich dějinné proměnlivosti a dočasnosti a v rámci prostoru, který mu pro aplikaci norma poskytuje. To klade velké nároky na osobnost, zejména soudce. Nejde jen o právní erudici a charakter, ale i o dlouholeté profesní i lidské zkušenosti, o vysokou kulturní i vzdělanostní úroveň. V delegačním rámci normy daném pečlivou její interpretací

⁹ Hynek Bulín: Výklad norem (Slovník veřej. práva čsl., díl V, str. 428).

se pak mohou uplatnit obecně přijímané přirozenoprávní principy, které nejsou vlastně ničím jiným než v uvedeném citátů připomínané „metajuristické úvahy“. Samozřejmě nikoli proti výslovnému znění a smyslu dané normy – contra legem. Vztahuje se to podle mého názoru i na tzv. „správní uvážení“, které není a nesmí být úřední libovůlí, ale musí být vždy zdůvodněno, aby bylo patrné, z jakých úvah při svém rozhodování úřad vycházel.

Můžeme tedy konstatovat, že přirozené právo (přirozenoprávní zásady) musí být do platného, tedy pozitivně daného právního řádu recipováno buď výslovným a normativně formulovaným jeho přijetím do pozitivně právních norem (zákonů), tedy přímo a bezprostředně. Že se tak děje, dosvědčuje nejen Ústava ČR a přijetí Listiny základních práv a svobod do našeho ústavního pořádku, ale např. i V. Žák v Listech č. 6/1994: „...vývoj práva po druhé světové válce vedl k normativnímu vyjádření základních práv a svobod, tedy k překonávání rozporu mezi právním pozitivizmem a přirozenoprávní teorií“, tedy zkratkovitě řečeno: vedl k jejich včlenění do pozitivního práva.

Přirozené právo může být dále recipováno i delegací nižšího normotvůrce (tedy soudce resp. správního úřadu) k „nalézání práva“ podle „přirozenoprávních zásad“, jak to učinil zmiňovaný § 7 o. z. o. z roku 1811, a to tehdy, chybí-li výslovný předpis pozitivní a nelze-li případ řešit analogií nebo výkladem normy. V tom případě má přirozené právo povahu supletorní normy. Recepce přirozeného práva (v širokém smyslu slova) je však za třetí i uplatnění jeho principů při aplikaci obecných právních norem, jak to chápe profesor J. Sedláček a v citovaném výňatku i H. Bulín, takže i zde musí přirozené právo konec konců nabýt pozitivně-právní formy).¹⁰

¹⁰ Velmi zajímavé a pro právní praxi podnětné jsou úvahy prof. J. Boguszaka ve studii „Vyústění antinomie jusnaturalismu a juspozitivismu“ v časopise Právník č. 5 z roku 1995. Prof. Boguszak nazývá jusnaturalismem resp. naturalismem právo přirozené resp. přirozenoprávní zásady; juspozitivizmem resp. pozitivizmem právo pozitivní resp. právní pozitivismus.

Prof. Boguszak vychází z myšlenky konsenzu jako základní kategorie vztahu práva přirozeného a práva pozitivního, má-li být uplatněn princip priority přirozeného práva v oblasti státní právní politiky.

Postulát souladu pozitivně – právních norem s přirozeným právem vyjadřujícím lidská práva a základní svobody vyplývá z mimořádného pokroku v dosahování konsenzu v mezinárodním měřítku po druhé světové válce, pokud jde o tato práva. Dochází k jejich vtělení do pozitivně – právních norem a soudy jsou tak povinny rozhodovat na základě a v rámci pozitivně – právních norem, v nichž jsou tato práva formulována.

Pokud zde rozumíme naturalismem prosazování lidských práv a pozitivizmem postulát dodržování platného práva, dochází na tomto poli ke konvergenci jusnaturalismu a juspozitivismu, nikoliv k potlačení pozitivismu v praxi aplikace práva.

Zdůrazňuje dále, že právní pozitivismus je nepostradatelnou složkou právního vědomí v normálně fungujícím demokratickém státě. Chápat pozitivizmus jako hodnotově zcela bezobsažný

* * * * *

Jak však řešit případ, když se přirozené právo „nezpozitivizované“ (tak jak existuje ve společenských a etických představách dané společnosti a konkretizuje se např. v názorech na spravedlnost) dostane do rozporu s právem pozitivním? Dosud šlo o výklad právních norem secundum legem příp. někdy i praeter legem. Nyní máme zodpovědět otázku a najít řešení contra legem, tedy kdy dochází k derogaci práva pozitivního právem přirozeným. Jde o onu tezi prof. V. Klokočky, kdy se „pozitivní právo“ před právem přirozeným sklání. Mám za to, že nejlépe nám

přístup k právu, by nevystihovalo jeho skutečný význam: Pouze při orientaci na dodržování platného (tedy pozitivního J. S.) práva, v čemž spočívá funkce právního pozitivismu je dosažitelná hodnota právní jistoty. Naopak ryze naturalistický přístup by implikoval právní nejistotu – nebyla by ustálena pravidla, jež se stala předmětem konsenzu.

Cílem je tedy – fixovat v mezích dosaženého konsenzu hodnotu spravedlnosti (tedy lidská práva a základní svobody) v platném právu, nikoliv zároveň rezignovat na hodnotu právní jistoty.

Nový status lidských práv je jedním z faktorů pozvednutí úlohy soudní moci. Na jedné straně vázanost soudu zákonem znemožňuje vychýlení rovnováhy moci soudcovské a zákonodárné na stranu justice – na druhé straně soudobý růst významu ústavního soudnictví a mezinárodní soudní ochrana lidských práv a svobod nastolují rovnovážnou dělbu moci, tedy takovou, kde justice není tím slabším partnerem.

V těchto momentech vidí J. Boguszak postup konvergence jusnaturalismu a juspozitivismu. Klade si ovšem otázku, zda zformování lidských práv a svobod v pozitivně – právních předpisech (pokud je chápána ve smyslu konsenzuálních úprav, tedy ideologicky neutrálně pokud jde o jejich původ a podstatu) nespovídá spíše o převládnutí pozitivistického řešení, než o konvergenci.

Za přirozenoprávní je však třeba označit princip nezměnitelnosti těchto práv pro futuro, což je z hlediska právního pozitivismu protismyslné. Tento princip je obsažen v České Ústavě, nikoliv však v platném právu převážné většiny demokratických státě. Rovněž záruka práv občanů na odpor zakotvená v Listině základních práv a svobod je přirozenoprávního původu.

Zásadní význam v myšlenkách prof. J. Boguszaka, jak jsem se je pokusil interpretovat, má podle mého soudu jeho hluboké pochopení, že právní jistotu – jako rovněž jedno ze základních práv člověka – nelze obětovat ve jménu nějaké neurčitě definované vyšší spravedlnosti. Domnívám se však, přestože si myšlenek prof. J. Boguszaka v uvedené studii velmi vážím, že ke konvergenci přirozeného a pozitivního práva dojít nemůže. Jde o dva zcela odlišné soubory právních norem vybudovaných na odlišných principech. Jejich antinomie se patrně nepodaří odstranit; budou vždy koexistovat v jistém sváru. Postulát konsenzu však v praxi tvorby práva bude umožňovat jeho řešení.

Domnívám se tedy, že nejde o konvergenci, ale o recepci práva přirozeného do práva pozitivního, a to buď výslovně včleněním jeho zásad do pozitivně – právních předpisů nebo uplatněním jeho zásad při interpretaci a zejména při následné aplikaci právní normy, jak jsem to pokusil ve svém článku prokázat.

Bylo by proto možno hovořit spíše o transformaci přirozeného práva než o jeho konvergenci, a to buď explicitně při vydávání obecně závazných právních norem, nebo implicitně v soudní praxi.

takovou situaci pomohou osvětlit slova E. Háchy.¹¹ „Je-li však soudce podle svého ústavního postavení ve státě vázán zákonem (§ 98 a také § 93 naší ústavní listiny – rozuměj Ústavy ČSR z r. 1920 – nyní čl. 95 Ústavy ČR, pozn. J. S.), znamená tato vázanost netoliko, že soudce není oprávněn se skutkovou podstatou spojit jiné právní následky než ty, které jsou zákonem předurčeny, nýbrž znamená také, že není oprávněn spojit nějaké právní následky se skutkovou podstatou, pro niž zákon žádných nepředurčil. Postavení soudce může arci býti i jiné, jako bylo jiné i postavení římského praetora, který nebyl soudcem v našem smyslu, nýbrž nositelem magistrátského imperia, na jehož základě mohl tvořiti ne-li snad abstraktní, tož aspoň konkrétní normy právní ze zákona neodvozené. Meze pouhé aplikace přesahuje i jurisdikce vysokých tribunálů anglických, a to (zakrytě) v common law; (přiznaně) v kancelářské Equity, jež vyrůstala nejen praeter, nýbrž i contra legem, třeba se to sebevíce zastíralo. Rovněž civilní soudce švýcarský podle uvedené již normy (která jest v podstatě kompetenční) může činit více než aplikovati právo. (E. Hácha zde upozorňuje na čl. I švýcarského civilního zákona, který stanoví, že soudce nenalezne-li v zákoně, ani jeho výkladem, žádného předpisu, a není-li ani normy práva obyčejového, má rozhodnouti podle pravidla, které by sám stanovil, kdyby byl sám zákonodárcem. Úplně volným přitom však není, neboť se má řídit „osvědčenou“ naukou a tradicí.) Je také možno připustiti, že příliš tuhá vázanost soudce na statickou normu je nesrovnatelná s dynamikou života. Nasvědčuje tomu reformní hnutí pro volné nalézání práva v Německu i závažné hlasy z Francie.“ Potud E. Hácha, který tím vlastně naznačuje směr možného řešení onoho „pozitivní právo se sklání před právem přirozeným“. Jakékoli řešení derogace práva pozitivního právem přirozeným je ovšem možné jen na základě zákona, jinak by šlo o nepřipustné rozhodování contra legem.

Bylo by ovšem úkolem hlubokého rozboru a důkladného zamyšlení, zda by tomu mělo být na základě delegace soudce k „volnému nalézání práva“. Teoreticky by to možné bylo, avšak jen zásadní a převratnou změnou „tvorby práva“ v demokratickém státě a zásadní změnou postavení soudce. Domnívám se však, že reálné to není, byť i jen s ohledem na povšechnou situaci našeho soudnictví. Řadu desetiletí a po několik generací soudců by jistě trvalo vytváření „soudní moci“ na takové úrovni, aby mohla „nalézat právo“ i contra legem. A to vůbec nehovořím o stavu společenského vědomí, které v tom hraje úlohu nikoliv nepodstatnou, ani o nebezpečí, že by se „moc soudcovská“ mohla přeměnit v „moc“ ve státě vylučnou. To ovšem neznamená, že by vůbec neměla probíhat diskuse zejména mezi právníky (a ovšem i politiky) o vhodnosti a míře striktní vázanosti soudce na příliš strohý zákon. Měla by to být ovšem diskuse dlouhodobá, fundovaná a všestranná.

¹¹ Emil Hácha: Analogie, kap. V Soudce a zákon (Slovník veřej. práva čsl., díl I, str. 65)

* * * * *

Tézi prof. Šamalíka: „...přirozené právo se stává součástí platného práva teprve tehdy, má-li formu pozitivně – právního zákona“, považuji proto naprosto za správnou a z hlediska normativního poznávání za jediné možnou, jen s tím rozdílem, že bych za vhodnější považoval výraz „má-li formu pozitivně – právní normy“. Říkám to s ohledem na výklad k § 7 o. z. o., a jemu podobná řešení, kde přirozené právo se stává součástí platného práva rozhodnutím k tomu delegovaného příslušného orgánu (normotvůrce) v procesu aplikace, tedy vydáváním konkrétní sekundární normy, která je právě tak jako přijatý a řádně vyhlášený zákon jeovou formou pozitivního práva.

Na tomto místě bych se chtěl ještě dotknout jedné věci. Zcela souhlasím s pojetím prof. V. Křokochky o vztahu „pouvoir constituant“ (moci konstitutivní) a „pouvoir constitué“ (moci konstituované) i s obsahem, který jim přisuzuje. Má pravdu v tom, že čl. 23 Listiny základních práv a svobod (která musí mít ovšem formu pozitivně právního předpisu, jak je tomu i v našem ústavním pořádku) nenahrazuje, ale doplňuje konstitutivní moc lidu tím, že konstituuje a institucionalizuje možnost jeho odporu proti odstraňování demokratického řádu a lidských práv a svobod již uvnitř právního řádu, tedy uvnitř moci již konstituovaných. Souhlasím ovšem i s tím, co říká prof. F. Šamalík, že v tomto případě je limitem zpozitivované právo a hodnotové i institucionální principy právního řádu a že právo na odpor neopravňuje revolucionářskou libovůli. Musí být tedy splněna podmínka: znemožnění činnosti ústavních orgánů a účinného použití zákonných prostředků. Domnívám se však, že jakmile občané vyčerpají všechny právní i politické nenásilné prostředky jako např. demonstrace, politické stávkové akce a občanská neposlušnost, a sáhne-li nedemokraticky vládnoucí moc k násilí, mají legitimní právo toto násilí odrazit násilím podle zásady vim vi repellere licet. To už je však moment, kdy se rozhoduje o tom, zda se rozpor vyřeší smírně v rámci ústavního pořádku, nebo se přemění v občanskou válku, v revoluci. Ale to je už oblast politiky, oblast „pouvoir constituant“, tedy oblast metajuristická. Jde ovšem o kvalitativně zcela nový moment v našem právním řádu. Jde o přirozenoprávní zásadu vyslovenou pozitivněprávní normou (Listina se jí nepochybně svým začleněním do ústavního pořádku podle čl. 3 Ústavy ČR stala), která je jakousi hraniční čarou mezi „pouvoir constitué“ a „pouvoir constituant“, nikoli však nepřekročitelnou. To je však podle mého názoru jediná legální i legitimní možnost lidu uplatnit svou svrchovanost revoluční cestou. Jde však o revoluci na obranu resp. záchranu již existujícího

a v ústavě zakotveného demokratického zřízení. V právním státě však nelze akceptovat „přirozené právo lidu změnit stát, ztratí-li stát jeho důvěru“. Pravdu má prof. F. Šamalík (Lidové noviny z 14. 7. 1994), když takovou myšlenku odmítá. Ta se už vymyká právnímu zkoumání a jde již o politickou proklamaci. Přestože právní řád je styčným bodem mezi právní vědou a politikou (politologií), nesmí docházet k jejich směřování. Politika je svým způsobem sférou legis ferendae. Ovšem sféru legis ferendae (jaké by měly být zákony) nelze směřovat se sférou legis latae (zákony danými, existujícími), která je předmětem právní vědy. To by zavádělo právní vědu i právní praxi na scestí.

Chtěl bych se však vrátit k právu, zejména ještě k vztahu práva pozitivního a „nadpozitivního“. Může se snad namítat, že jsem celý tento problém převedl z ústavní polohy do polohy aplikace práva, do oblasti konkrétní normotvorby. Mám za to, že je to zcela správné – jde ve všech případech o normotvorbu, která je oním tertio comparationis obou těchto rovin úvahy. Může se stát, že moje úvahy mohou být označeny jako právní pozitivismus. Pokud se však právním pozitivismem rozumí, že jeho noetickým východiskem je princip, že poznávající subjekt (v mé úvaze je to normotvůrce na nejnižším stupni: soudce či správní úřad) musí vycházet z pozitivně dané, tj. platné právní normy a tuto interpretovat jako výchozí předpoklad pro její aplikaci (konkrétní normotvorbu), pak se o tom nehodlám přit. Tento postup jako jedině správný je ovšem s souladu s normativní teorií (Kelsen, Merkl, Weyr), která byla dříve tradiční právní naukou odmítána a podceňována, někdy i dávána na index. Jak vyplývá z celkové situace publicistiky je i dnes řada opravdu významných momentů, k nimž tato teorie dospěla a obohatila právnícké poznávání, často opomíjena a někdy i znevažována.

Namítal bych ovšem, kdyby shora uvedená noetická východiska byla ztotožňována s charakteristikou pozitivistické metody právní prof. F. Šamalíkem v Lidových novinách z 14. 7. 1994: „...rozdíl mezi ústavou pozitivistickou a ústavou založenou na přirozených právech lze vyjádřit takto: první poskytuje základní práva jen v rozsahu zákona, druhá připouští jen zákony souladné se základními právy.“ Je pravda, že řada velmi významných právníků, pozitivistů, resp. představitelů tzv. tradiční nauky jako např. prof. J. Pražák, G. Jellinek sdílela neudržitelnou představu (citov. dle F. Weyra), jakoby pro výkonné, tj. správní orgány, řečeno slovy Pražákovými: „...tvořil zákon toliko hranici nejkrajnější, kterou orgánové tito nikdy překročiti nesmí, uvnitř její však volně mohou se pohybovati. ...kdežto, tomu kdo koná spravedlnost, jest právo měřítkem výhradním...“ (Pražák: Rak. právo ústavní, III, § 230) citováno dle F. Weyra.¹² K tomu jest třeba podotknout, že J. Pražák zde činí zásadní rozdíl mezi orgány výkonnými (správními) a spravedl-

¹² František Weyr: Funkce státní (Slovník veřej. práva čsl., díl I, str. 702).

ností (tj. soudy). To je ovšem způsobeno chybným východiskem tzv. pozitivistů (tradiční nauky), kteří majíce odlišit od sebe jednotlivé státní funkce (moc zákonodárnou, soudní a vládní) si neuvědomují jediné možné tertium comparationis státních funkcí a jejich orgánů, jímž jest normotvorba. Kromě toho nemají jasno v otázce stupňovitosti právního řádu a s tím souvisejícím dalším poznáváním, že právní normou není jen norma abstraktní např. zákon, ale i soudní rozsudek či individuální správní akt jako konkrétní norma. Neuvědomují si dostatečně, že jde o funkce státu, při čemž si pojem vládní (správní) funkce antropomorfizují. Představují si stát ve funkci vládní (správní) jako činitele podobného soukromníkům, který může podobně jako tito dělati vše, co mu právní řád nezakazuje. Velmi podrobně rozebírá tento problém F. Weyr ve Slovníku veřejného práva čsl. a ve svém díle Teorie práva.¹³ Celou svou velmi pozoruhodnou a přesnou argumentaci uzavírá: „...podle zásad správné noetiky platí pro orgány (státu, právního řádu) věta: vše je zakázáno, co není výslovně dovoleno, popřípadě jako povinnost uloženo. Tradiční nauka však, jak je známo, vychází z opaku jejího. To jest stanovisko příznačné pro tzv. policejní stát. Zároveň však obrací zmíněná tradiční nauka i zásadu platnou podle správné noetiky pro soukromníky v opak, vycházejíc z toho, že pro ně platí věta, že jest jim vše zakázáno, co není výslovně dovoleno, místo věty: vše je dovoleno, co není výslovně zakázáno“.

Citovaný závěr svědčí o tom, že zásada „stát může jen to, co zákon dovoluje“ (resp. co mu zákon jako jeho povinnost ukládá) a „soukromník může vše, co mu zákon nezakazuje“ vyplývá zcela jednoznačně ze zásad správného normativního poznávání a že zásada, „soukromník může jen to, co mu zákon dovoluje“ by musila být v ústavě zakotvena výslovným ustanovením. Ale to by už nebyla ústava demokratického státu, ale státu policejního.

To nijak nezlehčuje význam zakotvení základních občanských a lidských práv v ústavním pořádku. Každá státní moc projevuje tendence k přesahu svých pravomocí a nebývá vždy ochotna přijímat vědecký poznatek, který jí nevyhovuje nebo který se staví proti ní, zejména v tzv. humanitních vědách. Je proto jen dobře, jsou-li jí postaveny bariéry v podobě ústavně zabezpečených lidských práv a svobod a jsou-li některé základní demokratické hodnoty postaveny i nad kompetenci ústavních orgánů, příp. i lidu samého (např. v referendu). Ovšem nejen to. Ústavní garance lidských a občanských práv znamená i normativní zakotvení zásady: svobody a práva jednoho nesmějí potlačovat svobody a práva jiného, z čehož jednoznačně vyplývá i ústavní zakotvení práv menšin.

¹³ František Weyr: Teorie práva, Praha 1936, str. 305–310.

* * * * *

Spor o to, zda české právo je založeno na svrchovanosti zákona, či nikoli, nevyřešíme, pokud si neujasníme, za jakých podmínek tato téze platí a z jakých kritérií vychází.

Prof. V. Klokočka má nepochybně pravdu, že Preambule k Listině základních lidských práv a svobod není součástí Listiny; má však nepochybně jistý interpretační význam: vysvětluje smysl přijetí této Listiny a odůvodňuje usnesení České národní rady, jímž byla vyhlášena. Je tím, čemu se obvykle říká „occasio legis“.

Lze však z toho vyvodit, že spojení „uznávajíc neporušitelnost práv člověka a svrchovanost zákona“ je *contradictio in adjecto*, neboť neporušitelnost práv člověka stojí výš než zákon, jak uvádí prof. V. Klokočka? Preambule k Listině není právní normou a nemá ani podobu právní normy, avšak i pojmy, kterých užívá, je třeba správně interpretovat. Souhlasím proto s názory prof. V. Pavlíčka i V. Žáka, že výraz „svrchovanost zákona“ v Preambuli je výrazem „*pars pro toto*“ a že znamená vládu práva, respektování právního řádu, právní stát apod. Zcela určitě tím nechtěli eliminovat možnost rozporu určitého konkrétně daného zákona s Listinou základních práv a svobod příp. s Ústavou a jeho příp. následné rušení Ústavním soudem.

Neporušitelnost práv člověka jako filozoficko-morální a společensko-politický princip demokratické společnosti stojí nepochybně nad zákony i nad ústavou. V rámci jejího právního řádu musí však nabýt podoby pozitivně-právní normy, nemá-li zůstat pouhou proklamací. Platí to zejména pro právní řád, v němž je normotvůrce na nejnižším stupni normotvorby (především soudce, ale i správní úřad) vázán zákonem, jak to např. vyhlašuje čl. 95 Ústavy ČR. Soudce je také povinen v případě, dojde-li k závěru, že zákon, jehož má být použito při řešení věci, je v rozporu s ústavním zákonem, předložit věc Ústavnímu soudu.

Kognice (jurisdikce) Ústavního soudu není omezena jen na zákony vzniklé po ustavení Ústavního soudu, ale vztahuje se na všechny minulé a dosud platné, které jsou i v důsledku recepce součástí našeho právního řádu. Ústava ČR obsahuje nejen institucionální a procedurální aspekty normotvorby, ale spolu s Listinou základních práv a svobod všechny materiálně hodnotové principy demokratického právního řádu.

To vše je jistě velmi silnou zárukou nejen legality, ale i legitimity rozhodování. Přirozenoprávní zásady nevyjádřené explicitně v pozitivně právní normě se mohou stát součástí právního řádu a tedy vzít na sebe podobu konkrétní pozitivně-právní

normy (rozsudku, správního rozhodnutí) i při aplikaci pozitivněprávních norem na konkrétní skutkové podstaty. Aplikace práva soudcem, tedy normotvorba na nejnižším stupni mu jako volná činnost umožňuje, aby v prostoru daném interpretací normy volil tu možnost, která je ve shodě s obecně přijímanými přirozenoprávními zásadami a v souladu s duchem a smyslem Ústavy i Listiny. Není však myslitelné, aby přirozenoprávní zásada explicitně nevyjádřená v pozitivněprávní normě derogovala pozitivněprávní předpis, pokud by to tak tento předpis nestanovil. Zde se právo pozitivní nemůže sklonit před právem přirozeným, pokud ovšem neopustíme oblast práva a neuvažujeme v dimenzích metajuristických. Proto spojení „neporušitelnost práv člověka a svrchovanost zákona“ vyjadřuje aforistickou zkratkou charakteristiku našeho právního řádu a tedy i státu.

Právním řádem nelze rozumět jen ústavní a obyčejné zákony, ale soubor všech právních norem, tedy i norem druhotných ať abstraktních, či konkrétních (soudní rozsudky, rozhodnutí správních úřadů, ba dokonce i právní jednání stran). To samozřejmě platí za předpokladu, že druhotná (sekundární) norma je zejména formálně – logicky v souladu s normami jí nadřazenými a tedy přičítatelná normotvůrci určenému nadřazenou normou. Empiricky existující právo je tak daleko bohatší a obsahuplnější než zákony; ono vypovídá pravdu o svém charakteru. „Fakticky platí to právo, jak je nalézá praxe, a nikoliv, jak je psáno v zákonech“, říká prof. J. Hoetzel.¹⁴

Nelze vynášet absolutní soud, že české právo není založeno na svrchovanosti zákona, jak se to uvádí v odůvodnění jednoho nálezu Ústavního soudu. Ta není dána explicitním vyjádřením takové zásady v právní normě, ale podává se z povahy právního řádu.

Prof. V. Klokočka má naprosto pravdu, když odlišuje svrchovanost jako pojem politický od svrchovanosti jako pojmu právního. Poukazuje správně na to, že tím se dostáváme do sféry moci konstituované, tedy do světa právních norem. Mimo ně je již sféra politiky, která se řídí svými pravidly. Tyto dvě sféry nelze v žádném případě směřovat.

Při zkoumání suverenity jako právního pojmu rozlišuje prof. V. Klokočka dvě hlediska. Jednak formálně – racionální přístup založený na zkoumání právní struktury, hierarchie právních norem a posléze nalezení základní normy, o níž se právo opírá. To je podle něho právněpozitivistický přístup, který hledá oprávnění nařizovací moci v jeho legalitě, resp. v ústavnosti ve formálním smyslu. Podle toho je pak to, co je legální, i legitimní.

Druhý přístup, z hlediska materiálně – racionálního, vychází „nejen z hodnocení formálně – právní legality, ale podřizuje zkoumání právní (legální) suverenity

¹⁴ Jiří Hoetzel: Čsl. správní právo, Praha 1937, 2. vydání, str. 48).

a jejich projevů také dalším hodnotovým kritériím, těm, jež jsou podstatnými náležitostmi demokratického systému právem a ústavou vyjádřeného, a které sféru politické a právní moci spojují tím, vytvářejí základ, z něhož celá konstrukce ústavního a právního státu vychází" (cit. stať str. 118–119).

S takovým pojetím je možno souhlasit, pokud si opravdu uvědomujeme, že oběma hledisky poměříme tutéž skutečnost, že na právní řád je třeba pohlížet nejen jako na formálně – logicky vybudovaný stupňovitý soubor norem různé právní relevance, ale současně jako na normový soubor s určitým materiálním obsahem, který je tím obecnější, čím vyšší stupeň normy v této hierarchii náleží a tím konkrétnější, čím jí náleží stupeň nižší. Formální problém tvorby norem nelze odtrhávat od jejich obsahu. Proto formálně – racionální přístup nemůže ignorovat obsah norem a ono materiálně – racionální hledisko musí v něm být současně přítomno, ovšem i naopak. Pojem normy bez obsahu je nemyslitelný. Je tedy třeba obě uváděná hlediska vidět v jejich jednotě, v jednotě formy i obsahu.

POZNÁMKY K POJMU VLASTNICTVÍ (ANEB MALÁ REKAPITULACE)

PETR HAVLAN

Ospravedlnění úvodem

Jde o projev určité opovázlivosti (ne-li zrovna drzosti) autora, jestliže se touto statí vydává do tak výsostného hájemství privatistů, příp. právních filosofů, jakým problematika „obecného“ pojmu vlastnického práva katexochén je. Jde o opovázlivost někoho, kdo se obvykle zaobírá administrativistickými problémy, byť to neplatí tak doslova.

Přesto může čtenář zůstat poměrně klidný. Dále totiž půjde skutečně v první řadě o rekapitulaci. Rekapitulaci, která by se od jiných podobných měla lišit především akcenty, nebo, líbí-li se komu, úhlem pohledu.

Třebaže ne vždy prima facie, bude usilováno o to, aby (alespoň v podtextu) bylo přítomno i hledisko veřejnoprávní. Jinak řečeno: následující řádky jsou ovlivněny zájmem autora o vztah „stát a vlastnictví“, resp. především o problém vlastnictví státu či tzv. veřejného vlastnictví vůbec.

1. Vstup do problému

Vlastnictví (vlastnické právo)¹ je věčný problém filozofický, sociologický, ekonomický, psychologický (zejm. sociálně psychologický) ... a samozřejmě i problém právní. Jediné, co lze o tomto pojmu téměř se stoprocentní jistotou říci je, že

¹ Pojmy vlastnictví a vlastnické právo zde budou používány jako synonyma, tedy tak, jak to činí i naše platné právo (srov. např. čl. 11 Listiny základních práv a svobod, hlavu první části první občanského zákoníku ...). „Připomenouti jest, že zákoník (rozuměj obec. obč. zák. z r. 1811 – dodal P.H.) užívá promíšeně slov „vlastnictví“ a „právo vlastnické“ (Eigentum, Eigentumsrecht) a že ani neodpovídá zákonu ani nemá smyslu rozlišovati dva pojmy.“ (Krčmář, J.: Práva věčná, Všehrd, Praha 1934, str. 102)

se ho dosud nepodařilo uspokojivě vědecky definovat a není ani možné předpokládat, že se to vyčerpávajícím způsobem podaří v budoucnu. Ostatně platí-li: „Omnis definitio est periculosa“, tak je tomu nepochybně také v tomto případě. Příčin by se našlo více. Zdůrazňuje se však zejména skutečnost, že pojem vlastnictví nejenže není chápán stejně ve velkých právních systémech (kontinentálním, angloamerickém,...),² kde jde o rozdíly podstatné,³ ale že i v jednotlivých právních řádech našeho kontinentálního práva existují jisté odchylky.⁴ Rovněž v pohledu na předmět vlastnického práva nepanuje názorová jednotna.⁵ K tomu však později.

Přes celkový neúspěch nesčetných pokusů definovat vlastnictví, některé z nich přece jen přinesly poznatky, které nám umožní určitou charakteristiku vlastnického práva provést.⁶

2. Historický exkurz

2.1 Přístupy spíše právněfilozofické

Na vysoké úrovni abstrakce byla k vlastnictví zaujímana stanoviska, jednoduše vyjádřeno, kam až naše paměť sahá. Následující výběr názorů přitom nebude

² Daný problém může být zajímavý rovněž v dějinné souvislosti. Vedle tradičních „římskoprávních exkurzí“ lze samozřejmě zamířit i jinam. Srov. např. Malý, K.: České právo v minulosti, Orac, Praha 1995, str. 87 a násl., příp. Tomášek, M.: Právo staré Číny, Codex, Praha 1995, str. 31–32 a zejm. 79 a násl. apod.

³ Připomenout lze zejm. vcelku známý fakt, že pojmy anglického práva „property“ a „ownership“, s nimiž se lze setkat v kontextu s Law of Property, nejsou adekvátními ekvivalenty kontinentálnímu pojmu „vlastnictví“. To nicméně neznamená, že by se tu a tam k sobě významově zřetelně nepřibližovaly. Např. termín „ownership“ se velmi často (nikoli však výlučně) používá pro totéž, co se v kontinentálním právu označuje jako vlastnictví k movitostem. Blíže k tomu zejm. Knapp, V.: Základy srovnávací právní vědy, Aleko, Praha 1991, str. 78–79 či též: Velké právní systémy (Úvod do srovnávací právní vědy), C.H.Beck, Praha 1996, str. 174–176.

⁴ Tím nemá být řečeno, že v posléze uvedeném případě nelze nalézt jejich jakéhosi společného jmenovatele. Tamtéž (práce cit. naposled), str. 156.

⁵ Zdaleka přitom nepůjde pouze o problém vztahu výše zmíněných velkých právních systémů, kde rozdíly plynou, tak řečeno, z povahy věci. Kupříkladu výše zmíněný pojem „property“ (mimo chodem podstatně frekventovanější než „ownership“) svou dvojnásobností, tj. jednak ve významu majetek (čili předmět práva) a jednak coby „law of property“ (čili něco jako „majetkové právo“, event. chápáno v plurálu) jasně naznačuje oč tu běží. Lakonicky vyjádřeno: „Lze ... zdánlivě aforisticky říci, že předmětem majetkového práva jsou i majetková práva sama.“ Tamtéž (práce cit. na první místě), str. 80 či tamtéž (práce cit. na druhém místě), str. 176.

⁶ Inspirace (příp. metoda zkoumání) byla hledána u řady úctyhodných autorů minulosti i současnosti. Jak ale zainteresovaný čtenář jistě pozná, zvláštní význam pro tuto práci mají některé pozoruhodné poznatky a přístupy prof. V. Knappa.

zdaleka vyčerpávající ani reprezentativní (nejde o práci historickou), ale bude tu snaha respektovat úhel pohledu výše předestřeny; tj., stručně, vztah vlastnictví a státu.

Platon ve svém modelu zákonného státu požaduje, aby právě stát garantoval, že nikdo nenashromáždí nadměrný majetek a jeho intenzivní organizování a kontrolování mělo vést k dosažení tzv. středního dostatku.⁷

Jinou cestu k ideálu „středního dostatku“ vidí Aristoteles: „Nejméně péče se ... věnuje tomu, co jest společné velmi mnoha lidem; neboť lidé se starají nejvíce o své vlastnictví, méně již o to, co jest společné, anebo jen potud, pokud se to týká jednotlivce; ... každý tu bere věc na lehčí váhu, protože si myslí, že druhý se o to již postará, ...“⁸ Od státu neočekává zavedení společného vlastnictví, ale kultivaci individuálního vlastnictví. V zájmu klidu a míru „...jest hlavní věcí, více než vyrovnávati majetek, učiniti dobré povahy takovými, aby nechtěly míti více, špatné pak, aby nemohly“.⁹

Ranné křesťanství je obecně známé svým majetkovým komunismem. „Vy bídíte,“ praví Basileios, „... co nazýváte svým majetkem? Kdo vám ho dal? Chováte se jako muž v divadle, který se snaží obsadit všechna místa a chce potom jiným bránit v přístupu k nim, vyhradiv si pro vlastní potřebu to, co má sloužit všem.“¹⁰ Podobně Ambrosius: „Příroda vytvořila všechno jako společný majetek všech. Božím příkazem bylo všechno stvořeno tak, aby obživa patřila všem a aby země byla ve společném vlastnictví. ... Až usurpací vzniklo soukromé subjektivní právo.“¹¹

Velmi zajímavý „kompromis“ mezi společným a individuálním nalézáme u Jana Bodina. „O státu můžeme hovořit jen tehdy, jestliže existuje suverénní moc, která sjednocuje všechny rodiny a kolegia. Vedle suverénní moci musí existovat i něco, co je pro všechny společné a veřejné (communauté), jako například veřejné státní vlastnictví (zvýraznil P.H.), veřejný poklad, ulice, hradby, náměstí, kostely, trhy, ...“¹² Zároveň kritizuje Platona za rušení pojmů „moje“ a „tvoje“

⁷ Zákony (zejm. 736, 737, 756). (Platón: Zákony, ČSAV, Praha, 1961, str. 129, 130, 144 a 145)

⁸ Politika (1261 b). (Aristoteles: Politika, Jan Laichter, Praha 1939, str. 32) K tomu a contr. srov. Zákony (739, 740). (Platón, práce cit. v pozn. 6, str. 131–133)

⁹ Politika (1267 b). (Aristoteles, práce cit. v pozn. 8, str. 50)

¹⁰ Basileios (Homilie k Lukášovi, 12, 18, č. 7) in Brösl, A.: Dejiny politického a právního myšlení, „elfa“, Košice 1994, str. 28.

¹¹ Ambrosius (De officiis ministrorum, I, 28) in Brösl, A.: tamtéž. Určitou informaci o názorech křesťanských filozofů na vlastnictví lze získat např. také u Campanelly (Campanella, T.: Sluneční stát, Jan Laichter, Praha 1934, str. 73–83).

¹² Bodin, J. (Les Six Livres de la République, I, 2, 12 a 14) in Brösl, A.: práce cit. v pozn. 10, str. 43.

a prezentuje soukromé vlastnictví jako to, co posiluje obecné blaho.¹³

Naproti tomu Thomas More, žádný prostor pro kompromis (koexistenci společného a soukromého) nevidí. „A tak když v duchu přehlížím a převracím všechny ty státy, které dnes všude po světě vzkvétají, nepřipadá mi to – Bůh mi buď milostiv – jako nic jiného než jako spiknutí boháčů, jednajících o vlastních výhodách pod záminkou a ve jménu státu. Vynalézají a vymýšlejí si všechny způsoby a úskoky, aby jimi to, co sami nepoctivě nahrabali, především udrželi beze strachu před ztrátou, za druhé (v případě ztráty), aby to mohli přičiněním a prací všech chudáků co nejlaciněji získat zpět a mohli toho zneužívat. Jakmile se jednou boháči – jménem státu, to jest i jménem chudých – rozhodnou, že se takové úskoky mají zachovávat, ihned se z toho stávají zákony. Ale nejhorší lidé se svou nenasytnou žádostivostí rozdělili jen mezi sebe vše to, co by bylo dobře postačilo pro všechny.“¹⁴ Platonova majetková rovnost, jako cesta k všeobecnému blahu, je pro něho axiom.¹⁵

Pro Huga Grotia, označovaného za „otce“ přirozeného práva, je respektování cizího majetku příkazem jasného rozumu.¹⁶ Individuální vlastnictví přitom opírá především o smlouvu, čímž se, podle něho, ruší vlastnictví původně společné.¹⁷ John Lock tvrdí, že „velký a hlavní účel, proč se lidé spojují do států a podrobují se vládě je zachování jejich vlastnictví.“¹⁸

Kontraktualista Jean-Jacques Rousseau spojuje se svou „společenskou smlouvu“ jednak ztrátu přirozené svobody a neomezeného práva na všechno, co člověk svádí a čeho může dosáhnout a jednak zisk občanské svobody a vlastnického práva ke všemu, co člověk má.¹⁹ Současně však nijak neplane pro soukromé vlastnictví, ba právě naopak. „Onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku a prohlásil: „Tohle je mé!“ a našel dosti prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti.“²⁰ „Nerovnost, která takřka neexistuje v přírodním stavu, ... stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů; ... je zřejmě proti zákonům přírody, jakýmkoliv způsobem je definujeme, aby dítě poroučelo starci, aby hlupák vedl člověka moudrého a aby hrstka lidí oplývala

¹³ Bodin, J. (dtto, I, 2, 17) in Brösl, A.: tamtéž.

¹⁴ More, T.: Utopie, Orbis, Praha 1950, str. 123–124.

¹⁵ V tomto kontextu zmíníme i v umělecké licenci podané „autentické“ horlení J. A. Komenckého proti soukromému vlastnictví na konferenci v Bredě r. 1667. Srov. Hanuš, M.: Poutník v Amsterodamu, Československý spisovatel, Praha 1967, str. 443–444.

¹⁶ Grotius, H. (De iure belli ac pacis, Předmluva, 16) in Brösl, A.: práce cit. v pozn. 10, str. 50.

¹⁷ Grotius, H.: Drei Bücher über das Recht des Krieges und des Friedens, L. Heimann, Berlin, 1869, str. 246, pozn. („komentátora“ J. H. von Kirchmanna) č. 14.

¹⁸ Locke, J.: Two Treatises of Government, Cambridge 1988, str. 123 a 124.

¹⁹ Rousseau, J. J.: Rozpravy (O společenské smlouvě), Svoboda, Praha 1989, str. 231.

²⁰ Rousseau, J. J.: O původu nerovnosti mezi lidmi, Svoboda, Praha 1949, str. 61.

nadbytkem, zatím co hladovému množství se nedostává nejnütnějšího.“²¹ Jedén ze zakladatelů právní filozofie Georg Wilhelm Friedrich Hegel při prezentaci kategorie „svobodná vůle“ mimo jiné uvádí: „Svobodná vůle si musí nejprve, aby nezůstala abstraktní, dát jsoucno a prvním smyslovým materiálem tohoto jsoucna jsou věci, tj. vnější věci. Tento první způsob svobody je ten, který poznáme jako vlastnictví, sféra formálního a abstraktního práva, k němuž patří neméně **vlastnictví ve své zprostředkované podobě jako smlouva**“²² (zvýraznil P.H.) a právo ve svém porušení jako zločin a trest.“²³ Na jiném místě praví: „Jelikož se pro mne ve vlastnictví má vůle jakožto osobní vůle, tedy vůle jednotlivce, stává objektivní, získává tak vlastnictví charakter soukromého vlastnictví, ...“²⁴ Rozumnost vlastnictví není podle Hegela „v uspokojování potřeb lidí, nýbrž v tom, že se překonává pouhá subjektivita osobnosti. Teprve ve vlastnictví je osoba jakožto rozum.“²⁵ Zajímavé je také jeho tvrzení, že agrární zákony v Římě v sobě „obsahují boj mezi pospolitostí a soukromou povahou držby půdy;“ přičemž má za to, že „soukromá povaha držby půdy musela jakožto rozumější moment, třebaže na úkor jiného práva, nabytí vrchu.“²⁶

Za zmínku stojí i věta utilitaristy a předchůdce pozitivistů Jeremy Bentham, že „pravomoc, subjektivní právo, zákaz, povinnost, závazek, ... **vlastnictví** (zvýraznil P.H.), ... svoboda – to všechno jsou jen zdánlivé podstaty (fictitious entities), které právo při vhodné příležitosti nechává vzniknout a zaniknout.“²⁷

2.2 Přístupy spíše právněteoretické

Na této, o stupínek nižší úrovni abstrakce jde již o názory související přímo s pojmem vlastnictví.

Začít lze například Friedrich Carl von Savignym a jeho společným majetkem (statkem) – společným užíváním (Gemeingut und Gemeingenus), společným majetkem (statkem) – soukromým užíváním (Gemeingut und Privatgenuss) a soukromým majetkem (statkem) – soukromým užíváním (Privatgut und Privatgenuss). Přičemž v posléze uvedeném soukromém majetku a soukromém užívání spatřuje

²¹ Tamtéž, str. 91.

²² Zhruba o století a půl později napsal Buchanan v souvislosti s možností směny na základě smlouvy, že je dána právě tím, že obě strany souhlasí s vlastnickými právy (Buchanan, J.: The Limits of Liberty, Chicago University Press, Chicago 1962).

²³ Hegel, G. W. F.: Základy filosofie práva, Academia, Praha 1992, str. 71.

²⁴ Tamtéž, str. 83.

²⁵ Blíže k tomu tamtéž, str. 79, § 41.

²⁶ Tamtéž, str. 83.

²⁷ Bentham, J.: Of Laws in General, London 1970, str. 251.

„pojem vlastnictví, jehož úplné uznání vede k možnosti bohatství i chudoby (des Reichthums und der Armuth), obé bez omezení.“²⁸ V duchu římskoprávním jej pak Savigny chápe jako neomezené a výlučné panství osoby nad věcí. „Každý člověk je povolán k panství nad neživou přírodou; totéž „povolání“ však musí uznat u každého jiného člověka.“²⁹

Hlavní redaktor rakouského obecného občanského zákoníku (ABGB) Franz von Zeiller při svém rozlišování přirozených práv (angeborene Rechte) a nabytých práv (erworbene Rechte) vnímá jako přirozené právo, právo nabyvat vlastnictví. Tím je vlastně aktuální podnes (srov. čl. 11 odst. 1 Listiny základních práv a svobod). Samotné vlastnické právo (tedy nutně právo nabyté) je jím současně pojato coby právo poznatelné nezávisle na pozitivním právu.³⁰ „Pod vlastnickým právem se ... rozumí právo vnější věci výhradně podle libosti nakládat.“³¹

Pozoruhodný Rudolf von Jhering, který produktivním způsobem spojuje prvky pozitivismu se sociologickým přístupem k řešení právních problémů a který vše nakonec zavrhuje ve svém účelovém chápání práva,³² naopak atakuje standardní, romanistickou představu o neomezenosti právního panství nad věcí. „Není ... pravda, že by vlastnictví ve svém pojmu obsahovalo absolutní³³ dispoziční moc. ... Tato představa je ještě posledním zbytkem oné nezdravé přirozenoprávní představy, která izoluje jedince na něho samého. Kam by to muselo vést, kdyby se vlastník mohl uzavřít ve svém vlastnictví jako v nepřístupném hradě, nevyžaduje vysvětlení.“³⁴ Pozornost si zaslouží i jeho některá další konstatování, a to zvláště ve vzájemných souvislostech. „Přijde doba, kdy bude mít vlastnictví jinou podobu než dnes, ve které bude domnělé právo individua shromažďovat tolik statků tohoto světa, kolik je jen možné, ... právě tak málo společností uznáváno, jako právo římského otce nad životem a smrtí jeho dětí ...“³⁵ Nijak však nezpochybňuje podstatu soukromého vlastnictví, neboť, jak praví, „fyzické sebezachování vyvolává jako nezbytný důsledek i sebezachování ekonomické, tj. soukromé vlast-

nictví“;³⁶ snahy o jeho odstranění dokonce výslovně označuje za „pouhé bláznovství“ (eitel Thorheit).³⁷ Nadto proces nápravy, jehož potřebu naléhavě pocítuje, spojuje s pozvolnou spontánní evolucí: „již vlastní prospěch sám ... přivádí člověka na správnou cestu.“³⁸

Náš vstupní exkurs uzavřeme osobou, kterou lze z historického hlediska jen těžko opomenout; tj. osobou Antonína Randy. Jmenovaný sice příliš nefilozofoval, přesto však řekl dost a byl pro svou dobu typický. „Vlastnictví jest bezprostředná a úplná čili nejsvrchovanější právní moc nad věcí hmotnou nebo správněji řečeno: pojmová právní možnost přímého a neomezeného nakládání s věcí hmotnou.“³⁹ Cenná je jeho myšlenka, že „proti všem ... definicím je třeba uvést, že vlastnictví není ve skutečnosti vždy plné nebo úplné právní panství nad věcí a že k této okolnosti musíme přihlížet již v samém pojmu vlastnictví.“⁴⁰

„Jen ve své pojmové podstatě je vlastnictví plným právním panstvím, zatím co jeho utváření ve skutečném životě snáší nejrozmanitější omezení.“⁴¹ V literatuře (J. Sedláček, V. Knapp ...) se připomíná také Randovo konstatování, že musíme přesně rozlišovat princip vlastnictví jako instituce soukromého práva a řád vlastnický (zákony jeho nabytí a rozdělení). „Prvý je nevyvratný, druhý různý a měnlivý v různých zemích, národech, stupních kulturních.“⁴² Metodologicky zásadní je pak okolnost vyjádřená pregnantně V. Knappem: „Výrazným rysem Randovy metody bylo soustavné přihlížení k sociálně ekonomickým poměrům a začasť i výklad právních norem z těchto hospodářských poměrů.“ To se samozřejmě týká i jeho prací o vlastnictví.⁴³

2.3 Stručné shrnutí

Naše malá ukázka⁴⁴ právněfilozofických a právněteoretických (relativnost to-

³⁶ Tamtéž, str. 468.

³⁷ Tamtéž, str. 533.

³⁸ Tamtéž, str. 519.

³⁹ Randa, A., Kasanda, V.: Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém, VII. nezm. vyd., Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, Praha 1922, str. 1 a 2. Srov. též snad ještě lepší definici in: Randa, A.: Eigentumsrecht, Breitkopf & Härtel, Leipzig 1884, str. 1.

⁴⁰ Tamtéž, str. 2, pod čarou.

⁴¹ Tamtéž, str. 2 a 3.

⁴² Tamtéž, str. 25.

⁴³ Blíže k tomu Knapp, V.: Portrét Antonína Randy (K jeho dvojímu výročí), Právník č. 9–10/1994, str. 873–875.

⁴⁴ Již na první pohled je zřejmé, že chybí řada dalších zvučných jmen. Namátkou Němec Joseph Unger, z našich Leopold Heyrovský, ale také třeba Francouz León Duguít apod. O některých, a to nejen právě jmenovaných, však bude ještě řeč.

²⁸ Savigny, C. F.: System des heutigen römischen Rechts, Veit & Co., Berlin 1830, str. 367–369.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Blíže k tomu Knapp, V.: Vlastnictví v lidové demokracii, Orbis, Praha 1952, str. 128, 439 a 440.

³¹ Zeiller, F.: Das natürliche Privatrecht, K. F. Beck, Wien 1819, str. 91.

³² Srov. jeho motto: „Účel je tvůrce (Schöpfer) veškerého práva.“ Jhering, R.: Zweck im Recht, Bd. I. a II., Breitkopf & Härtel, Leipzig 1893 a 1898, str. titulní.

³³ Připomeňme ještě jednou Hegela, s jeho „absolutním právem člověka na přivlastňování všech věcí“. Hegel G. W. F.: práce cit. v pozn. 23, str. 81. Srov. k tomu i Knapp, V.: práce cit. v pozn. 30, str. 146 a 147.

³⁴ Jhering, R.: Zweck im Recht, Bd. I., Breitkopf & Härtel, Leipzig 1893, str. 523 a 524.

³⁵ Tamtéž, str. 533.

hoto členění je ovšem nasnadě) pohledů na vlastnictví v rozpětí více jak dvou tisíce let měla za cíl zatím jedině: signalizovat existenci trvalých otázek, které nás zajímají a tíží doposud. Přičemž podstata a charakter vlastnictví, jeho místo v právu a společnosti, jakož i vztah soukromého a veřejného vlastnictví jsou otázky bezpochyby stále aktuální.

Výše uvedené rovněž naznačuje, že naše poznání kolem těchto otázek jen jakoby osciluje, či jinak, otevřeněji řečeno, není přes nashromážděnou sumu pozoruhodných poznatků a postřehů nijak veliké (je-li vůbec jaké). Co však víme zcela bezpečně, je to, že se nám situace ve dvacátém století jen více zkomplikovala a koneckonců komplikuje dál.

3. Pojem vlastnictví

3.1 „Právní panství nad věcí“

V předchozí kapitole padla pod čarou zmínka o význačných osobnostech, které vylily z úsporných důvodů opomenuty v historickém expozé. Hned to můžeme napravit. Například zmiňovaný civilista Unger definuje vlastnictví jako „věcné právo, kterým je hmotná věc zcela (in ihrer Totalität) podrobena našemu právnímu panství.“⁴⁵ Pro romanistu Heyrovského je „právo vlastnické ... neboli vlastnictví ... všeobecné právní panství nad věcí.“⁴⁶ U Emanuela Tilsche pak: „Vlastnictví jest právo absolutní, kterýmž oprávněnému se dává bezprostřední právní panství nad věcí hmotnou ...“⁴⁷ Všechny tyto definice, stejně jako bezpočet dalších (vč. již zmíněné Randovy), vycházejí z římskoprávního „všeobecného právního panství nad věcí“.⁴⁸

Unger, J.: System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, Bd. I., 2. Aufl., Breitkopf & Gertel, Leipzig 1863, str. 524.

Heyrovský, L.: Dějiny a systém soukromého práva římského, 7. vyd., Právnická fakulta UK Bratislava, Bratislava 1929, str. 208.

Tilsch, E., Svoboda, E.: Občanské právo (část všeobecná), Všehrad, Praha 1925, str. 96.

Srov. pojem dominium ex iure Quiritium (blíže k němu např. Heyrovský, L.: práce cit. v pozn. 46, str. 213–215), a dále zejm. „zobecnění“ římskoprávních pramenů v Bartolusově pojetí vlastnického práva, které už tato vůdčí osobnost komentátorské školy (přelom 13. a 14. stol.) představila jako právo disponovat hmotnou věcí v mezích daných objektivním právem perfektně

naprosto a vylučně. Pro toto in nuce moderní a současně skutečný smysl římskoprávních úřadů respektující pojetí je charakteristické, že akcentuje právě ono „dominium“ – „panství“, mocenský atribut vlastnictví. Na rozdíl např. od „uživatelského“ pojetí Baldusova, což byl Bartolův, který stavěl na, v římskoprávních pramenech méně frekventovaném, výrazu pro vlastnictví, tedy na „proprietas“ (blíže k tomu Urfus, V.: Historické základy novodobého práva soukromého, C.H.Beck, Praha 1994, str. 40–41). K termínu „proprietas“ srov. též Knapp, V.:

A co zákonné texty? Náš nyní platný občanský zákoník, jak známo, na pokus definovat vlastnictví do značné míry rezignoval (srov. § 123 obč. zák.). Rakouský obecný občanský zákoník z roku 1811 (do 31. 12. 1950 včetně koneckonců také náš) je v § 354 chápe jako oprávnění „s podstatou a užitky věci podle své vůle nakládat a každého jiného z toho vyloučit“⁴⁹ Ani to ovšem není definice subjektivního vlastnického práva v pravém smyslu. Vyplyvá z ní však, jak praví Jaromír Sedláček, „že vlastník může s věcí dělati co chce, pokud tím neporuší právního řádu“.⁵⁰ V akcentu na svobodu (volnost) vlastníkovu vůle (samozřejmě právem limitovanou – srov. § 364 odst. 1 obec. obč. zák.) není tedy z výše uvedenými doktrinárními definicemi v rozporu. Jaksi zprostředkovaně ale vlastně totéž, navíc v jednom ustanovení (§ 903), stanoví i německý občanský zákoník: „Vlastník může, pokud tomu nebrání zákon nebo práva třetích osob, s věcí podle libosti nakládat a jiné osoby z každého působení na ní vyloučit.“⁵¹

Lze tedy říci, že přes určitou nejasnost termínu „právní panství nad věcí“⁵² zůstává v našem historicky chápaném prostoru právě ono objektivním právem kvalifikované panství osoby nad věcí (hmotnou) jádrem pojmu vlastnictví. Ač ovšem sám tento pojem je a patrně i zůstane spíše jakousi mlhavou množinou (fuzzy set). V kontextu s tím, že vlastnictví, vlastnické právo (ius dominium, proprietas) reprezentuje dominantní subsystém věcných práv (iura in rem), vnímaných jako přímé ovládní věcí,⁵³ by zmíněné nemělo budit větších pochybností.

posléze uved. práce v pozn. 3, str. 174.

⁴⁹ Úřední text: „Als ein Recht betrachtet, ist Eigentum das Befugnis, mit der Substanz und den Nutzungen einer Sache nach Willkür zu schalten, und jeden anderen davon auszuschließen.“

⁵⁰ Obecně tedy vše, co není právním řádem zakázáno, je dovoleno. Sedláček, J.: Vlastnické právo (komentář), V. Linhart, Praha 1935, str. 22.

⁵¹ „Der Eigentümer einer Sache kann, soweit nicht das Gesetz oder Rechte Dritter entgegenstehen, mit der Sache nach Belieben verfahren und andere von jeder Einwirkung ausschließen.“ Cit. podle Jauernig, O. (Hrsg.): Bürgerliches Gesetzbuch mit Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen, 7. Aufl., C.H.Beck, München 1994, str. 1108. Smyslem se příliš neliší ani čl. 544 francouzského Code civil, byť poněkud neobratně formulovaný (jde přece jen o zákoník nejstarší – r. 1804). Podle něho je vlastnictví: „právo užívat a nakládat věcmi nejabsolutnějším (la plus absolue) způsobem, ledaže by byly užívány způsobem zakázaným zákony nebo pravidly“ („La propriété est le droit de jouir et disposer des choses de la manière la plus absolue, pourvu qu'on n'en fasse pas un usage prohibé par les lois ou par les règlements.“). Cit. podle Goubeaux, G., Bihl, Ph. (éd.): Code civil, Dalloz, Paris 1994, str. 459.

⁵² Později bylo zejm. atakováno ono adjektivum „právní“. Srov. např. Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 50, str. 22, Rouček, F. in Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, díl II., V. Linhart, Praha 1935, str. 199, ale i Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 104.

⁵³ Blíže k tomu Fiala, J. in Kolektiv: Občanské právo /1/, Masarykova univerzita, Brno 1992, str. 68 či Knapp, V., Knappová, M., Švestka, J. in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): Občanské právo hmotné, sv. I., díl 2., Codex, Praha 1995, str. 191–192.

Utvvrzuje nás v tom také Jan Krčmář, když říká: „... jen vlastník smí nakládat věci, a to způsobem nejrozmanitějším a je mu naproti jiným osobám takové nakládání jakousi měrou zabezpečeno; ... slovy „někomu náleží vlastnictví“, „někdo je vlastníkem“ má být vyjádřeno, že soustava norem pečuje o to, aby někdo nebyl ušen jinými osobami v přímém, všeobecném a výhradním nakládání věcí a ona soustava nejsou než formulí, která chce tuto skutečnost vystihnout.“⁵⁴

2. Charakteristický rys vlastnického práva

Je příznačné, že pojem právního panství člověka nad věcí, implikující, slovy Knappa, „(... ač sám nejasný) ... určitou právem poskytnutou a právem chráněnou moc člověka ovládat určitou věc“, se stal pro jmenovaného východiskem i hledání specifického znaku vlastnického práva. „Vlastníkovu moc ovládat věc je nazvat pro její nezávislost na moci někoho jiného „svou mocí“ a rozumět jí koncem uznanou a chráněnou moc, která není závislá na současné existenci moci někoho jiného k téže věci a v téže době.“⁵⁵ Podstata tohoto poznatku přitom spočívá v tom, že i jiný právní subjekt (např. detentor) ovládá věc určitou svou mocí, ale to je moc závislá na někom jiném, resp. na jeho moci. A tím někým je v prvé řadě právě vlastník.⁵⁶

1. Symptomatické rysy vlastnického práva

Jestliže výše zmíněná „svá moc“ – aktuálně nezávislé (nepodmíněné) panství nad věcí – je z logického hlediska jedinečný znak vlastnického práva, odlišující jej od jiných subjektivních občanských práv, tak ostatní rysy tohoto práva uvedenou inkci nemají. Přesto ve svém souhrnu jsou neméně důležité a pro prezentaci celkového obrazu vlastnického práva nezbytné.

1 „Omezenost“ a tzv. elasticita vlastnictví

Třebaže ... vlastníku jest uložena povinnost v tom neb onom směru zdržet nakládání věcí a třebaže v tom neb onom směru jiné osoby jsou eximovány povinností věcí nenakládati, přes to se postavení vlastníka vyznamenává vlastností, kterou lze nazvat **tendencí k universálnosti** (zvýraznil P.H.) a výhradnosti;

⁵⁴ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 104.

⁵⁵ Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 200–201.

⁵⁶ Viz též k tomu Knapp, V. ... in tamtéž a zejm. Knapp, V.: práce cit. v pozn. 30, str. 41 a násl.

t.j. tím, že odpadne povinnost vlastníka omezující neb tím, že se zruší exempce z povinnosti nenakládati věcí, postavení vlastníka se **automaticky** (zvýraznil P.H.), t.j. eo ipso se volnost vlastníka nakládati věcí, jež je výsledkem ustanovení chránících vlastníka, stane méně omezenou, resp. eo ipso stává se tato volnost výhradnou resp. aspoň výhradnější...⁵⁷ Z této hutné Krčmářovy věty, zejména části před středníkem (jde o tendenci k univerzálnosti a ne o univerzálnost samu), a v kontextu s tím, co bylo až dosud řečeno, vyplývá (částečně i a contrario), že vlastnictví není neomezené, resp. – pozitivně vyjádřeno – je omezené, a to pojmově.

Část citované věty za středníkem pak explikuje tzv. elasticitu vlastnického práva. To znamená, že pomine-li omezení (vč. zrušení nebo změny zákonného omezení) obnoví se bez dalšího vlastníka oprávnění v rozsahu, který koresponduje rozsahu odpadnutého omezení.

O „omezenosti“ jiných subjektivních věcných práv ve srovnání s vlastnickým právem pochopitelně nikdo nepochybuje (chybí jim totiž už per definitionem, byť i jen ona tendence k univerzálnosti).

Pokud jde o elasticitu, mluví se o ní pravidelně pouze v souvislosti s vlastnickým právem. Případá však v úvahu i u jiných práv.⁵⁸

3.3.2 Vlastnictví jako souhrn oprávnění

Enumerace jednotlivých dílčích oprávnění vlastníka je standardní (i historicky) způsob legálního vyjadřování vlastnického práva. Zpravidla se akcentují tři oprávnění, a to oprávnění věc držet (ius possidendi), užívat a požívat (ius utendi et fruendi), jakož i oprávnění s věcí nakládat (ius disponendi). Zmíněná vlastnická tripartice je příznačná také pro náš platný občanský zákoník (stov. již připomínaný § 123 obč. zák.). Jde vlastně o snahu vyjádřit ono panství nad věcí, ono ovládání věci „svou mocí“ (tak jak o něm hovořeno výše) analyticky. Problém ale spočívá v tom, že ani tento výčet, ani jiné podobné nejsou a nemohou být úplné (výčerpávají).⁵⁹

Pokud tomu nebrání zákon, je vlastník dále oprávněn např. věc zničit (ius abutendi), opustit (ius dereliquendi), ale také ji neužívat (ius non utendi) nebo

⁵⁷ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 105.

⁵⁸ Blíže k tomu Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 200.

⁵⁹ Např. Pietro Bonfante konstatuje, že vlastník může nad věcí vykonávat všechnu myslitelnou moc; „způsob ... nedá se ani definovat a v hospodářsko-sociálním vývoji podléhá jistě proměnám.“ Bonfante, P.: *Institute of Roman Law*, ČSAS Právník, Brno 1932, str. 268.

vyločit jiného z vlivu na ní (*ius exclusionis*) atd.⁶⁰ Nadto lze vymezit i oprávnění, která tvoří komponenty (subsystémy) oprávnění, možno-li tak vyjádřit, vyššího řádu. Takovou komponentou oprávnění s věcí nakládat je např. právo věc zcizit (*ius alienandi*). Není bez zajímavosti, že právě ono má, jak upozorňuje V. Knapp, nejvyšší charakterizační hodnotu pro vlastnické právo ze všech v úvahu připadajících dílčích oprávnění.⁶¹

V této souvislosti sluší ještě připomenout, že pozbytím jednoho, několika event. i všech⁶² oprávnění samo vlastnické právo nezaniká (srov. sub 3.3.1).

Něco zcela jiného samozřejmě je, dojde-li k uskutečnění (výkonu) některého z oprávnění a objektivní právo s tím zánik subjektivního vlastnického práva spojuje (typicky realizace oprávnění věc zcizit nebo opustit).

3.4 Glosa k předmětu vlastnictví

Extenze (ale i intenze) pojmu vlastnického práva je nutně závislá také na jeho předmětu. Tento předmět lze nahlížet dvojím způsobem. Primárně jako lidské chování a sekundárně jako objekt tohoto chování.

Pro primární předmět vlastnického práva je příznačné, že v něm najdeme jednak to, co trvá, co je více méně konstantní a jednak to, co se v čase i prostoru mění (právě uvedené koneckonců platí o lidském chování vůbec).

Jedním z mála skutečně evidentních sociálních pohybů jsou přitom stále složitější (spletitější) společenské vztahy.⁶³ Tento trend pak ovlivňuje i pohled na sekundární předmět vlastnictví.

Za takto chápaný předmět vlastnického práva jsou tradičně označovány hmotné věci (*res corporales*). Ne ovšem všemi. J. Sedláček například připomíná, že 353 obec. obč. zák. nebyl patrně žádný omyl a že obecný občanský zákoník učinil předmětem vlastnického práva věci hmotné i nehmotné (*körperliche und un-*

ius exclusionis má přímou vazbu na ochranu vlastnického práva cestou vlastnických žalob 26 obč. zák.).

⁶¹ Blíže k tomu Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 198. V situaci, kdy byla pozbyta všechna vlastnická oprávnění jde o holé vlastnictví (*nuda proprietas*).

⁶² K tomu srov. námětkou Keller, J.: Dvanáct omylů sociologie, Sociologické nakladatelství, a 1995. Patří se zde rovněž uvést: „Myšlenky o rychlosti společenského pohybu nebo o jeho směru nebo průběhu či směru jsou neškodné, pokud jsou užity k vyjádření nějakého intuitivního názoru; nárokují-li si však jakoukoli vědeckou platnost, stávají se pouhou scientistickou hatmatikou, přesněji hatmatikou holistickou.“ Popper, K. R.: Bída historicismu, Oikoymenth, Praha, str. 90.

körperliche Sachen)⁶⁴ na základě „úmyslně zaujatého stanoviska“.⁶⁵ Dále uvádí, že toto stanovisko bylo „pozdějšími vykladači opuštěno, a to pod vlivem německých pandektistů XIX. století, kteří vykládali prvý titul šesté knihy pandekt v ten rozum, že vlastnictví jsou jen hmotné věci. ... Vykladači obč. zákona, pokud náleželi tzv. historické škole, mluvili o tzv. vlastnictví ve smyslu širším, čímž rozuměli majetek vůbec (zvýraznil P.H.); a vlastnictví ve smyslu užším, jež definovali jako právní panství nad hmotnou věcí.“⁶⁶ Jeho resumé ovšem bylo (a u normativisty jiné ani být nemohlo) jednoznačné: „Výklad tento odporuje doslovu zákona (§§ 427, 1030, 1424) a některá ustanovení obč. zák. stávají se těžce srozumitelnými (srov. § 452).“⁶⁷ Opačný (většinový názor) se dá vyjádřit několika málo slovy J. Krčmáře: „... celá struktura kapitol 2–5 (rozuměj obec. obč. zák. – poznamenal P.H.) ukazuje, že se v nich mluví jen (zvýraznil P.H.) o věcech hmotných.“⁶⁸

Naše platná právní úprava je tedy ve výše uvedeném smyslu tradiční. Předmětem vlastnického práva totiž zásadně rozumí hmotné věci a dále tzv. jednotky (byty a nebytové prostory ve smyslu zák. č. 72/1994 Sb.) čili hmotné předměty svého druhu. Problémy má ale s vlastním pojmem věci v právním smyslu a tím implikovanou zřetelností (resp. nezřetelností) hranice mezi věcmi a novelou občanského zákoníku č. 509/1991 Sb. nově konstruovanými tzv. jinými majetkovými hodnotami (srov. § 118 odst. 1 obč. zák.). Ty, pokud to jejich povaha připouští, jsou spolu s právy (i povinnostmi) nehmotnými předměty občanskoprávních vztahů.⁶⁹

Zajímavou „komplikaci“ představuje také podnik (§ 5 obchod. zák.), který je předmětem občanskoprávních vztahů v obecném smyslu (srov. zejm. § 476 a násl. obchod. zák.), ale jeho vztah k § 118 občanského zákoníku zřetelný není. Především se nikde v našem právním řádu nemluví o věci hromadné, za kterou podnik někteří považují.⁷⁰ Tento posléze zmíněný moment pak znamená i jakousi „komplikaci na druhou“, je-li položena otázka zda, slovy I. Pelikánové, „můžeme

⁶⁴ Srov. též § 292 obec. obč. zák.

⁶⁵ Odvolává se na Ofnera (Protokolle, sv. I., str. 243). Sedláček J.: práce cit. v pozn. 49, str. 18.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Dodává ještě: „Vzhledem k tomu, že smysl tohoto ustanovení je jasný, je soudce jím vázán (§ 6) a odchylný výklad je pro soudce nerozhodný.“ Tamtéž.

⁶⁸ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 102. Srov. též Rouček, F. in Rouček, F., Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 52, str. 199.

⁶⁹ O tom, že jde o problém poměrně bohatě strukturovaný, svědčí např. práce Eliáše, K.: Věc. Pozitivistická studie, Právník č. 8/1992, str. 694 a násl.

⁷⁰ Jiným pak může být bližší chápání věci hromadné (*universitas rerum distantium*) jako souboru věcí hmotných, tvořících celek, který pak jako takový představuje předmět občanskoprávních vztahů (např. pár bot, sbírka známek atd.).

uvit o podniku jako o předmětu vlastnického práva v pravém slova smyslu ...⁷¹ skutují se samozřejmě i jiné otázky spjaté s pojmem věci (aktuálně např. zvířata a „věci“ zvláštního druhu⁷² ...), což je však již mimo náš bezprostřední zájem.

Z hlediska vlastnického práva se někdy pocituje nedostatek pregnantně formulovaného ustanovení typu § 90 německého občanského zákoníku (BGB), že „věcmi smyslu zákona jsou jen hmotné (körperliche) předměty“;⁷³ a na to navazují o vymezení vlastnického práva jako vlastnictví právě jen k takto definovaným věcem. Zmíněné je velmi stručně a zjednodušeně vyjádřeno, reakcí na „expansi“ průmyslového a „jiného“ duševního vlastnictví.

Faktem zůstává, že expressis verbis pozitivním vymezením hmotných předmětů by byly per eliminationem (negativně) vymezeny také předměty nehmotné (i „předměty průmyslového a duševního vlastnictví“). Po pozitivním vymezení „obecného“ (či snad lépe – „hegelovsky“ – konkrétně obecného) vlastnického práva „by pak mohly z legislativního hlediska vzniknout, popř. vznikly-li již, staly se **bezrozpornými** (zvýraznil P.H.) pojmy vlastnictví průmyslového či jiného duševního vlastnictví“.⁷⁴

Než se ale zcela zbavit dojmu, že i poté by bylo výstižnější označení práva nehmotným statkům, než nějaká zvláštní vlastnická práva a contrario obecného vlastnického práva; a to když pro nic jiného, tak pro větší rozlišovací hodnotu tohoto termínu. Jednoduše: použije-li se termín práva k nehmotným statkům, je první pohled jasný, že se nemluví o vlastnictví v obvyklém smyslu et vice versa. V označení to ale samozřejmě nevězí. Spíše si bude třeba zvyknout na skutečnost, že termín „práva z průmyslového a jiného duševního vlastnictví“ jsou mezinárodně uznávanou realitou,⁷⁵ a že tudíž neexistuje jedno (všeobsahující) označení vlastnictví, ale že je tu jistá pluralita vlastnictví podle charakteru jejich odlišných předmětů.

Že opravdu nejde pouze o jevovou stránku věci, je možno ilustrovat i jinak. Zcela dobře si lze představit skutečně obecné vlastnictví, kde jako jeho předmět lze legislativně (po vzoru § 353 obč. zák.) zakotveny věci hmotné i věci

blíže k tomu Pelikánová, I., Koblíha I.: Komentář k obchodnímu zákoníku, část I., Linde, Praha 1994, str. 34–35.

úto záležitost; jak známo, mají vcelku jednoznačně vyřešenu někteří naši sousedé. Srov. § 5a rakouského ABGB či § 90a německého BGB (event. též § 903 větu druhou posléze obč. zák.).

ouze jakési naznačení směru v tomto smyslu představuje již zmíněný § 476 obč. zák. Ten totiž zřetelně odlišuje vlastnické právo k věcem na jedné straně a jiná práva a jiné majetkové poměry na straně druhé.

Knapp, V., Knappová, M., Kopáč, L., Švestka, J.: Nad stavem a perspektivami soukromého práva v České republice, Právní rozhledy č. 3/1995, str. 93.

rov. např. Stuna, S. a kol.: Obchodní zákoník (komentář), Trizonia, Praha 1992, str. 419.

nehmotné.⁷⁶ Přitom právě dnešní doba přináší řadu argumentů (vč. výše zmíněného pojmu podnik), které takovému řešení svědčí.⁷⁷ Přesto radím, mohu-li si to dovolit, k jisté opatrnosti.

Důvod spatřuji kromě jiného v tom, co už bylo zmíněno na začátku této kapitoly, tj., že v lidském chování, jako primárním předmětu právní úpravy, vedle přechodného a pomíjivého existuje také trvalé, relativně konstatní. A právě vlastnictví v tradičním (chceme-li římskoprávním) smyslu je výrazem spíše toho trvalého. Vztah člověka k pozemku, ke stavbě nebo běžné movité hmotné věci má od dob římských po dnešek stále mnoho společného. Doporučuji proto spíše zachovat než zrušit nejen terminologickou, ale zejména institucionální svébytnost vlastnictví k hmotné věci. V opačném případě totiž vznikne poněkud bezbřehý, „syntetický“ institut vlastnictví, který nemusí být bez problémů nejen z teoretického (kde dnes ne zcela jasný pojem vlastnictví se stane ještě méně jasným); ale hlavně praktického hlediska.⁷⁸

Na druhé straně nezbyvá než podpořit názor, který s ohledem na řadu nových otázek (z nichž pouze malá část byla zmíněna výše) týkajících se problematiky vlastnictví, předpokládá její nové zásadní teoretické posouzení.⁷⁹

⁷⁶ Srov. též Vládní návrh zákona, kterým se vydává občanský zákoník (vč. důvodové zprávy), Poslanecká sněmovna NS – tisk 844., Praha 1937, str. 263.

⁷⁷ Leccos také vyplývá z bližšího pohledu na další, v této souvislosti často diskutovaný pojem, a to pojem „majetek“ (příp. jmění); podrobněji se jím ale zabývat nemůžeme. Jinak ovšem je, zejm. jeho nejkurioznější podoba minulých let, tj. „majetek národní“, stále v zorném poli autorova zájmu. Na jeho transformaci, zvláště v předmět moderního vlastnictví státu, by se proto mělo dostat někdy přístě.

⁷⁸ Jedno z možných kompromisních řešení de lege ferenda, v literatuře již připomenuté (srov. např. Telec, I.: Duševní vlastnictví?, Právník č. 10–11/1993), nabízí k 1.1.1992 zrušený zákoník mezinárodního obchodu (zák. č. 101/1963 Sb.), který v § 18 stanovil: „Ustanovení ... zákona o právních vztazích, jejichž předmětem je movitá věc, užije se přiměřeně (zvýraznil P.H.) i na právní vztahy, jejichž předmětem je právo nebo jiná hospodářská hodnota, pokud to jejich povaha připouští.“ Ostatně kvalifikovaná diskuse na téma „vymezení předmětu vlastnictví“, kde ve hře jsou vedle zmíněných nehmotných statků např. i cenné papíry apod., by mohla a měla proběhnout v souvislosti s rekodifikačními pracemi na občanském zákoníku. Odpovídající prostor pro ni v odborném tisku by měl být přitom samozřejmostí. Zatím pouze informativně srov. např. Eliáš, K.: Nad legislativním záměrem zásad obecné části nového občanského zákoníku aneb která se proměškávají historické příležitosti, Právní rozhledy č. 1/1996, str. 16, příp. též: Pět starých zásad (Pár podnětů do diskuse k návrhu koncepce občanského zákoníku), Právní praxe č. 10/1996, str. 621 a Zoulik, F.: Průvodní zpráva k materiálu „Koncepce nového civilního kodexu“, Právní praxe č. 8–9/1996, str. 595.

⁷⁹ Srov. Knapp, V., Knappová, M., Kopáč, L., Švestka, J.: práce cit. v pozn. 74, str. 93 in fine.

5 Klíčové momenty právní úpravy vlastnictví v našem právním řádu

Jedná ze dvou hlavních komponent české ústavy Listina základních práv a svobod (dále též Listina)⁸⁰ za základní lidské právo v duchu zeillerovské tradice označuje **právo vlastnit majetek** (čl. 11 odst. 1 věta první) čili právo být (stát se) vlastníkem. Samotné subjektivní vlastnické právo tak vlastně naplňuje reálným obsahem postulát Listiny o možnosti „každého“ („každý má právo“ ...) vlastnit.⁸¹

Ač samo tedy *stricto sensu* není základním lidským právem je o něm v Listině řečeno, že „**vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu**“ (čl. 11 odst. 1 věta druhá).⁸²

Tato trochu nadbytečná proklamace představuje do jisté míry pochopitelnou ezvu na stav před účinností ústavního zákona č. 100/1990 Sb. (srov. zejm. čl. 7 st. 1 a 2), kdy u nás, jak je obecně známo, existoval hierarchicky uspořádaný systém druhů a forem vlastnictví. Bylo by samozřejmě naivní domnívat se, že principiální rovnost subjektů vlastnického práva, jejich tak říkajíc rovnost před zákonem, může setřít specifika – zde jen náznakem a jednoduše – např. vlastnictví fyzické osoby na jedné straně a vlastnictví státu na straně druhé.⁸³ Bohužel odlišení bohatosti struktury tohoto problému je mimo možnosti našeho stručného ednání.

Z pohledu Listiny zdůrazněme alespoň okolnost, že rovnost subjektů vlastnictví netýká předmětu vlastnického práva. Typické v tomto smyslu je zvláště obli-

ce „skladbě“ ústavy srov. např. Peška, P.: Úvod do ústavního práva (Čtyřicet devět stručných poznámek k české ústavě na pozadí ústav stabilních demokracií); Karolinum, Praha 1994, str. 30 a následující. Původ tohoto pojetí je pak možno spatřovat již v čl. 17 věta první Deklarace práv člověka z 26. 8. 1789. Právě se v ní: „Každý má právo vlastnit majetek jak sám, tak spolu s jinými.“ Za zmínku zde stojí rovněž text čl. 1 odst. první, věta první Dodatkového protokolu I) k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, který zní: „Každá fyzická nebo právnická osoba má právo pokojně užívat svůj majetek.“ Angl.: „Every natural or legal person is entitled to the peaceful enjoyment of his possessions.“ Franc.: „Toute personne physique ou morale a droit au respect de ses biens.“ Cit. podle Čapek, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva, Lindé, Praha 1995, str. 101, 192 a 295. Přestože se tu *verbis expressis* nehovoří o vlastnickém právu, bylo nicméně závazně judikováno: „Uznáním, že každý má právo pokojně užívat svůj majetek, garantuje článek 1 v podstatě vlastnické právo.“ Rozsudek ve věci *Marckx*, 1981, A – 31, § 63. Jde tedy in nuce o „právo na respektování vlastnictví“. Konečně judikatura Evropského soudu pro lidská práva může být argumentem pro ty, kteří termín „vlastnit majetek“ přetvářejí širěji než pouhé vlastnění hmotné věci. Srov. např. rozsudek ve věci *Tre Traktor* 1989, A – 159, §§ 56–59. K tomu, že na ústavní úrovni má toto širší chápání uvedeného práva svou logiku, srov. též čl. 34 Listiny.

Ještě, byť jinak formulováno, najdeme také v § 124 obč. zák. („Všichni vlastníci mají stejná práva a povinnosti a poskytuje se jim stejná právní ochrana.“).

Podobně Fiala, J., Hurdík, J.: Příspěvek k vymezení systému občanského práva; Právník 1990, str. 990.

gatorní omezení vyplývající z jejího čl. 11 odst. 2 věta před středníkem (srov. též § 125 odst. 2 obč. zák.). Jestliže totiž zásadně mají právní subjekty stejnou možnost nabyvat vše, co připadá v úvahu jako předmět vlastnického práva, tak to neplatí o majetku, o němž zákon (stačí „obyčejný“) stanoví, že je „nezbytný k zabezpečování potřeb společnosti, rozvoje národního hospodářství a veřejného zájmu“, a proto „smí být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určených právnických osob“.⁸⁴ Je přitom až s podivem, že např. „kvalifikaci“ výlučného majetku státu v uvedeném smyslu mají dnes u nás prakticky jen ložiska vyhrazených nerostů (§ 5 obč. zák. č. 44/1988 Sb., ve znění pozdějších předpisů), přírodní léčivé zdroje či zdroje přírodních minerálních vod stolních (§ 47 obč. zák. č. 20/1966 Sb., ve znění pozdějších předpisů) a nejnověji dvě kategorie pozemních komunikací (dálnice a silnice) podle obč. zák. č. 13/1997 Sb., o pozemních komunikacích (§ 9 odst. 1 věta první).⁸⁵

Co se týče právní ochrany vlastnictví je zajišťována jednak na ústavní úrovni, kde zmiňovaný čl. 11 Listiny je třeba chápat zejména v souvislosti s čl. 36 Listiny, a jednak ustanoveními právních předpisů dalších právních odvětví. Vedle občanského práva stojí za zmínku především trestní právo a dále právo správní (vč. správního práva trestního). Zde uvedme příkladmo alespoň principy a prostředky (z povahy věci vlastnickému právu nejbližší) občanskoprávní ochrany. To jsou: § 1 odst. 1 obč. zák., který zmiňuje nedotknutelnost vlastnictví (výraz to obecně zásady ochrany nabytých subjektivních práv – *iura quaesita*) a výše pod čarou citovaný § 124 obč. zák.; z prostředků pak zvláště § 126 obč. zák. – upravující tzv. petitorní (soudní) ochranu vlastnického práva, § 5 obč. zák. – garantující předběžnou ochranu cestou orgánů „státní správy“ v duchu zásady *quieta non movetur*, jakož i § 6 obč. zák. – připouštějící ochranu svépomocí, jako právně kvalifikovanou výjimku z pravidla poskytování právní ochrany státem.⁸⁶

„**Vlastnictví zavazuje**“. Tak zní první věta odst. 3 čl. 11 Listiny. Co to znamená? Znamená to především nejobecněji vyjádřenou skutečnost, že vlastnické právo je pojmově omezené (srov. sub 3.3.1). Dále to znamená, že Listina respektuje, či lépe, akcentuje tzv. **sociální funkci** vlastnictví. Uvedené je zajímavé především z toho důvodu, že k tomu *expressis verbis* došlo i přesto, že v období let 1948–1989 byla tato „funkce“ vlastnického práva zvláštním (patologickým) způsobem „zbožštěna“; mimo jiné v podobě hierarchicky uspořádaného systému druhů a forem vlastnictví. Vysvětlení, nezdá se být ale příliš obtížné. Jak upozorňuje V. Knapp,⁸⁷ je zde totiž zřetelně patrný vliv textu čl. 14 odst. 2 Základního zákona

⁸⁴ Pro úplnost srov. i ustanovení čl. 11 odst. 2, věta za středníkem.

⁸⁵ Např. ještě nedávno byly vyhrazeným majetkem státu také vodní toky, základní lesní půdní fond, ... (srov. čl. 10 úst. zák. č. 100/1990 Sb.).

⁸⁶ V kontextu s tím srov. také § 127 odst. 1 obč. zák.

⁸⁷ Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 205.

11. Ten používá stejnou formulaci ve své první větě. K onomu „vlastnictví zavazuje“ však dodává ještě větu druhou: „Jeho výkon má současně sloužit veřejnému užití.“ Ta už ale v čl. 11 odst. 3 Listiny chybí.

V zásadě lze přijmout Knappovo konstatování, že: „Koncepce vlastnictví jako sociální funkce nebyla nikdy jasná. Jasně nebylo ani její legislativní vyjádření. Jména nebyla a není jasná zásada, že „vlastnictví zavazuje“. Není totiž jasné, čemu zavazuje.“⁸⁸

Na druhé straně – nelpěli-li bychom příliš na exaktnosti („normativnosti“) – nám právě chybějící věta, že „výkon vlastnictví má současně sloužit veřejnému užití“, mohla leccos napovědět. Má tím být řečeno, že přece jen komplexnější (tím asi přesvědčivější) by vypověděla o smyslu tzv. sociální funkce vlastnictví, (juristicky sice preciznější, ale věc poněkud zužující, věta druhá čl. 11 odst. 3 Listiny. Z textu naposled zmíněné věty, že vlastnictví „nesmí být zneužito na újmu v druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy“, vyplývá již právě toliko zákaz zneužití vlastnictví.⁸⁹ Ač sám tento institut (který jinak v občanském právu představuje spíše raritu než pravidlo) je zejména v souvislosti s občanským právem nepochybně důležitý,⁹⁰ není to prostě všechno.⁹¹

Proto i V. Knapp, při zdůvodnění teoretického dosahu čl. 11 odst. 3 Listiny, souhrnně charakterizuje takto: „Zásada „vlastnictví zavazuje“ je pojmovým (finitivním) znakem vlastnictví, a je třeba ji vykládat tak, že vlastnictví jako právní institut nespočívá jen v právu jednoho a povinnosti ostatních ho v jeho právu užívat, nýbrž že i vlastník sám má z důvodů svého vlastnictví určité povinnosti vykonávat, které mu přímo ze zákona. To zároveň znamená, že vlastnické právo, ač velmi široké a ... elastické, není pojmově neomezené. Právní omezení vlastnického práva nejsou jen právními „bariérami“ danými vlastnickému právu zvenčí, nýbrž vyplývají – alespoň některá z nich ... – přímo z pojmu vlastnictví.“⁹² Typická nová omezení vlastnického práva najdeme, vedle již zmíněné věty třetí čl. 11

poznámky.

⁸⁸ Rovněž § 3 odst. 1 obč. zák.

⁸⁹ Více ke zneužití subjektivního vlastnického práva (abusus iuris) Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 202–203, Knapp, V.: Teorie práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Plzeň 1994, str. 92–93, event. týž: Teorie práva, I. vyd. C.H.Beck, Praha 1996, str. 184–185 a Sedláček, J.: práce cit. v pozn. 50, str. 23–24.

⁹⁰ Rad i to může být argumentem pro výklad, že první věta čl. 11 odst. 3 Listiny obsahuje normu a přímo použitelnou (srov. a contrario čl. 41 odst. 1 Listiny) normu a věta druhá (stejně jako věta třetí cit. čl.) je pouze její dílčí konkretizací. To tedy znamená, že věta druhá a třetí odst. 3 větu první téhož ustanovení vyčerpávajícím způsobem neinterpretují. Blíže k tomu Knapp, V. in Pavlíček, V., Hřebek, J., Knapp, V., Kostečka, J., Sovák, Z.: Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl, Práva a svobody, Linde, Praha 1996, str. 110.

⁹¹ Knapp, V. ... in Knappová, M., Švestka, J. (ed.): práce cit. v pozn. 53, str. 205.

odst. 3 Listiny, dále např. v §§ 127 odst. 1, 3 a 128 odst. 1 občanského zákoníku.

Slovo závěrem

Je, myslím, zřejmé, že předchozí řádky se nepokoušely pojednat otázky pojmu vlastnictví (vlastnického práva) ani zdaleka způsobem, který by usiloval vyčerpávající danou problematiku. Spíše tu byla snaha upozornit na to podstatné, nebo lépe, na to, co za podstatné považuje autor. Za takový subjektivismus ovšem nezbyvá, než se čtenáři omluvit. Přesto by nemusel být uvedený subjektivně selektivní přístup samoúčelný. To ale pouze za předpokladu, že se jím alespoň zčásti podařilo vyjádřit základní autorovo krédo týkající se předmětné materie. Krédo, které tak přesvědčivě, již před drahými lety, vyjádřila slova slavného civilisty: „Podstatu vlastnictví seznáme, uvažujeme-li o významu jaký mají věci hmotné... pro úkoj lidských potřeb, o účelech, kterých sledují ustanovení o vlastnictví a o prostředcích, kterými se tyto účely sledují.“⁹³

RESUME

The author deals with the eternal problem of defining the term property (right in property). He treats the term from the viewpoint of public law, too, which is influenced by author's interest in the state and property relation.

Having introduced the problem, the following short historical survey interprets the concept from various juristic philosophic and theoretical opinions.

The author focuses on the essence of the term „dominium in rem“, he discusses its characteristic and symptomatic features. He also pays attention to the object of property with regards to consequences of extension of the term property.

The essay also intends to stress and explain some key moments „de lege lata“, especially from its constitutional level (such as „property binds“ and so-called social function of property).

⁹³ Krčmář, J.: práce cit. v pozn. 1, str. 102–103.

Zrušovanie rozhodnutí všeobecných súdov v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky

JÁN MAZÁK

Príloha k časopisu
Právná veda a práva
Príspevok

V čísle III/1996 Časopisu pro právní vědu a praxi zaujala štúdia V. Kratochvíla: procesnému postupu obecného soudu po zrušení jeho rozhodnutí v trestní věci ústavním soudem České republiky.

V časti týkajúcej sa Slovenskej republiky autor uzavrel, že problematika, ktorú eší v článku (zodpovedá jeho názvu) sa netýka Slovenska, pretože v konaní pred ústavným súdom Slovenskej republiky neprichádza do úvahy – ani po účinnosti zák. č. 293/1995 Z.z., ktorým sa novelizoval zák. č. 38/1993 Z.z. o organizácii ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov, **zrušovanie rozhodnutí všeobecných súdov** a nadväzne na to ani ďalší procesný postup trestného súdu.

Tento záver nie je nepochybný. Prichodí uviesť, že téma: Zrušovanie rozhodnutí všeobecných súdov sa práve účinnosťou novely z roku 1995 otvorila a v súčasnosti sa skúmajú možnosti, ktoré zák. č. 293/1995 Z.z. v tomto smere poskytuje, a to bez výslovnej právnej úpravy, podobnej § 82 ods. 3 písm. a) zák. č. 182/1993 Z.z. o Ústavných súdech.

VÝCHODISKÁ

Zák. č. 38/1993 Z.z. (ZoÚS) pred jeho novelizáciou neposkytoval žiadnu podporu na to, aby sa uvažovalo o zrušovaní rozhodnutí všeobecných súdov. Naopak,

uzavrelo sa, že jediným spôsobom, ako možno zasahovať do sústavy všeobecných súdov a ich oprávnení je len podnet na začatie konania, ktorým sa môže, lež nemusí založiť rozhodnutím ústavného súdu jeho právomoc.

Úprava podnetov právnických a fyzických osôb podľa čl. 130 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky v nadväznosti na § 18 ods. 3 písm. b) ZoÚS bola spočiatku tak medzerovitá, že to prekvapilo všetkých používateľov tohto zákona, nevynímajúc sudcov ústavného súdu. Autori prvej publikácie o konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky preto formulovali X. kapitolu knihy ako konanie o prijatom podnete právnickej alebo fyzickej osoby, ktorá namieta porušenie svojich práv bez toho, aby mali náležitý normatívny základ.¹

Tu sa objavila prvá zmienka o tom, že v konaní o prijatom podnete by sa malo uvažovať o primeranom použití ustanovení ZoÚS, ktoré reglementujú konanie o ústavných sťažnostiach.

Podnet na začatie konania pred Ústavným súdom Slovenskej republiky však bol napriek kusej úprave jediným ústavným a procesným prostriedkom na to, aby sa začalo **konanie pred ústavným súdom v dôsledku tvrdeného porušenia ústavnosti, ktorého sa mal dopustiť všeobecný súd**. Aj tento problém a jeho riešenie sa len postupne kryštalizovalo.

V literatúre sa objavil názor o jestvovaní právomocí ústavného súdu v konaní, v ktorom sa skúma či došlo alebo nedošlo k porušeniu ústavnosti v konaní pred ústavným súdom.² Tento úsudok, ktorý bol výsledkom len dedukcií z ústavných článkov a noriem obsiahnutých v ZoÚS bol potvrdený už teraz konštantnou judikatúrou ústavného súdu.³

Výsledkom týchto úvah, názorov, a najmä judikatúry bol zák. č. 293/1995 Z.z., ktorý – podľa nášho úsudku – priniesol zásadný obrat v otázke, ktorú stotožňujeme s nadpisom nášho článku.

Významným legislatívnym zásahom do pôvodného zákona je ustanovenie § 31a. V prvom odseku tohto paragrafu sa ustanovuje, že na konanie a rozhodovanie o prijatom podnete sa **primerane použijú ustanovenia upravujúce konanie o ústavných sťažnostiach**.

Podľa druhého odseku citovaného predpisu sa konanie pred ústavným súdom **použijú primerane ustanovenia Občianskeho súdneho poriadku a Trestného**

¹ Čič, M. – Mazák, J. – Ogurčák, Š.: Konanie pred Ústavným súdom Slovenskej republiky, Košice CASSOVIAPRESS 1993, s. 173 a nasl.; Rovnako i Mazák, J.: PODANIA v konaní pred Ústavným súdom Slovenskej republiky, Košice 1994, s. 72 až 75.

² Mazák, J.: Právomoc Ústavného súdu a ústavnosť konania pred všeobecným súdom. Justičná revue 1994, č. 9–10, roč. 46, s. 16–19.

³ Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky, 1993–1994, číslo 26, 29; Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky, 1995, číslo 38, 40 a iné.

riadku, za predpokladu, že ZoÚS neustanovuje inak a povaha veci to nevylučuje.

Z týchto ustanovení novely ZoÚS možno vyvodiť odpoveď na otázku, či je právomocí Ústavného súdu Slovenskej republiky zrušovať rozhodnutia všeobecných súdov.

PODNET NA ZAČATIE KONANIA A ZRUŠENIE ROZHODNUTIA VŠEOBECNÉHO SÚDU

Už sa všeobecne prijíma, že rozhodnutie a postup všeobecného súdu možno napadnúť podnetom na začatie konania pred ústavným súdom. **Procesná legitimita** podľa čl. 130 ods. 3 ústavy a § 18 ods. 3 písm. b) ZoÚS patrí právnickej alebo fyzickej osobe, ktorá tvrdí porušenie svojich práv. Toto porušenie musí orodnícky súvisieť s ústavnosťou, t.j. musí mať **priamu spojitosť s princípmi, na ktorých je vybudovaná ústavnosť** v Slovenskej republike. Bez tohto tvrdenia podnet zásadne odmieta ako zjavne neopodstatnený. Inak sa podnet prijme na začatie konania.

Konanie o prijatom podnete sa riadi pravidlami uvedenými v § 49 a nasl. ZoÚS. Podľa § 57 ods. 1 citovaného zákona, ak ústavný súd vyhovie ústavnej sťažnosti, vysloví v náleze, ktoré základné právo alebo sloboda a aké ustanovenie ústavy zo ústavného zákona boli porušené a akým konaním ku tomuto porušeniu došlo **napadnuté rozhodnutie zruší**.

Ak dôjde k zrušeniu napadnutého rozhodnutia, orgán, ktorý rozhodol vo veci v tomto stupni je povinný vec znova prejednať a rozhodnúť. **V tomto konaní je väzovaný právny názorom ústavného súdu** (§ 57 ods. 2 ZoÚS v znení z č. 293/1995 Z.z.).

Ak sa vrátíme k § 31a ods. 1 ZoÚS musíme sa najprv vyrovnat s otázkou, či konaní o prijatom podnete možno primerane použiť § 57 ods. 1 a 2. Azda nespochybní to, že ústavný súd o podnete rozhodne nálezom, ak mu vyhovie. Inak je nesporné, že vo výroku nálezu sa musí objaviť kvalifikácia porušenia ústavnosti a ako ku nej došlo, rozhodnutím alebo konaním (prípadne nečinnosťou, odklad neprerokovanie veci všeobecným súdom bez zbytočných prieťahov podľa § 8 ods. 2 ústavy).

Neuralgickým bodom je posledná časť dispozície § 57 ods. 1 ZoÚS. Po zistení porušenia ústavnosti ústavný súd v konaní o ústavných sťažnostiach napadnuté rozhodnutie zruší. Dá sa to primerane použiť i na prípad, kedy podnecovateľ

tvrdí, že k porušeniu ústavnosti došlo rozhodnutím všeobecného súdu (trestného alebo civilného)?

Mienime, že táto časť normy obsiahnutej v § 57 ods. 1 ZoÚS je v konaní o prijatom podnete použiteľná. Primeranosť jej použitia sa objasní pomerne jednoducho, ak keď sa dajú očakávať námietky. V poriadku. Ústavný súd vysloví to na čo je oprávnený. Porušenie ústavnosti v konaní pred všeobecným súdom: Aby sme sa vrátili k námetu, ktorý nás priviedol k napísaniu tohto príspevku, uvedieme najprv konkrétny prípad, v ktorom zastupujeme v zmysle § 22 ZoÚS (povinné zastúpenie advokátom v konaní o prijatom podnete sa vzťahuje na podnecovateľa) odsúdeného, ktorý na ústavnom súde tvrdí, že trestný súd porušil jeho právo na obhajobu.

V trestnej veci obžalovaného došlo – podľa obsahu trestného spisu – k porušeniu ústavne zaručeného práva na obhajobu (čl. 50 ods. 3 ústavy). Podnet v tejto veci teda bol prijatý. Splnil všetky formálne predpoklady a preto začalo konanie. Nechceme prejednať, ale v analyzovanej trestnej veci, v ktorej sa tvrdí porušenie uvedeného ústavneho práva, došlo – podľa predbežného úsudku – k tomu, že právo na obhajobu nebolo rešpektované v rozsahu, ktorý sa dá označiť za porušenie ústavnosti.

Nález ústavného súdu v tejto veci pravdepodobne skonštatuje, že došlo k porušeniu ústavne zaručeného práva na obhajobu v trestnom konaní súdom a označí aj postup všeobecného súdu, ktorý k takému porušeniu viedol. V traktovanej veci však bol vynesený aj rozsudok. Toto rozhodnutie je výsledkom procesne chybného postupu (error in procedendo); procedúry, ktorou sa porušila ústavnosť. Nedá sa apriori vylúčiť, skôr naopak, že porušenie ústavnosti malo výrazný vplyv na správnosť rozhodnutia kvôli skutkovým pochybeniam.

Bez atakovania súdneho rozhodnutia, ktoré finalizovalo chybný proces pred trestným súdom by sa však procesná činnosť ústavného súdu dostala do roviny akademického verdiktu (ars pro artis). Aký praktický osôh by mal z púheho vyslovenia porušenia ústavnosti odsúdený?

Je preto viac ako akceptovateľné, aby bol rozsudok súdu v posudzovanej trestnej veci, nálezom ústavného súdu úplne zrušený. Nie je rozhodujúce aké ďalšie predpoklady by mali byť splnené, aby aj toto zrušenie bolo funkčné a dosiahla sa ním ochrana ústavnosti a súčasne aj rešpektovanie zákonnosti v trestnom konaní súdom. Spravidla by sa predpokladalo zistenie ústavneho súdu, že porušenie práva na obhajobu malo takú intenzitu, že to zakladá dôvodný záver aj o nezákonnosti rozhodnutia o veci samej (predovšetkým o vine a o treste).

Použili sme aktuálny prípad z trestnoprocesnej oblasti. Situácia je však obdobná i v prípadoch, v ktorých účastník občianskeho súdneho konania podnetom

esovaným ústavným súdu tvrdí, že došlo k porušeniu jeho práv **odňatím zá-
mému sudcovi, k porušeniu zásady rovnosti**, atď. Ak v takom konaní
o vynesene rozhodnutie vo veci samej, prípadne uznesenie, ktorým súd odmi-
l spravodlivosť, napríklad neuznal svoju právomoc a podobne, nevidíme inú
tu nápravy tejto neústavnosti ako **zrušiť rozhodnutie, ktoré znamená výsle-
c procesu vedeného s porušením procesných princípov majúcich základ
stave a v ústavných zákonoch.**

Len kvôli úplnosti uvedieme opätovne § 31a ods. 2 ZoÚS: Táto norma umož-
e primerané použitie **celého** Občianskeho súdneho poriadku a Trestného por-
u. A v týchto procesných poriadkoch sa samozrejme pripúšťa, aby napadnuté
hodnutia boli zrušené z dôvodov, ktoré procesné právo presne definuje ako
dpoklady na také rozhodnutie opravného súdu. Na tento argument sa síce dá
nietat, že aplikácia OSP a TP prichádza do úvahy len vtedy, ak ZoÚS neu-
novuje inak, ale potom je tu replikácia. Áno, je tu § 57 ods. 1 ZoÚS, ktorý
ožňuje napadnuté rozhodnutie zrušiť a táto norma sa má primerane použiť
onaní o prijatom podnete. Takže, buď ústavný súd použije § 31a ods. 2 ZoÚS
vojitosti napríklad s § 221 OSP alebo § 258 ods. 1 TP, alebo, a to považujeme
čistejšie riešenie, § 31a ods. 1, 57 ods. 1 ZoÚS.

POSTUP VŠEOBECNÉHO SÚDU PO ZRUŠENÍ JEHO ROZHODNUTIA ÚSTAVNÝM SÚDOM

Ak dôjde k zrušeniu rozhodnutia všeobecného súdu, ďalší postup je predpísaný
57 ods. 2 ZoÚS. Súd, ktorý je vecne príslušný v prvom stupni, vec opätovne
jedná a rozhodne. **V tomto konaní je však viazaný právnym názorom
avného súdu.** Iste, táto viazanosť sa vzťahuje nielen na prvostupňový súd, ale
celé konanie, ktoré nasleduje po zrušení rozhodnutia všeobecného súdu.

Tieto závery majú určitú slabinu v tom, že platné procesné kódexy nepočí-
í s konaním, ktoré začne v dôsledku zrušenia rozhodnutia všeobecného súdu
onaní pred ústavným súdom. Jedinou oporou je § 57 ods. 2 ZoÚS v znení
. č. 293/1995 Z.z. Súd, ktorý o veci rozhodol v prvom stupni je povinný vec
vu prejednať a rozhodnúť, samozrejme podľa procesných regúl platných pre
lne inštančné konanie. To je nepriama novelizácia Občianskeho súdneho por-
u i Trestného poriadku. Dá sa však prihodiť i ďalší dôvod. Súd je podľa ústavy
zaný zákonom, vrátane ZoÚS. A to je tiež dôvod na to, aby konal a rozhodoval
aľšom postupe s rešpektovaním § 57 ods. 2 ZoÚS.

Na záver preto poznámka. Pri rekodifikáciách OSP a TP by bolo vhodné, aby
sa tieto ustanovizne ústavného súdneho procesu prepojili s občianskym súdnym
konaním a trestným konaním.

RESUME

The amendment of Law No. 38/1993 Coll. on the Constitutional Court of the
Slovak Republic, on the legal proceedings and on the standing of judges enforced
by Law No. 293/1995 Coll. created – according to the preliminary inspection
– a legal possibility that the Constitutional Court can abolish any judgement
pronounced in criminal or civil proceedings.

This situation may occur on the basis of a natural or fictitious person's initiative
having objected an interference with constitutionalism („interference with civil
rights under the Article 130 Section 3 of the Constitution of the Slovak Republic“).

However, realization of this possibility depends on how the Constitutional Court
will use the new regulation and how the regulation actually affects its jurispruden-
ce.

K PROBLÉMŮM MEZINÁRODNÍCH SMLUV SE VZTAHEM KE STÁTNÍMU OBČANSTVÍ ČR

JAN FILIP

Právní úprava státního občanství ČR se vyznačuje oproti pramenům právní úpravy jiných institutů ústavního práva celou řadou zvláštností. Souvisí to s tzv. **ultraaktivitou** právních předpisů,¹ které otázky státního občanství našich občanů upravovaly v minulosti.² Pravidelně se totiž státní občanství nabývá odvozením (derivátně) od státního občanství jiné osoby (princip *ius sanguinis*). Proto je třeba zkoumat, podle jakých předpisů nabyli státního občanství předkové občana a v případě pochybností i předkové předků atd. V rámci této úpravy zaujímají významné místo dvoustranné mezinárodní smlouvy a vícestranné úmluvy. Tento příspěvek se zaměřuje zejména na problémy spjaté s aplikovatelností dvoustranných smluv.

Alespoň stručně se nejdříve podíváme na vývoj právní úpravy státního občanství na našem území.³ Teoreticky bychom tak mohli dojít až k právním předpisům z 18. století.⁴ Za základ právní úpravy státního občanství v našich zemích však

¹ Blíže Filip, J.: Ústavní právo ČR. 2. vyd., Brno 1997, s. 216.

² Jestliže historikové práva v poslední době s překvapením sledovali, jak jim praktické berou jejich historickou látku a znovu ji rozebírají v dnešních poměrech při řešení restitučních sporů, tak u státního občanství je taková situace zcela běžná.

³ Podrobný přehled by šel nad rámec této práce a budíž proto odkázáno na přehledy vývoje v pracích jako Thienel, R.: Österreichische Staatsbürgerschaft, s. 32–49; Černý, J., Červenka, V.: Státní občanství ČSSR. Praha 1963, s. 39–100 a zejména přepracování této práce Černý, J., Valášek, M.: České státní občanství. Praha 1996, s. 33–97.

⁴ Zde již „Codex Theresianus“ rozlišoval mezi „poddanými“ (Untertanen) a „cizinci“ (Fremden). Používal také označení „občanský stav“ (*der bürgerliche Stand*) jako přímý překlad pojmu *status civitatis*. Šlo ovšem jen o širší význam tohoto pojmu, neboť zahrnovalo všechny, kteří „žijí v občanské společnosti bez ohledu na ten či onen stav“. Cituji vydání tohoto kodexu u von Harrasowski, F.H.: Codex Theresianus, sv. I., Wien 1883, s. 67–75 (čl. 17–58 a poznámky k nim). Dále možno uvést konskripční patent Marie Terezie z roku 1779, Josefinský občanský zákoník z roku 1786 (č. 591 Justizgesetzsammlung).

můžeme považovat obecný zákoník občanský (ABGB) z roku 1811, který problematiku státního občanství upravil v § 28 až 37, zejména § 28 až 32. Československé státní občanství ovšem vzniklo až 28. říjnem 1918 se vznikem Československé republiky.⁵ Jeho právní úprava byla jako **úprava občanství nástupnického státu** složitá. Vycházela jednak z **mezinárodních smluv** uzavřených v roce 1919, tj. především:

- a) čl. 84 a 85 Versailleské smlouvy (vyhlášena pod č. 217/1921 Sb.),
- b) čl. 62, 64, 65, 70 až 82, 230 St. Germainské smlouvy mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Rakouskem (vyhlášena pod č. 507/1921 Sb.),
- c) čl. 1 až 6 St. Germainské smlouvy mezi mocnostmi spojenými a sdruženými a Československem (vyhlášena pod č. 508/1921 Sb.),
- d) čl. 61 až 66 Trianonské smlouvy (vyhlášena pod č. 102/1922 Sb.).

Dále to bylo **vnitrostátní právo**, které na tyto smlouvy navázalo.⁶ Jednalo se především o ústavní zákon č. 236/1920 Sb., kterým se mění a doplňují dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v Republice československé.⁷ Ve vztahu k bývalým státním občanům uherským tak učinil ústavní zákon č. 152/1926 Sb., o udělení státního občanství československého některým osobám. Tyto ústavní zákony a mezinárodní smlouvy se zpětnou účinností určily, kdo se k 28. říjnu 1918 stal československým státním občanem. Že se jednalo o komplikované otázky, svědčí množství právních sporů, které byly ve 20. letech v této oblasti řešeny Nejvyšším správním soudem a Volebním soudem.

Rovněž po 2. světové válce⁸ byla otázka státního občanství upravena řadou

⁵ Stejně jako v roce 1993 při vzniku samostatné ČR, rovněž tehdy bylo rozlišováno mezi těmi, kdo jsou československými občany k okamžiku vzniku státu (tzv. *materiální kontinuita* – Weyr, F.: Československé ústavní právo. Praha 1937, s.296) a těmi, kteří je teprve nabudou.

⁶ Z hlediska teorie se jednalo o recepci v podobě tehdejšího pojetí inkorporace (blíže Filip, J.: cit. dílo, s. 203–204) a adaptace.

⁷ Současně však tento ústavní zákon v § 19 zmocnil vládu, aby podrobnosti jeho provedení dohodla s vládami příslušných států. To se stalo na základě mezinárodních smluv o státním občanství s Rakouskem (vyhlášena pod č. 107/1921 Sb.) a Německem (vyhlášena pod č. 308/1922 Sb.). Ve vztahu k Polsku problematiku osob, které měly k určitému datu domovské právo nebo bydliště na území bývalého vévodství Těšínského nebo v území Oravy nebo Spiše řešilo. Rozhodnutí konference velvyslanců v Paříži o Těšínsku, Oravě a Spiši (vyhlášeno pod č. 20/1925 Sb.) a smlouva s Polskem o otázkách právních a finančních (vyhlášena pod č. 56/1926 Sb.).

⁸ Zde jen připomínám obsáhlou právní úpravu státoobčanských poměrů vnitrostátním i mezinárodním právem z doby nesvobody. Její znalost je důležitá při posuzování vztahu občanů ČSR německé národnosti k jejich státu, neboť jim bylo umožněno optovat pro ČSR, čímž by jejich pozice po osvobození byla podstatně jiná. Přehled těchto předpisů (celkem 16) je v úplnosti možno nalézt v práci Lichter, M., Hoffmann, W.: Staatsangehörigkeitsrecht. 3. vyd., Köln etc.

právních předpisů,⁹ které řešily tuto problematiku v souvislosti s postavením osob německé a maďarské národnosti a v souvislosti s odstoupením území Zakarpatské Ukrajiny ve prospěch Sovětského svazu. Mezi základní předpisy přitom patřily:

- a) ústavní dekret presidenta republiky č. 33/1945 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské,
- b) smlouva mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině a protokol k této smlouvě (vyhlášena pod č. 186/1946 Sb.),
- c) vládní nařízení č. 61/1945 Sb., o přípravě opce podle smlouvy mezi ČSR a SSSR o Zakarpatské Ukrajině ze 29. června 1945,
- d) ústavní zákon č. 74/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům vracejícím se do vlasti,
- e) dohoda mezi Československem a Maďarskem o výměně obyvatelstva (vyhlášena pod č. 145/1946 Sb.),
- f) ústavní zákon č. 179/1946 Sb., o udělení státního občanství krajanům z Maďarska.

Již z tohoto přehledu je patrné, že se jednalo nikoli o konstituování státního občanství nového státu jako v roce 1918. Šlo o jeho obnovení a dále o vyřešení otázek, které vznikly v důsledku porušení jedné ze základních složek obsahu státoobčanského vztahu, tj. věrnosti ke státu. Tato otázka není jen věcí historie a je stále předmětem sporů. Prokazují to i ne zcela totožná stanoviska státních orgánů ČR. Základní právní text k této problematice ve vztahu k bývalým občanům ČSR německé a maďarské národnosti a dalších bez ohledu na národnost (kolaboranti a zrádci) je obsažen v odůvodnění nálezu Ústavního soudu č. 55/1995 Sb.¹⁰ Politické hodnocení ze strany zákonodárné moci je obsaženo v čl. 3 Česko-německé deklarace, kde je nad způsobem tohoto řešení z české strany vysloveno politování.¹¹ Oba tyto projevy státní moci ČR nejsou obsahově plně v souladu, ovšem aby nedošlo k nedorozumění, je třeba zdůraznit, že to co

1966, s. 413–463, kde jsou soustředěny všechny právní předpisy o státním občanství ve vztahu k německému státu včetně úpravy protektorátní příslušnosti v letech 1939–1945. V českém jazyce je to zejména práce Verner, V.: Státní občanství a domovské právo. Praha 1947, s. 225–270.

⁹ Stejně jako v předmnichovské ČSR šlo především o právní předpisy se silou ústavního zákona. K jejich dekonstitucionalizaci došlo speciálním ustanovením § 177 odst. 2 Ústavy ČSR z roku 1948.

¹⁰ Zde je zdůrazněno, že „řád minulosti nemůže být postaven před soud řádu přítomnosti, jenž je již poučen dalšími zkušenostmi, z těchto zkušeností čerpá a na mnohé jevy pohlíží a hodnotí je s časovým odstupem“.

¹¹ „Česká strana lituje, že ...odnímáním občanství bylo způsobeno mnoho utrpení a křivd nevinným lidem, a to i s ohledem na kolektivní charakter přisuzování viny.“

uniká právnímu hodnocení může být podrobena hodnocení politickému a zejména historickému.

Řešení těchto otázek se ovšem protáhlo až do konce 50. let. Jednalo se o zákon č. 245/1948 Sb., o státním občanství osob maďarské národnosti, zákon č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československého státního občanství a zákon č. 72/1958 Sb., kterým se mění a doplňují předpisy o nabývání a pozbytování československého státního občanství. V souvislosti s restitučními zákony současné doby se na problematiku těchto předpisů naráží dodnes,¹² stejně jako na právní úpravu státního občanství po roce 1948.¹³

Po roce 1948 bylo přikročeno k nové úpravě státního občanství a zrušení domovského práva, které bylo se státním občanstvím do této doby bezprostředně spojeno. Stalo se tak zákonem č. 147/1948 Sb., o zrušení domovského práva a zákonem č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbytování československého státního občanství. Výrazným znakem tehdejší právní úpravy byla možnost odnětí státního občanství ve státoobčanském řízení a současně i cestou trestního řízení.¹⁴

V roce 1968 se vznikem československé federace dochází k výrazným změnám v pojetí státního občanství. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o čs. federaci zakotvil v čl. 5 primát republikového občanství, což znamenalo, že občan ČR nebo SR byl současně občanem ČSSR. Ústavním zákonem č. 125/1970 Sb. byl sice tento poměr obrácen, ovšem za podmínky přijetí nové právní úpravy. Ve skutečnosti však ke změně tehdy platných předpisů, tj. zákona č. 165/1968 Sb., o zásadách nabývání a pozbytování státního občanství, zákona SNR č. 206/1968 Sb., o nabývání a pozbytování státního občanství SSR a zákona ČNR č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbytování státního občanství ČSR, ve znění zákonného opatření předsednictva ČNR č. 124/1969 Sb. nikdy nedošlo.¹⁵ Samotný federativní aspekt

¹² Ve spojitosti s ústavním dekretem č. 33/1945 Sb. viz např. nálezy Ústavního soudu č. 121/1996 Sb., III. ÚS 39/95 (Sb.n.u., sv. 4, č. 60), IV. ÚS 82/95 (tamtéž, č. 51), I. ÚS 154/95 (Sb.n.u., sv. 5, č. 7).

¹³ Ústavní soud dosud v nálezech č. 164/1994 Sb. a č. 29/1996 Sb. řešil pouze problematiku ústavnosti podmínky pobytu na straně oprávněných osob. Problematika státního občanství v těchto předpisech však již byla řešena Výborem pro lidská práva v Ženevě se záporným výsledkem pro ČR. V době zpracování tohoto příspěvku řešil Ústavní soud návrh na zrušení této podmínky v zákoně o mimosoudních rehabilitacích.

¹⁴ Jak zákon č. 231/1948 Sb., tak trestní zákon č. 86/1950 Sb. umožňovaly až do konce roku 1956 uložit trest ztráty občanství. Ztráta občanství byla podle § 42 odst. 2 trestního zákona č. 86/1950 Sb. spojena s uložením trestu ztráty čestných práv občanských (výkon veřejných a řídicích funkcí, používání titulů a výkon funkcí, pro které je titul podmínkou, nošení vyznamenání, volební právo, zastávání funkcí ve veřejných organizacích, právo konat veřejné projevy). Zákonem č. 63/1956 Sb. byl tento trest zrušen.

¹⁵ Zákon ČNR č. 39/1969 Sb. v původním znění respektoval Všeobecnou deklaraci lidských práv a odnětí občanství proti vůli občana neupravil. Toto „nedopatření“ byla napraveno zákonným

však v současné právní úpravě žádné stopy nezanechal.

V roce 1990 byly přijaty zákon č. 88/1990 Sb. a zákon ČNR č. 92/1990 Sb., kterými byla zrušena možnost odnětí státního občanství a poskytnuta možnost náprav křivd, ke kterým došlo v oblasti státního občanství od 1. října 1949, kdy nabyl účinnosti zákon č. 194/1949 Sb. Konkrétní řešení spočívalo v tom, že osoby, kterým bylo občanství odňato v době od 1. října 1949 do 31. prosince 1989, se považovaly za propuštěné ze státního svazku. Pokud ve lhůtě do 31. prosince 1993 písemně sdělily, že chtějí zůstat občany, mělo se za to, že jimi nikdy nepřestaly být. Ty osoby, které byly v uvedeném období ze státního svazku propuštěny a do 31. prosince 1993 požádaly o udělení občanství, měly přímo nárok na to, aby jim bylo uděleno, pokud by to neodporovalo mezinárodním závazkům tehdejší ČSSR.¹⁶ Nepřímo státoobčanskou problematiku řešil i § 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci.¹⁷

Platná právní úprava státního občanství proto navazuje na předchozí právní předpisy, neboť předpokládá existenci státního občanství nabytého podle těchto předpisů. Proto výše provedený přehled právní úpravy není pouze historickým exkurzem, nýbrž má svou oporu v ultraaktivitě státoobčanských právních předpisů, se kterou přímo počítá ustanovení § 1 odst. 2 zákona ČNR č. 40/1993 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství ČR, ve znění zákonů č. 272/1993 Sb., č. 337/1993 Sb., č. 140/1995 Sb. a č. 139/1996 Sb. (dále jen „ZSO“).

Základem právní úpravy státního občanství je úprava ústavní, kde *sedes materiae* nalézáme v čl. 12. Ústava ČR ovšem operuje jak s pojmem státního občanství (čl. 12), tak s pojmem občana (Preambule, čl. 2 odst. 3 a 4, čl. 18 odst. 3, čl. 19 odst. 1 a 2). Tím je tato problematika zkomplikována, neboť pojem „občan“ nepoužívá vždy ve stejném významu, což je porušením jednoho ze základních legislativně technických požadavků.¹⁸ Je tím zejména ztížena spolehlivost jazykového výkladu.

V rovině zákonů je základním předpisem již zmíněný ZSO, kterým byl sou-

opátním předsednictva ČNR č. 124/1969 Sb. a úprava v obou částech federace opět odnětí občanství umožňovala.

¹⁶ Zákon č. 88/1990 Sb. tak respektoval existenci dvoustranných mezinárodních smluv (viz níže).

¹⁷ Byla jím zrušena pravomocná odsuzující soudní rozhodnutí i za trestné činy podle trestního zákona č. 86/1950 Sb., který tehdy jako vedlejší trest umožňoval v některých případech (§ 78, § 84, § 85, § 86, § 93, § 95, § 99, § 101, § 104, § 105 – např. velezrada, sabotáž, vyzvědačství, věrolomnost, opuštění republiky) uložit jako vedlejší trest i trest ztráty občanství.

¹⁸ Komentátoři Ústavy ČR stojí na stanovisku, že pojem „každý“ se v Ústavě ČR (čl. 2 odst. 4) rozumí pouze státní občané ČR, nikoli právnické osoby a cizinci. Viz Pavlíček, V., Hřebek, J.: Ústava a ústavní řád ČR. Sv. I., Praha 1994, s. 43; Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád ČR. Sv. II, Praha 1995, s. 44.

časně zrušen zákon č. 165/1968 Sb., o zásadách nabývání a pozbývání státního občanství a zákon ČNR č. 39/1969 Sb., o nabývání a pozbývání státního občanství ČSR, ve znění zákona ČNR č. 92/1990 Sb. Výslovně však nebyl zrušen zákon č. 194/1949 Sb., o nabývání a pozbývání československého státního občanství, ve znění pozdějších předpisů a stejně tak byl ponechán v platnosti zákon č. 88/1990 Sb. s ohledem na jeho působení do konce roku 1993.

Komplikovanou povahu mají **prameny úpravy státního občanství ČR zejména v rovině mezinárodních smluv.** Nesporně nadzákonnou povahu¹⁹ ve smyslu čl. 10 Ústavy ČR mají **některá ustanovení mnohostranných mezinárodních úmluv** (na rozdíl od ustanovení výše zmíněných mezinárodních úmluv po 1. a 2. světové válce jsou „živá“) jako jsou zejména:

- Úmluva o státním občanství vdáných žen (vyhl. č. 72/1962 Sb.),
- čl. 5 písm. d) bod 3 Mezinárodní úmluvy o odstranění všech forem rasové diskriminace (vyhl. č. 95/1974 Sb.),
- čl. 24 odst. 3 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech (č. 120/1966 Sb.),
- čl. 9 Úmluvy o odstranění všech forem diskriminace žen (vyhl. č. 62/1987 Sb.),
- čl. 7 odst. Úmluvy o právech dítěte (č. 104/1991 Sb.).²⁰

Další, a nutno předznamenat, že **nejspornější, oblastí úpravy státního občanství jsou mezinárodní dvoustranné smlouvy,** které řeší problematiku dvojího státního občanství. K těmto smlouvám v současnosti náleží:

- Úmluva mezi ČSR a SSSR o úpravě státního občanství osob s dvojím státním občanství (vyhl. č. 47/1958 Sb.) mimo čl. 5,
- Úmluva mezi ČSSR a MLR o úpravě některých otázek státního občanství (vyhl. č. 37/1961 Sb.),

¹⁹ Půjde nepochybně o jejich použití jako měřítka hodnocení právnosti právních předpisů ČR ve smyslu ustanovení § 64 odst. 7 a § 148 odst. 2 zákona o Ústavním soudu, jejich bezprostřední závaznost jako pravidla chování vnitrostátních subjektů však může být v některých případech sporná (např. Úmluva o právech dítěte). Obecně k problematice bezprostřední závaznosti viz Týč, V.: O vnitrostátní přímé závaznosti mezinárodních smluv. Brno 1996, zejména s. 33–39; Filip, J.: cit. dílo, s. 202–211.

²⁰ Černý, J., Valášek, M.: České státní občanství, s. 236–237 mezi tyto úmluvy řadí i Všeobecnou deklaraci lidských práv. Vzhledem k tomu, že čl. 10 dopadá jen na mezinárodní smluvní právo, bylo by možné se jejich ustanovení (čl. 15) podle mého názoru dovolat jen v případě přímého odkazu v právním předpise. Blíže k jejímu postavení viz Filip, J.: cit. dílo, s. 192. Ústavní soud ji sice vede v seznamu předpisů, ovšem při rozhodování se opírá jen o smlouvy podle čl. 10 Ústavy ČR. Názorně to dokládá nález č. I. ÚS 28/94 (Sb.n.u., sv. 5, č. 22).

- c) Úmluva mezi ČSSR a PLR o úpravě otázek týkajících se dvojího státního občanství (vyhl. č. 71/1966 Sb.),
- d) Smlouva mezi ČSSR a SSSR o zamezení dvojího státního občanství (vyhl. č. 71/1981 Sb.), která zrušila čl. 5 první Úmluvy mezi ČSR a SSSR (vyhl. č. 47/1958 Sb.),
- e) Smlouva mezi ČSSR a MoLR o úpravě dvojího státního občanství (vyhl. č. 96/1985 Sb.).

Kromě toho ještě Československo v minulosti uzavřelo další tři dvoustranné úmluvy k odstranění dvojího občanství, které však již mají zvláštní postavení:

- a) Úmluvu o naturalizaci mezi Československem a Spojenými státy americkými (č. 169/1929 Sb.) je v současnosti vypovězena oběma stranami z toho důvodu, že s ohledem na zvláštní postavení mezinárodních smluv v právu USA se její ustanovení ve vztahu k občanům USA americkou stranou již nedodržovala,²¹
- b) Smlouvu s NDR o úpravě dvojího státního občanství (vyhl. č. 37/1974 Sb.). Tato smlouva přestala platit v důsledku zániku NDR na základě Sjednocovací smlouvy,²²
- c) Smlouvu s Bulharskem o úpravě dvojího státního občanství (vyhl. č. 61/1975 Sb.). Tato smlouva byla vypovězena bulharskou stranou.²³

Tyto smlouvy sice pozbývají platnosti, z hlediska ultraaktivit státoobčanských předpisů si však svůj význam podrží i nadále, protože se podle nich bude zkoumat, kdo jaké občanství v době jejich platnosti ve vztahu k uvedeným státům nabyt, popř. pozbyl.

Existence, popř. vázanost těmito smlouvami není v poslední době zcela jasná. Z hlediska zániku ČSFR bylo řešení jejich platnosti vcelku jednoznačné. Podle

²¹ K této Úmluvě viz podrobněji Růžička, K., Hřebejk, J.: Problematika státního občanství ve vztahu k USA. Správní právo, roč. 1991, č. 2; Mikule, V.: Úmluva s USA o naturalizaci. Správní právo, roč. 1995, č. 6; Pěchota, V.: Otázky dvojího státního občanství ve světle československo-americké smlouvy z roku 1928 a amerického práva. Právník, roč. 1995, č. 7.

²² Viz Sdělení MZV č. 123/1994 Sb., kde se uvádí verbální nota ze dne 22. prosince 1992, adresovaná vládě SRN, ve které je po projednání s touto vládou konstatováno, že dnem sjednocení Německa dne 3. října 1990 tato smlouva přestala platit (bod 31).

²³ Pro SR jako následnický stát ČSFR to již bylo vyhlášeno ve Zbierke zákonov. Viz Oznámenie č. 259/1994 Z.z., o ukončení platnosti Zmluvy medzi Československou socialistickou republikou a Bulharskou ľudovou republikou o úprave dvojakého štátneho občianstva.

čl. 5 odst. 2 ústavního zákona ČNR č. 4/1993 Sb. „přebírá ČR práva a závazky neuvedené v čl. 4, které pro ČSFR ke dni jejího zániku vyplývaly z mezinárodního práva s výjimkou závazků ČSFR spojených s územím, na které se vztahovala svrchovanost ČSFR, ale nevztahuje se na ně svrchovanost ČR“.

Stejně tak byla prakticky bezproblémová situace ve vztahu ke smlouvě s NDR, neboť ta jako stát zanikla dnem 3. října 1990 a následně to bylo potvrzeno oběma státy (viz Sdělení MZV č. 123/1994 bod 31). Složitější již byla situace ohledně platnosti úmluv se SSSR, který rovněž zanikl a vznikla zde otázka následnictví.²⁴ Za následnické státy SSSR jsou považovány všechny bývalé svazové republiky s výjimkou Litvy, Lotyšska a Estonska.²⁵ Zcela bez problémů je to ve vztahu k Ruské federaci, která nikdy neučinila prohlášení, že vystupuje z SSSR a která převzala jeho postavení z hlediska mezinárodního práva.

Otázka následnictví smluvních stran byla jen jedním problémem. Další problém spočíval v tom, že od 1. ledna 1993 ZSO zrušením zákona ČNR č. 39/1969 Sb. současně zrušil i odkaz na tyto mezinárodní smlouvy, který byl obsažen v jeho § 22 odst. 3.²⁶ Odkaz je přitom třeba považovat u nequalifikovaných smluv podle čl. 10 Ústavy ČR za podmínku vnitrostátního použití mezinárodní smlouvy a řešení jejího vztahu k odchýlné právní úpravě.

Bez problému byla z tohoto hlediska jen Úmluva o naturalizaci s USA, která byla transformována zákonem č. 60/1930 Sb., jímž se provádí úmluva ze dne 16. července 1928 mezi Československem a Spojenými státy americkými o naturalizaci.²⁷ V našem právním řádu, konkrétně v předpise veřejného práva chybí výslovný odkaz na tyto smlouvy.²⁸ Jediný odkaz je v ZSO na mezinárodní smlouvy

²⁴ Blíže rozbor této otázky viz např. Antonowicz, L.: Rozpad ZSSR ze stanoviska prawa międzynarodowego. Pastwo i prawo, roč. 1992, č. 9, s. 20–30.

²⁵ Jako důvod se uvádí jejich protiprávní přičlenění k SSSR v roce 1940 na základě tajného dodatku k Paktu Molotov–Ribbentrop. Tak postupuje i naše praxe. Viz Černý, J., Valášek, M.: cit. dílo, s. 132, kteří však důvody neuvádí. Antonowicz, L.: cit. dílo, s. 27 se ovšem domnívá, že tento stav bylo možno označit za „legalizaci prvotního bezpráví“ s ohledem na pasivitu mezinárodního společenství.

²⁶ Jeho formulace však byla neobvyklá. Neplynula z ní přednost použití takové mezinárodní smlouvy, nýbrž to, že její ustanovení zůstávají nedotčena. Státoobčanské předpisy tento obrat ovšem používaly i dříve, takže jde spíše o běžný případ přepisování problematických ustanovení z jednoho předpisu do druhého. Ustanovení některých z těchto smluv, že smluvní strany budou své občany informovat v denním tisku nelze přikládat v této souvislosti žádný právní důsledek.

²⁷ Tento zákon nebude třeba rušit, neboť podle § 2 odst. 1 pozbude účinnosti dnem, kdy pozbude platnosti Úmluva o naturalizaci. S ohledem na čl. 10 Ústavy ČR (viz níže) má ovšem nyní větší význam vyhlášení textu smlouvy pod č. 169/1929 Sb.

²⁸ Černý, J., Valášek, M.: České státní občanství, s. 100 se domnívají, že tyto smlouvy přesto dále platí, ovšem neuvádí, z jakého důvodu by se tak mělo dít nikoli mezinárodně (zde se uplatní čl. 5 odst. 2 úst. zákona ČNR č. 4/1993 Sb.), nýbrž přímo vnitrostátně. Naopak Týč, V.: cit.

o právní pomoci (§ 22 odst. 1 písm. a/), nikoli na státoobčanské úmluvy. Obecný odkaz na mezinárodní smlouvy v § 2 zákona č. 97/1963 Sb. zde vždy nevystačí, neboť tento zákon neupravuje přímo veřejnoprávní poměry, nýbrž (zejména v § 33) až jejich důsledky. Ustanovení § 33 odst. 1 ZMPSP má za účel řešit situaci, kdy souběžně existuje občanství ČR a jiného státu, kdežto tyto smlouvy mají právé zajistit, aby k takové situaci, a tím i k aplikaci § 33 odst. 1 ZMPSP nemuselo dojít.²⁹ Zcela ideálním řešením by nebylo ani zařazení těchto smluv od 1. ledna 1993 (popř. i 8. února 1991) mezi mezinárodní smlouvy podle čl. 10 Ústavy ČR, tj. za ratifikované a vyhlášené smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je ČR vázána.³⁰ Na rozdíl od mnohostranných úmluv jako jsou např. Úmluva o státním občanství vdaných žen (vyhl. č. 72/1962 Sb.) nebo Úmluva o právech dítěte (č. 104/1991 Sb.) by však uplatnění těchto dvoustranných smluv např. podle čl. 87 odst. 1 Ústavy ČR nepřicházelo do úvahy a uplatňovala by se jen přednost před aplikací ZSO. S ohledem na předmět úpravy takové smlouvy by nebylo co rušit.

Tyto smlouvy byly schváleny Národním shromážděním,³¹ popř. Federálním shromážděním, ratifikovány a vyhlášeny ve Sbírce zákonů a v případě zařazení nároku na zachování občanství mezi lidská práva by v některých částech vyhovovaly

dílo, s. 123 zastává obdobný názor jako tato práce. Rozcházíme se však v názoru na to, zda předchozí státoobčanské předpisy nějakou formu odkazu obsahovaly (podle kolegy Týče nikoli) a dále V. Týče neřeší možný vztah těchto smluv k čl. 10 Ústavy ČR.

²⁹ Tento problém je bohužel v literatuře přecházen. Je otázkou, zda to lze extenzivně vyložit i ve vztahu k ustanovením o nabytí a pozbytí státního občanství, neboť tyto otázky nejsou předmětem úpravy v ZMPSP. Tento názor se zdá potvrzovat i komentář k tomuto zákonu, který rovněž správně rozlišuje cizinecké právo v užším a širším smyslu. Viz Kučera, Z., Tichý, L.: Zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním. Komentář. Praha 1989, s. 184–185, 192. Opomenutí odkazu na tyto smlouvy v ZSO tak působí zcela zbytečné interpretační potíže.

³⁰ Tento názor byl prezentován již v 1. vydání práce Filip, J.: Ústavní právo. I. díl, Brno 1993, s. 77 a nasvědčuje mu i postup Ústavního soudu v nálezu Pl. ÚS 5/95 (nález č. 6/1996 Sb.) rozhodnutím o ústavní stížnosti I. ÚS 2/95 (Sb.n.u., sv. 5, č. 38). Ústavní soud těmito smlouvami argumentoval v odůvodnění nálezu č. 6/1996 Sb. jako platnými (neřekl výslovně, zda vnitrostátně nebo mezinárodně), aniž však chybějící odkaz zmínil. Byť to nebylo řečeno výslovně, podmínkou přijetí stížnosti je příslušnost Ústavního soudu k rozhodnutí, a ta je dána existencí tvrzeného porušení základního práva. Nutno však v zájmu korektnosti upozornit, že v nálezu I. ÚS 2/95 nebyla věc státního občanství řešena meritorně, neboť rozhodnutí obecného soudu bylo zrušeno pro procesní pochybení. Po jeho nápravě však obecný soud nutně rozhodne opět zamítavě a věc se znovu, tentokrát již meritorně vrátí před Ústavní soud.

³¹ U Úmluvy s Maďarskem to výslovně ve vyhlášce č. 37/1961 Sb. uvedeno není, pouze je oznámena její ratifikace, ač podle čl. 42 Ústavy ČSSR bylo u mezinárodních smluv, k jejichž provedení je třeba zákona (tyto smlouvy pod tento typ nepochybně spadají) třeba i souhlasu Národního shromáždění.

ustanovení čl. 10 Ústavy ČR. Jiné řešení však nevidím.³² Jinak by tyto smlouvy neměly další zákonný podklad a nebyly by vnitrostátně použitelné. Výše zmíněné ustanovení čl. 5 odst. 2 úst. zákona č. 4/1993 Sb. totiž podle mého názoru sice potvrzuje jejich další platnost pro i pro samostatnou ČR, dopadá však pouze na mezinárodněprávní závazky ČR, nikoli již na jejich zajištění v právním řádu ČR.³³ V případě odlišného ustanovení takové smlouvy a státoobčanského právního předpisu by zde mělo být pravidlo, které by takový rozpor vyřešilo.³⁴ To je problém, který se objeví v okamžiku, kdy si uvědomíme, že tyto smlouvy upravují odchýlně takové otázky jako nabytí občanství a zejména jeho pozbytí,³⁵ dále otázky určení věkové hranice pro způsobilost k státoobčanským úkonům³⁶ a činí rovněž výjimky ze zákona o správních poplatcích, neboť tyto úkony v souvislosti s uskutečňováním ustanovení těchto smluv od správních poplatků osvobozuje.³⁷ Zde může vzniknout spor, když bude někdo namítat, že vůči němu bylo aplikováno ustanovení mezinárodní dvoustranné smlouvy odchýlně od ustanovení ZSO. Podle ustanovení čl. 2 odst. 2 Listiny a čl. 2 odst. 3 Ústavy ČR však musí mít státní moc pro jednání vůči fyzické osobě zákonný podklad. Mezinárodní smlouva se tímto podkladem stane tehdy, když zákon, který danou problematiku upravuje, počítá s odchýlnou mezinárodněprávní úpravou³⁸ nebo když splňuje podmínky čl. 10 Ústavy ČR. Protože názory na tuto otázku nejsou jednoznačné, bylo by nejnadhším řešením doplnit ZSO o ustanovení, podle kterého se jeho ustanov-

³² Nepomůže nám ani obrátit se na provedení oficiální výklad po služební linii. Zatímco směrnice Ministerstva vnitra z roku 1988 s odkazem v ustanovení § 22 odst. 3 zákona ČNR č. 39/1969 Sb. počítaly, jejich nová podoba (Instrukce MV o postupu orgánů místní správy při realizaci zákona č. 40/1993 Sb. otištěná pod č. 1/1993 Věstníku vlády ČR pro okresní úřady a orgány obcí a změněná Instrukcí otištěnou pod č. 3/1993 tohoto Věstníku) již s těmito dvoustrannými smlouvami výslovně nepočítá.

³³ Černý, J., Valášek, R.: České státní občanství, s. 132 se zřejmě spokojují s odkazem na čl. 5 odst. 2 úst. zákona č. 4/1993 Sb. Toto ustanovení by dostačilo tam, kde občanství vystupuje v mezinárodním právu jako *nationality*, tedy příslušnost a určuje vzájemný vztah mezi dvěma státy (např. při diplomatické ochraně), který se týká státního příslušníka jednoho z nich.

³⁴ Pokud by se neuplatnila hypotéza o čl. 10 Ústavy ČR, řešení by bylo bez problémů jen o Úmluvy s USA, neboť zákon č. 60/1930 Sb. by ve vztahu k ZSO působil jako *lex specialis*. Viz též Mikule, V.: Úmluva s USA o naturalizaci, s. 321.

³⁵ To je navíc kryto ustanovením čl. 12 odst. 2 Ústavy ČR!

³⁶ Naturalizační úmluva s USA stojí na hranici 21 let věku, zatímco poválečné smlouvy vycházejí z pojmu zletilosti a dále operují s věkovou hranicí 14 let. ZSO však jako hranici stanoví věk 15 let.

³⁷ Zde ovšem problém nevzniká, neboť toto osvobození je kryto ustanovením § 9 odst. 2 písm. e) zákona ČNR č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích vybíraných orgány ČR.

³⁸ Tento problém by mohl nastat ve vztahu k vnitrostátní aplikaci těchto smluv v období 1957 až 1968 a poté od roku 1993.

vení uplatní, „pokud mezinárodní smlouva, kterou je ČR vázána, nestanoví něco jiného“.³⁹

RESUME

The author of the present study deals with some problems of legal sources of the regulation of acquisition and renunciation of the Czech citizenship. He points out the so called *ultraactivity* of these municipal legal acts. Despite their abolition, they shall remain still a criterion for evaluation if someone became the citizen of the Czech Republic at 1 January 1993 (the qualifying date). More controversial question arises in point of the international agreements contracted by the Czech Republic regulating the question of a dual citizenship. Whereas the multilateral pacts concerning human rights and basic freedoms (including a right to acquire the nationality) are covered by the Article 10 of the Constitution of the Czech Republic, the former ones are not clear matter of the application of this Article. Because of lacking required formula („except as otherwise provided for in international agreements by which the Czech Republic is bound“) in the Czech Citizenship Act 1993 concernig these contracts (e.g. with Poland, Hungary, Mongolia, Russia etc.) appears the problem of their applicability within the Czech Republic in relation to individuals. So far Czech courts have not resolved that question and according to the author a lot of serious difficulties could arise for individuals in question. Of course, a binding force of these international agreements in state-to-state relations is undoubted since the Czech Republic declared in the special Reception Constitutional Act 1993 its will to respect all international commitments of the former Czechoslovak Federation.

³⁹ Obdobný závěr zaujal i Týč, V.: cit. dílo, s. 123.

VÝZNAM STUDIA PROBLEMATIKY SVOBODY NÁBOŽENSKÉHO VYZNÁNÍ

MICHAL LAMPARTER

1.1 Úvod

Svoboda náboženského vyznání a právo svobodně projevovat svou víru nebo náboženství jsou upraveny v člancích 15 a 16 Listiny základních práv a svobod. Zjednodušeně se dá říci, že uplatňování této svobody a tohoto práva, studium celé této problematiky patří k základní problematice ústavního práva České republiky, k jejímu předmětu.

Realizace svobody náboženského vyznání nám umožňuje vidět faktickou stránku ústavy státu lépe a hlouběji.¹ Svoboda náboženského vyznání má svůj význam i ve vztahu dvou institucí – církve a státu. Tento vztah je předmětem celé řady prací² a autor sám již dříve publikoval historický pohled na tuto problematiku.³ Protože realizace náboženských projevů se odehrává v historicky dlouhé době, je i z hlediska kratších historických období zdrojem stability. Bez znalosti vztahu státu a církvi není možné sáhnout ani k hlubšímu poznání státu jako instituce.

Tradičně bývá formulováno pojetí svobody jako určení prostorů kam nebude veřejná moc zasahovat (tzv. status negativus), kdežto práva s možností jednání a uplatňování nároků vůči státní moci (tzv. status activus a status positivus).⁴ U svobody náboženského vyznání a práva svobodně projevovat svou víru nebo náboženství jde zejména o to, jak skloubit právo jednotlivce na straně jedné a svobodu garantovanou ústavními předpisy státu na straně druhé. Ono střetání subjektivního a objektivního je v problematice náboženské svobody stále aktuální problém. To vedlo například v historii křesťanství k nejednomu zákroku státu proti

¹ Jan Filip: Ústavní právo I, MU Brno 1993, srovnej str. 31.

² Johannes Hellerman: Multikulturalität und Grundrechte – am Beispile der Religionsfreiheit, Wien 1994.

³ Michal Lamparter – Vztah církve a státu, MU Brno 1993.

⁴ Jan Filip: Ústavní právo I, MU Brno 1993, str. 97.

církvi. A i po té co Edikt Milánský uznal křesťanství, stát neměl (a koneckonců nemá doposud) opravdu účinnou metodu zvládnutí tohoto jevu. To platí o antic-
kých císařích, prvních Přemyslovcích, husitství a reformaci, Josefu II., první ČSR,
Státní bezpečnosti v komunistickém období, stejně jako o problémech uplatňování
náboženské svobody v České republice.

Křesťanství totiž samo v sobě konzumuje a znovu vytváří problém myšlenky
a hmoty, problém ideálu a jeho realizace, problém víry a její institucionalizace.
Křesťanský základ humanity obsahuje tedy mnohem více realismu, než se obecně
usuzuje, ba dokonce lze snad říci, že vazba na realitu vyjadřuje v křesťanství zá-
kladní tendenci, udávající směr a intenzitu i lidskému úsilí přesáhnout její hranice.⁵

1.2 Svoboda náboženského vyznání a křesťanské kulturní prostředí

Svobodu náboženského vyznání chápeme v Evropě nejenom jako příklad multi-
kulturality, ale i jako výsledek převažující křesťanské náboženské orientace. Realita
života, k níž náleží nejen růst a zdokonalování člověka, pocit štěstí a uspokojení
ze životního naplnění, ale také znovu se opakující lidský pád, úzkost z odcizení
sobě samému, sociálnímu prostředí i kosmu, stejně jako vědomí dvojsmyslnosti
historického a společenského vývoje, nepředstavuje pro křesťanství nic, co by bylo
možno nebo žádoucí obejít, ale co naopak tímto svým ambivalentním obsahem
poskytuje nepřetržitý podnět každé, i nejobyčejnější touze člověka dostat se výš
a dále. Touto otevřeností realitě a orientací na její základní atributy se křesťanství
nejen odlišuje a odděluje nepřekročitelnou hranicí od všech mesianistických verzí
jakobínského i marxistického typu, usilujících břemeno reality z vývoje individua
a společnosti vymazat, ale konstituuje současně jednu ze základních premis funk-
cionování individuální psychické struktury stejně jako struktury celé společnosti.⁶

V centru křesťanského náboženství je Ježíš Kristus.⁷ Základem křesťanství
je myšlenka o bohočlověku, který se obětoval za hříchy lidstva a přišel ustanovit
novou smlouvu, nový zákon mezi člověkem a Bohem. Tato myšlenka vstupuje do
politické i ústavní filozofie, vymyká se lidskému chápání a tedy i analytickému,
syntetickému či jinému vědeckému zhodnocení a utřídění.

Pro svůj negativní postoj k násilí bývá v novověku křesťanství hodnoceno ně-
kdy i jako mrtvé náboženství tváří v tvář militantně chápanému islámu. Rovněž
z pohledu takzvané teologie osvobození v třetím světě bývá křesťanství v Evropě

⁵ Vladimír Čermák: *Otázka demokracie*, 2/Člověk, Academia Praha 1993 str. 109.

⁶ Vladimír Čermák: *Otázka demokracie* 2/Člověk str. 109.

⁷ Mircea Eliade, Ioan P. Culianu: *Slovník náboženství*, Praha 1993 str. 155.

vystavováno podobnému vidění. Události osmdesátých a devadesátých let 20. sto-
letí nás znovu opravňují k tomu, abychom redukovali taková tvrzení jenom jako
velmi parciální kritiku. Vždyť v sousedním Polsku se naplnila slova o tom, že
polský katolicismus porazí jako první komunistický systém.

Jestliže se myšlenka křesťanství vzpírá rutinní institucionalizaci, vzpírá se rov-
něž jednoduchému hodnocení křesťanství jako společenskohistorický jev. Počinání
církve inkvizice ve středověku odsuzuje dnes nejen nevěřící část společnosti, ale
i církev sama.⁸

Takováto hodnocení jsou logicky závislá na subjektu, který je provádí. Dů-
raz na jednotlivce a jeho autonomii – to je však to, co do evropského myšlení
v dynamické podobě přineslo právě křesťanství. Myšlenka lidských práv a svobod
vyplyvá z důstojnosti člověka. A proč hovoříme o důstojnosti člověka? Ta nespo-
čívá v tom, že by člověk byl podřízen vyšším cílům, ale v tom, že člověk je cílem
sám v sobě.⁹

1.3 Význam studia problematiky svobody náboženského vyznání

Význam studia této problematiky je dán na prvním místě stávající společenskou
a právní situací v České republice. Otázkou svobody náboženského vyznání a její
realizace se zabývali a zabývají představitelé státu i představitelé církve.

Velmi často se otázka svobody náboženského vyznání chápe pouze v jejích
kvantitativních aspektech otázky majetkové a správní a méně se hovoří o kvali-
tativní změně v přístupu k této otázce. Ještě velmi nedávno byla situace u nás
v této oblasti charakterizována nejlépe slovy kardinála Tomáška v jeho *Provolání*
k československému lidu. Kardinál uváděl: „Není možné mít důvěru v takové ve-
dení státu, které není ochotno mluvit pravdu a zemí s tisíciletou tradicí upírá práva
a svobody, považované za normální i ve zcela mladých státech třetího světa“.¹⁰
Je nepochybné a z dalšího textu to i vyplývá, že kardinál zde má na mysli na
prvním místě svobodu náboženského vyznání jako zásadní příklad nedodržování
lidských práv. Současně je zde významné poukázání na nedostatek důvěry mezi
vedením státu a lidem. Je zde velmi důležitý sociálněpsychologický význam, kte-
rý se zpravidla v podobě důvěry mezi vedením státu a lidem těžko tvoří a lehkou
zpřetrhá.

⁸ Philippe la Chapelle: *Církev a deklarace lidských práv*, Edice studium, Řím 1973.

⁹ Petr Chalupa: *Křesťanství a lidská práva*, In *Desetiletí výchovy k lidským právům*, Muzeum
Kroměřížska v Kroměříži, říjen 1992.

¹⁰ *Deset pražských dnů* 17. – 27. listopad 1989, str. 194.

Mezi další významy studia problematiky svobody náboženského vyznání můžeme zařadit význam exemplární – totiž problematika náboženského vyznání pro svou relativně dlouhodobou povahu umožňuje podat zajímavé srovnání k ostatním zejména zásadním ústavním a politickým jevům. Naši společnou situaci – pokračuje kardinál – chci osvětlit zkušeností katolické církve u nás. Jejím jménem adresované stížnosti a žádosti byly povýšeně ignorovány. Teprve, když katolický lid ve statisících pozvedl hlas na Velehradě 1985 a peticí 1988, došlo k nepatrným krokům. Na mé loňské nabídky k dialogu reagoval teprve před půl rokem pan prezident a došlo jen k bezvýznamným gestům.

Další význam studia problematiky svobody náboženského vyznání spatřuji v praktické realizaci principu subsidiarity. Platí-li totiž v českém právu dnes princip rovnosti (čl. 1 Listiny základních práv a svobod č. 2/1993 Sb.), pak je jasné, že svobody náboženského vyznání a právo svobodně vyznávat svoji víru a náboženské přesvědčení s sebou nese nejenom kladné civilizační úsilí, ale v případech extrémů i jisté negativní rysy a v případech mezikonfesionálních případně konfesněbezkonfesních sporů i dílčí problémy všedního dne. A to navíc v podmínkách, kdy tíživé dědictví minulosti není ještě vůbec zapomenuto, Kardinál Tomášek uvádí: „Církev zůstává dále v područí státní moci podle vnucené právní úpravy z doby stalinismu. Biskup je ve správě své diecéze plně závislý na státních úřadech a rozhodující slovo má státní bezpečnost. Zasedání biskupů a kněží je umrtvováno přítomností státních činitelů. Právní i faktická autonomie církví i jiných náboženských i nenáboženských sociálních skupin není automaticky a v podmínkách totalitního režimu není možná. Stát i nestátní sociální útvary musí být navzájem solidární a respektovat jeden druhého“.¹¹

Další význam studia problematiky svobody náboženského vyznání bychom mohli pojmenovat jako mezinárodní. Náboženské jevy přesahují hranice států. Jsou charakteristické pro celé kontinenty, velké regiony, případně i globálně. Úmrtí citovaného kardinála Tomáška a jeho pohřeb se stal podnětem pro neformální summit vrcholných představitelů České republiky a všech sousedních států v srpnu 1992 a současně toto setkání bylo významnou příležitostí pro prezentaci nové reprezentace ČR ve vztahu k okolním státům.

Specifickým pro naši situaci je požadavek objektivního a výchovného přístupu k problematice náboženství a víry. Bylo to dáno tím, že po čtyřicetjedna roků vládnoucí komunistická strana nevydala nikdy ani slovo o tom, že se vzdává programu postupné likvidace víry.¹²

Další význam studia problematiky vidím v rovině etické a morální. Náboženský

pohled na věci veřejné je často veden v rovině morální – tedy kategorie jako dobro, zlo a podobně. Při vši jednoznačnosti je zdě soud začasť veden v rovině obecné.

Právně-výchovný význam studia problematiky pak vidím v tom, že většina u nás významných náboženských aktivit postupuje podle návodu již zmiňovaného kardinála: „Jen prosím, abyste dále šli cestou nenásilí.“¹³ Ačkoliv právo obecně obsahuje prvek vynutitelnosti, upozorňuje nás kněz Tomášek, že máme postupovat cestou nenásilí a to – paradoxně i proti těm, kteří násilí na věřících, a nejen na nich, po léta páchali.

Současně musíme vidět i význam problematiky vztahu kontinuity s ostatními demokratickými právy. Proto kardinál Tomášek vidí i tuto souvislost v souladu s náboženským hnutím za lidská práva konce 80. let: „Také chci oslovit vás, moji katoličtí bratři a sestry, spolu s vašimi kněžími. V této osudové hodině našich dějin nesmí zůstat stranou nikdo z nás. Znovu pozvedněte hlas, tentokrát v jednotě s ostatními občany, věřícími i nevěřícími. Právo na víru se nedá odloučit od ostatních demokratických práv. Svoboda je nedělitelná“.

Význam studia problematiky svobody náboženského vyznání leží nepochybně rovněž v mnoha dalších oblastech. Pro naši situaci je charakteristické a z předešlého textu i vyplývá, že se jedná o oblast mimořádně citlivou a v nedávné minulosti těžce postiženou.

¹¹ Deset pražských dnů 17. – 27. listopad 1989, str. 194.

¹² Deset pražských dnů 17. – 27. listopad 1989, str. 194.

¹³ Deset pražských dnů 17. – 27. 11. 1989, Academia Praha 1990, str. 195.

KLAMAVÉ SOUTĚŽNÍ PRAKTIKY A OCHRANA SPOTŘEBITELE

PETR HAJN

OBEČNÁ VÝCHODISKA

1. Právo proti nekalé soutěži poskytuje – nehledě na jeho označení – ochranu nejen soutěžitelům. Svým způsobem chrání i další subjekty (například spotřebitele a subjekty, jejichž osobnostní práva by mohla být dotčena některými soutěžními opatřeními).

Argument pro tvrzení právě uvedené můžeme nalézt již v Pařížské úmluvě na ochranu průmyslového vlastnictví ze dne 20. března 1883 ve znění pozdějších revizí, jejíž české znění je obsaženo ve vyhlášce č. 81/1985 Sb. (dále jen „PUÚ“). V čl. 10 bis odst. 3 bod 3. PUÚ čteme, že nekalou soutěž mj. představují a musí být zakázány „údaje nebo tvrzení, jejichž užívání při provozu obchodu by bylo s to uvádět veřejnost v omyl o vlastnosti, způsobu výroby, charakteristice, způsobilosti k použití nebo o množství zboží.“

2. I když právo proti nekalé soutěži hodlalo chránit přímo soutěžitele, nepřímo, zprostředkovaně z něj vyplývala i ochrana těch, jimž byly určeny údaje nebo tvrzení užívané při provozu obchodu; jednalo se především o ochranu spotřebitelů. Ze slova „veřejnost“ užitého v PUÚ lze dovozovat, že předmětem ochrany byly i určité obecnější zájmy na počestnosti soutěžních praktik.

Ochrana soutěžitelů byla však po dlouhou dobu chápána jako prvotní, z ní vyplývající ochrana veřejnosti jako odvozená.

3. Tvrzení právě uvedené v bodě 2 lze dobře demonstrovat i na předválečném československém zákonu proti nekalé soutěži (zákon ze dne 15. července 1927, č. 111 Sb. z. a n. – dále jen „ZPNS“) a na rozhodovací praxi soudů k němu se upínající.

V § 1 ZPNS (v jeho generální klauzuli proti nekalé soutěži) se jako jeden z definičních znaků nekalé soutěže uváděla „způsobilost poškodit soutěžitele“;

o jiných možných poškozených se nemluvilo.

Ustanovení § 2 ZPNS hovořilo o způsobilosti určitých údajů oklamati, aniž byl zmíněn subjekt takového možného klamání. Podobně § 4 ZPNS („nesprávné označování původu zboží“) poukazoval na „označení, které je způsobilé vzbuditi v obchodním styku nesprávnou domněnku“, aniž specifikoval, u koho by taková domněnka měla být vzbuzena.

Zmínce o tom, kdo je adresátem klamavého údaje, se však již nevyhnul § 11 odst. 1 ZPNS, kde se uvažovalo s postihem toho, „kdo užije jména nebo firmy nebo zvláštního označení podniku nebo závodu způsobem takovým, že může z toho vzejíti ve styku zákaznickém záměna se jménem, firmou nebo zvláštním označením podniku nebo závodu, užívaným po právu jiným soutěžitelem“. O zákaznickém styku a zákaznických kruzích se zmiňovaly i další odstavce § 11 ZPNS.

Pojmy jako „zákaznické kruhy“, „zákaznictvo“, „obecenstvo“ se ovšem často vyskytovaly v judikatuře k ZPNS.

Zde také nalézáme myšlenky svědčící tomu, že ZPNS byl chápán jako prostředek ochrany soutěžitelů i zákazníků, přičemž ochrana soutěžitelů byla přednostní. Tak v právní větě rozhodnutí č. 12 028 sbírky Vážného (dále budou tato rozhodnutí označována jako „rozhodnutí Vážný č....“) se uvádí, že „zákon proti nekalé soutěži nemá sloužiti v prvé řadě zájmu zákazníků, nýbrž zájmu soutěžitelů“. Rozhodnutí Vážný č. 12 336 pak uvádělo, že při rozhodování soutěžních záležitostí „jest dbáti zájmů soutěžitelských a zájmů zákaznických. Solidarita soutěžitelská nesmí sahati tak daleko, aby znemožňovala ochranu spotřebitelů a volnost soutěže“.

Právě zmíněná úprava i rozhodovací praxe v předválečném Československu odpovídala i právním normám a rozhodovací praxi, které se týkaly nekalé soutěže v dalších vyspělých evropských státech.

4. V době, kdy právo proti nekalé soutěži bylo na našem území ve stavu jakési hibernace, zaznamenalo toto právní odvětví zajímavý vývoj ve vyspělých průmyslových zemích.

Právní úpravy a zejména také rozhodovací praxe stále intenzivněji používaly veřejnoprávní i soukromoprávní normy jako nástroj, který sloužil k ochraně spotřebitele. Právo proti nekalé soutěži bylo chápáno jako významný prostředek těchto snah a stalo se jakýmsi soukromoprávním „dvojčtem“ veřejnoprávních úprav, klaudoucích si za cíl ochranu spotřebitele.

Šlo o reakci na stále sofistikovanější reklamní postupy a jiné prodejní metody, které využívaly a často i zneužívaly vědecké poznatky a vůči nimž se stával spotřebitel bezbranným. Právo tak mělo plnit jeden ze svých tradičních úkolů, kterým je ochrana slabšího.

Jednalo se i o jeden z projevů sociálně orientovaného tržního hospodářství

a paternalistických státních opatření jej provádějících. Zájem státu na ochraně spotřebitelů byl dán i tím, že masový způsob spotřeby vyvolával i masové způsoby klamání spotřebitelů a zákazníků a tím i rozsáhlé vlny nespokojenosti tehdy, když účinky klamavých soutěžních praktik výrazněji zasáhly rozsáhlejší spotřebitelské kruhy.

Čím novější jsou úpravy práva proti nekalé soutěži, tím intenzivněji akcentují ochranu spotřebitelů, mimo jiné tím, že zavádějí žalobní právo organizací oprávněných chránit spotřebitele. V některých zemích (zejména v SRN a Rakousku) se neobyčejně rozvinula judikatura upínající se ke generální klauzuli proti nekalé soutěži a vytvořila tak mnoho nových typových skupin nekalosoutěžního jednání.¹

5. Pokud se týká práva proti nekalé soutěži na území bývalého Československa, budiž konstatováno především, že ZPNS a soudní praxe s ním spojená byly silně inspirovány německým příkladem. Také v období, během kterého bylo u nás soutěžní právo umrtveno, existovaly živé kontakty mezi českými odborníky na tuto problematiku (představoval je zejména profesor Karel Knap) a vědci německými (zejména z mnichovského institutu Maxe Plancka pro práva k duševnímu vlastnictví a soutěžní právo).

Nepřekvapuje proto, že německý přístup k ochraně spotřebitelů uskutečňované prostředky soutěžního práva našel svůj výraz v právní regulaci nekalé soutěže, která byla v roce 1991 zahrnuta do ustanovení Obchodního zákoníku (zák. č. 513/1991 Sb. ve znění pozdějších předpisů – dále jen ObchZ). V § 44 odst. ObchZ (v generální klauzuli proti nekalé soutěži) je jako jeden z definičních znaků nekalé soutěže uvedena i způsobilost přivodit újmu jiným soutěžitelům nebo spotřebitelům. Nepochybně je, že jedním z přímých subjektů ochrany poskytované právem proti nekalé soutěži se tak stali i spotřebitelé. Z použité formulace (arg. „soutěžitelům nebo spotřebitelům“) je zřejmé, že mohou být i subjektem jediným; tak tomu bude například v situaci, za níž se monopolní dodavatel dopouští klamavé reklamy. To potvrzuje i stejná formulace, mluvící o jednání na úkor soutěžitelů nebo spotřebitelů obsažená v § 45 odst. 1 ObchZ o klamavé reklamě.

Na spotřebitele pamatuje i úprava aktivní legitimace ve sporech z nekalé soutěže, když v § 54 odst. 1 umožňuje mj. právnické osobě oprávněné hájit zájmy soutěžitelů nebo spotřebitelů, aby – ve vymezeném okruhu případů – uplatnila žalobu na zdržení se jednání a odstranění závadného stavu proti tomu, kdo se dopouští jednání nekalé soutěže. Není sporu o tom, že taková právnická osoba může hájit zájmy buď jen soutěžitelů nebo jen spotřebitelů a ovšem i oba tyto

¹ K uvedenému vývoji viz referát F. Trauba na studijních dnech (září 1995 Salzburg), které pořádala Mezinárodní liga pro soutěžní právo. Uveřejněno v Revue Internationale de la Concurrence 3/1995, str. 18 a násl.

druhy zájmů.

Sporné je pouze, zda také individuální spotřebitel může – z důvodu nekalé soutěže – sám uplatnit i nároky na přiměřené zadostiučinění, náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení.

Autor této práce i někteří další čeští právní vědci odpovídají na tuto otázku kladně. Opírají se o text § 53 ObchZ, který jako nositele aktivní legitimace uvádí „osoby, jejichž práva byla nekalou soutěží porušena nebo ohrožena“. Tomu je pak nutné rozumět tak, že jsou to všechny takové osoby, k nimž (jak se již podává z § 44 odst. 1 a § 45 odst. 1 ObchZ) musí být počítáni též spotřebitelé. Ostatně jestliže zákon uvádí spotřebitele jako jeden ze subjektů, jemuž normy proti nekalé soutěži poskytují svou ochranu, bude jen důsledné, když spotřebitel bude oprávněn uplatňovat prostředky ochrany proti nekalé soutěži.

Odchylné stanovisko, pokud jde o aktivní legitimaci ve sporech z nekalé soutěže, zaujímá Eliáš.² Polemika o této věci by zde zabrala příliš mnoho místa a odbočila by od hlavního námětu této stati. Těžko však souhlasit s obecnější Eliášovou myšlenkou, která zřejmě poznamenává jeho závěry další, že totiž právo proti nekalé soutěži „chrání čistotu soutěžních vztahů s hlavním zřetelem k soutěžitelům a až na některé výjimky se nezajímá o ochranu spotřebitelů, které před poškozováním chrání právní normy jiné“. I když tato formulace dovoluje různou interpretaci (jako je často sporné, co je hlavním záměrem právní úpravy a co výjimkou z tohoto záměru), současné české právo proti nekalé soutěži sleduje – alespoň ve významné a rozsáhlé oblasti klamavých praktik – nepochybně i ochranu spotřebitele.

Z právě uvedené myšlenky budeme v dalším textu vycházet.

Nezodpovězena zatím ovšem zůstává otázka, jaký (jak definovaný) spotřebitel je či má být právem proti nekalé soutěži chráněn, za jakých podmínek a v jakém rozsahu má být chráněn. Právě na takové otázky se zde pokusíme odpovědět.

TRADIČNÍ PŘEDSTAVY O CHRÁNĚNÉM SPOTŘEBITELI

1. Představa o spotřebiteli, jakožto adresátu reklamy a jiných soutěžních opatření (dále většinou jen „reklama“), nebývala a není ani dnes jednotná. Odlišnosti se projevují především v různých státech a závisejí na jejich kulturní i právní tradici a hospodářské situaci.

V Německu mluvících zemích se vycházelo z představy průměrného, povrchně vnímajícího spotřebitele, který má právo vnímat reklamu nepozorně a může jí být snadno oklamán. Postupem času se nároky na spotřebitele a jeho pozornost spíše

² Eliáš, K.: Kurs obchodního práva I, Beck Praha, 1995, str. 217 a 221.

znižovaly.³ Věci prý dospěly tak daleko, že si německá a také rakouská soudní praxe vytvořila obraz jakéhosi homuncula, který je až patologicky hloupý.

V evropských zemích latinské kultury (zejména v Itálii a Španělsku) smýšleli soudci o svých krajanech lichotivěji. Pokládali je spíš za starostlivé otce rodin, kteří neotvírají tak snadno peněženku a rozvážně posuzují obchodní informace i reklamní nabídky.

2. V souvislosti s tím, co bylo právě řečeno, se v soudní praxi uplatňovaly i rozličné modely spotřebitelského chování.

V Německu převládal model empirický,⁴ pomocí něhož se soudce snažil vypátrat, jak na určité informace spotřebitelé ve skutečnosti reagují nebo by reagovat mohli. Pokud soudce naznal, že i on by mohl být určitou informací oklamán, mohl právem dospět k závěru, že taková informace je schopna oklamat i jiné spotřebitele.

Žadný pevný závěr však soudce nesměl učinit ze zjištění, že on sám by určitým komerčním sdělením oklamán nebyl. Mohli jím být oklamáni spotřebitelé jiní; soudce totiž patří k vyspělejším vrstvám obyvatelstva. V tomto případě si soud musel opatřit další poznatky o předpokládaném chování spotřebitelů. Často se proto uchýlval k sociologickým (demoskopickým) metodám šetření, s jejichž pomocí mělo být na reprezentativním vzorku ověřeno chování zákaznických kruhů.

To ovšem činilo spory ohledně nekalé soutěže nákladnějšími i zdoluhavějšími. K právní kvalifikaci „nekalá reklama“ pak postačilo, když reklama byla způsobila oklamat 5 až 15% populace; k níž se určitá reklama obracela. Čím významnější hodnoty se reklama týkala (například zdraví), tím přísnější požadavky uplatňovaly soudy na jasnost, jednoznačnost, úplnost reklamního sdělení.

3. V zemích latinské kultury se uplatňoval spíš normativní⁵ model spotřebitelského chování. Soudci si kladli otázku, jak by se spotřebitel v určité situaci chovat měl (jak by se choval onen příslovečný „dobrý otec rodiny“) a podle toho zjišťovali, zda je v daném případě dána celková způsobilost ke klamání spotřebitele či nikoliv. Vystačili zpravidla s vlastním úsudkem a nemuseli se uchýlovat k sociologickým výzkumům.

4. Tradiční judikatura na našem území se v mnohém blížila německému modelu. Tak v rozhodnutí Vážný č. 9971 se uvádí: „Při posuzování zaměnitelnosti

³ Schricker, G.: Deregulierung im Recht des unlauteren Wettbewerbs, GRUR International 7/1994, str. 586 a násl.

⁴ Fezer, K. H.: Das wettbewerbsrechtliche Irrefuehrungsverbot als ein normatives Modell des vastaendigen Verbrauchers im Europaeischen Unionsrecht, WRP 9/95, str. 671 a násl., str. 11 a násl.

⁵ Práce cit v pozn. 4.

zevnějších zařízení jest se postavit na stanovisko průměrného zákazníka, v jehož paměti utkvěla jen jakási více méně mlhavá představa zevního zařízení, a jenž zcela povšechně již z dosti vzdálené celkové obdobnosti dvou v jednotlivostech se dosti rozcházejících zevních zařízení různých podniků usuzuje, že pocházejí z téhož výrobního pramene“.

K způsobu, jakým se ověřuje vnímání zákaznictva, se vyslovilo rozhodnutí Vážný č. 12 392. Čteme zde: „Soudce zjišťuje, zda kruhy zákaznické pokládají určitý způsob zevnějšího označení podniku nebo zboží za takové, kterým rozeznávají je od zboží podniků jiných. Tu nerozhoduje názor soudce, nýbrž názor zákaznictva, který nutno vyšetřiti. To se může státi jak výsledkem svědků, tak i znalců. O právní otázku by šlo, jen kdyby byl sporný výklad pojmu příznačnosti. Otázka, zda ve styku zákaznickém může nastati záměna, jest otázkou skutkovou potud, pokud soud zjišťuje, zda k záměně docházelo, anebo podle zkušenosti znalecké k ní dojiti může. Právní otázkou je přitom však, jakého stupně opatrnosti zákaznické se vyžaduje pro to, aby záměna byla možná nebo vyloučena.“

Nějvyšší soud zaujal v této kauze i stanovisko, naznačující, že českého zákazníka nepovažoval za patologicky hloupého a nepozorného. Uváděl, „že zákazník žádající výrobek žalobkyně (Moudrou hlavu) nespokojí se s porovnáním velikosti tvaru a barvy sáčků a tisku, nýbrž všimne si právě obrazu, který se však patrně a markantně liší: na jedné straně bílá silueta hlavy dámy s účesem v červené elipse s nápisem Moudrá hlava, na druhé straně obraz slovačky v kroji en face bez nápisu v červeném srdci a v sousedství dvou menších srdcí. I průměrný zákazník, jemuž jde o výrobek žalobkyně známý mu z reklamy, pod slovním označením Moudrá hlava, nespole si ani při povrchním pozorování ono označení žalobkyně s označením žalovaného, i když mu uvízl v paměti jen celkový dojem.“

Se spotřebitelem, jež vnímá reklamu s jistým odstupem, počítalo i rozhodnutí Vážný č. 11 396, podle něhož „reklamě nelze ukládati takové meze by se vůbec stala nemožnou. Jest připustiti příkrasy a nadsázky, poněvadž by jinak každá reklama přestala býti působivou, zůstala by nepovšimnutou a nebyla by reklamou“.

5. Současná česká judikatura ve věcech nekalé soutěže se vrátila k tradiční představě o průměrném, povrchně vnímajícím spotřebiteli. Tak v rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 7. 11. 1994 sp. zn. 3 Cmo 813/93 se praví: „Při posouzení zaměnitelnosti není výlučně rozhodující jen úplné slovní znění obou obchodních jmen, ale je nutno přihlížet k dojmu, který vznikne u průměrného zákazníka. Tomu utkví v paměti celkový dojem, který na něj obchodní název a ochranná známka učinily. I když plné znění obchodních jmen se liší, je v přirozenosti zákazníků, že z delšího znění obchodního jména jim utkví jako příznačná jen určitá výrazná a rozlišující část.“ Také v usnesení Vrchního soudu v Praze

z 28. 11. 1994 sp. zn. 3 Cmo 532/94-40 (šlo o zaměnitelnost vinět u alkoholických nápojů) se operuje s celkovým dojmem, který lze předpokládat u průměrného zákazníka.

SOUČASNÉ ZAHRA NIČNÍ SMĚRY V CHÁPÁNÍ SPOTŘEBITELE

1. Formální i faktické sblížení práva v zemích evropského společenství přineslo s sebou výrazně nové pojetí spotřebitele jakožto subjektu právní ochrany. Přílišná ochrana spotřebitele v některé zemi se mohla totiž stát překážkou volného obchodu, mohla být využita k diskriminaci zahraničního zboží či služeb. Představa o velice omezeném domácím spotřebiteli mohla být jedním ze způsobů (v životě vůbec častých), jimiž lidé získávají výhody tím, že budí dojem tvorů méně chápavých a méně zdatných.

2. Signálem k novému pojetí spotřebitele byla některá zásadní a v zahraničí často citovaná rozhodnutí Evropského soudního dvora.⁶ Ten například hodnotil cizojazyčnou etiketu na zboží jako pro zákazníka přijatelnou, přinejmenším v těch případech, kdy se jednalo o lehce srozumitelný jazyk a potřebná informace byla zákazníkovi poskytnuta jiným způsobem (rozhodnutí „Piageme/Peeters z 18. 6. 1991“). Rozhodnutí Pall/Dahlhausen z 13. 12. 1990 řešilo případ, kdy zahraniční zboží bylo označen značkou R, i když známkoprávně bylo chráněno v zemi původu, nikoliv však v zemi určení. Evropský soudní dvůr tu dospěl k závěru, že pozorný účastník obchodního styku mohl v zemi určení nahlédnout do rejstříku ochranných známek, aby zjistil, zda i v jeho zemi je zboží známkoprávně chráněno.

Rozhodnutí Nissan z 16. 1. 1992 se týkalo paralelních importů uvedených automobilů. Ty byly do Francie dováženy též z Belgie, přičemž v reklamě byla zdůrazňována jejich nižší cena. Neuvádělo se však zde, že se jedná o horší provedení a že je poskytován i užší okruh prodejních služeb. Evropský soudní dvůr pokládal zákaz takové reklamy za odůvodněný pouze tehdy, když by si podstatná část zákazníků nevyšla, že nižší ceně odpovídá i horší vybavení a došlo by tak k faktickému ovlivnění nákupního rozhodnutí na základě uvedené reklamy. V souvislosti s tím se uplatnilo stanovisko, že klamavé praktiky musí být relevantní (musí se týkat významného počtu spotřebitelů) a že musí existovat kauzální vztah mezi klamavým údajem a skutečným oklamáním spotřebitele.

Na základě těchto a jim podobných rozhodnutí se začalo v odborných statích hovořit o novém obrazu spotřebitele. Tradiční představa o spotřebiteli průměrném,

⁶ K dále citovaným a jiným rozhodnutím viz bližší informace v pracích uváděné v pozn 1, 3, 4.

povrchně vnímajícím, byla nahrazována obrazem spotřebitele dospělého, opatrného, rozvážného.

V souvislosti s tím se počal prosazovat normativní model spotřebitelského chování, který měl nahradit model empirický. Intenzivní byly i požadavky, aby v SRN dosud běžná kvóta oklamáných (5-15%) doznala podstatného zvýšení.

3. Tato stanoviska nalezla svůj ohlas již i v judikatuře národní. Tak v rozsudku Spolkového soudního dvora SRN ze dne 29. 9. 1994 - I ZR 76/192 se uvádí, že podíl 12-18% spotřebitelů, kteří si spojují s označením „Napoléon“ používaným jako údaj o stáří pro francouzský vinný destilát (eau de vie de vin) klamnou představu, že je nabízen Cognac, nestačí ke zjištění relevantní klamavosti označení, je-li na etiketě uveden zřetelně čitelný odkaz na vlastnost zboží „francouzská vínovice“. Tvarová charakteristika, která láhvi propůjčuje znak „vyššího vybavení, nemá při posuzování právní relevance o původu zboží zásadně význam“.

V uvedeném případě dospěl původně odvolací soud - na základě výzkumu u spotřebitelů ke zjištění, že označení Napoléon pro francouzský destilát z vína vzbuzuje u nikoliv nepodstatné části německých spotřebitelů představu, že se pod tímto označením prodává Cognac... Údaj na etiketě, že se u tohoto produktu jedná o vínovici, ani cena neměly - podle názoru odvolacího soudu - dostačovat k tomu, aby byla odstraněna klamavost.

Názor odvolacího soudu odpovídal beze vsí pochyby tradiční německé judikatuře; dodržena byla i dosud běžná „norma oklamáných spotřebitelů“. Spolkový soudní dvůr oproti tomu argumentoval takto: „Jestliže se při posuzování soutěžní relevantnosti klamavého označení bere v úvahu, že spotřebitelé mají diferencované představy o zvláštních geografických nebo jakostních vlastnostech výrobku, pak je třeba také vycházet z toho, že tito spotřebitelé umějí i při nákupu rozlišovat, jsou-li jim dány dostatečné informace.“⁷

4. Budiž okamžitě konstatováno, že naznačený vývoj, kladoucí větší nároky na spotřebitele a ulehčující tak život výrobcům, obchodníkům, reklamním agenturám není zcela jednosměrný. Tam, kde by výrobky mohly být například zdrojem zdravotního ohrožení, dostává se spotřebiteli v posledním období spíše zvýšené ochrany a mluví se o některých přirozených informačních povinnostech výrobců a obchodníků. Patrný je tu i příklad USA, kde je těmto otázkám věnována značná pozornost.⁸

Zmíněná ochrana se však v evropských zemích uskutečňuje spíše prostředky

⁷ Rozhodnutí i s komentářem J. Munkové uveřejněno v Právních rozhledech 8/1996, str. 375 a násl.

⁸ srov. Holmes, W. C.: FTC Regulation of Unfair or Deceptive Advertising: Current Status of the Law, Publishing, Entertainment, Advertising Law Quarterly, 4/1983, str. 371 a násl.

veřejného práva než soukromoprávní ochranou proti nekalé soutěži.

5. Měnící se představa o spotřebiteli je jednou z nejčastěji diskutovaných otázek mezi odborníky v právu nekalé soutěže. Potvrdila to i poslední zasedání Mezinárodní ligy pro soutěžní právo (LIDC), která se konala v září 1995 v Salzburgu a v září 1996 v Cambridgi.

Jednání v Salzburgu⁹ ukázalo, že rozdíly v pojetí spotřebitele stále přetrvávají. V zemích jako je Velká Británie, Francie, Belgie, Švýcarsko je spotřebitel chápán spíše jako sebevědomá, pozorná, běžně kritická osobnost. V Německu, Rakousku, Maďarsku i v naší zemi se vychází z představy o spotřebiteli, který nemá zcela rovnoprávné postavení s reklamními profesionály a proto zasluhuje rozsáhlejší míru ochrany. Japonské názory v této otázce nejsou zcela určité a daly by se označit za jakýsi druh „střední cesty“.

I v rámci takto vymezených „bloků“ existují dílčí rozdíly. Známý rakouský odborník v soutěžním právu prof. Koppensteiner prosazoval, aby klamavé praktiky byly posuzovány jen soudy, považoval sociologické výzkumy za překonané. Oponoval mu německý profesor Traub a k podpoře svého stanoviska poukázal i na praktický příklad. Svého času byl v SRN žalována síť obchodních domů operující se sloganem „Neckermann macht mode“. Takové heslo prý mělo vyvolat mylnou představu o tom, že obchodní domy Neckermann mají vlastní módní, návrhářské oddělení. Soud byl sice původně přesvědčen, že uvedený slogan je spotřebiteli chápán správně (Neckermann nabízí k prodeji módní novinky), z opatrnosti však nechal provést demoskopické šetření. Jeho výsledek byl překvapující – podstatná část spotřebitelů se skutečně domnívala, že Neckermann si zřídil vlastní módní, návrhářské oddělení.

Návrh závěrečné rezoluce, který vzešel ze salzburžského sněmování LIDC, byl pak dost přirozeně rozpačitý. Poukázal na zmíněnou praxi Evropského soudního dvora a doporučoval, aby národní soudy braly v úvahu jeho nové představy o spotřebiteli kritickým a rozumném. Zároveň však bylo zdůrazněno, že se vždy musí brát zřetel na různé skupiny těch spotřebitelů, kteří jsou adresáty reklamy.

6. Kongres LIDC, který se v září 1996 uskutečnil v Cambridge, nesblížil příliš stanoviska těch, kteří se hlásí k odlišným soutěžněprávním představám o spotřebiteli (v němčině se používá pojem „Verbraucherleitbild“). Názory evropského soudního dvora tu byly podrobeny výraznější kritice. Poukazovalo se též na skutečnost, že tyto názory neladí vždy s představami evropských zákonodárců, jak jsou vyjádřeny ve směrnicích EU. Profesor Traub například uváděl,¹⁰ že Evropský soudní

⁹ Práce cit. v pozn. 1 a Luckner, F. G.: Are the different Concepts of the Consumer in legislation and Jurisprudence Satisfactory, *Revue Internationale de la Concurrence* 1/1996, str. 5 a násl.

¹⁰ Traub, F.: Sind die verschiedenen Verbraucherleitbildern in Gesetz und Rechtsprechung ange-

dvůr (jako vůbec revizní instance) ze své podstaty spíše preferuje normativní obraz spotřebitele a odmítá sociologické výzkumy jako nástroj, jehož prostřednictvím by se dala utvářet představa o průměrném evropském spotřebiteli.

Výrazně znovu zazněla myšlenka, uplatněná již v Salzburgu – představa o spotřebiteli (a potřebné míře jeho ochrany) záleží na konkrétní skupině spotřebitelů, k níž se reklama obrací.

7. Závěrečná rezoluce z kongresu v Cambridgi¹¹ se snaží převést rozličné názory na společného jmenovatele. Představuje tak spíš dílko diplomatického umění, než zvlášť instruktivní pomůcku pro právní praxi. Nicméně bude jistě zajímavé (a do jisté míry i užitečné) uvést zde tuto rezoluci v plném znění. Zní:

Liga zjišťuje:

1. Není sporu o tom, že reklama musí být pravdivá a korektní a nesmí vykazovat způsobilost ke klamání.
2. K aktuálním právním problémům patří otázka, jaká představa o spotřebiteli se má uplatňovat, když se prosazují zákazy klamavého chování.
3. Z hlediska srovnávacího práva neexistuje jednotný obraz spotřebitele („uniform concept of the consumer“, „einheitliches Verbraucherleitbild“). Oproti představě o pozorném, kritickém spotřebiteli stojí představa o spotřebiteli povrchním, který se nechá snadno ovlivnit.

Liga doporučuje:

1. Když jsou uplatňovány zákazy klamavých praktik, mělo by se operovat s představou o průměrně chápavém a pozorném spotřebiteli.
2. Při uplatňování uvedeného měřítka, musí být brán zřetel na cílové skupiny (okruh adresátů), k nimž se reklama obrací.
3. Při skutkových zjištění ohledně klamavosti lze používat sociologické metody („public polling methods“, „Demoskopie“).

messen, *Revue Internationale de la Concurrence* 3/1996, str. 14 a násl.

¹¹ *Revue internationale de la Concurrence* 3/1996, str. 11.

ZÁVĚRY

1. Nepochybně správné je stanovisko, že neexistuje jakýsi uniformní, modelový spotřebitel, s jehož rozumovými, hodnotícími, kritickými schopnostmi a s jehož nákupní pozorností (či nepozorností) by se dalo operovat při posuzování klamavých reklamních praktik. Se spotřebitelem „průměrným“ se to pak má stejně jako se všemi průměry používanými v sociálních vědách; mohou v sobě zahrnovat široký rozptyl velmi různorodých jevů.
2. K speciálním skupinám spotřebitelů (adresátů reklamy), kteří zasluhují zvýšenou ochranu proti klamavým praktikám, patří děti, osoby staré, nemocné, společensky hendikepované (například tloušťkou, nedostatečným vzděláním a pod.).
3. Odlišný model spotřebitele musí být uplatňován i v závislosti na tom, jaký druh zboží a služeb je mu nabízen; toto kritérium souvisí s diferenciací uvažovanou výše sub 2., oba tyto ukazatele však nejsou zcela totožné. Čím významnější a obtížněji dosažitelnou hodnotu představuje v lidském životě nabízené zboží, tím spíše může být spotřebitel veden k chování druhu „přání je otcem myšlenky“, tím spíše může být oklamán, tím větší nároky je nutné klást na korektnost reklamních opatření. K takovým významným životním hodnotám patří zdraví, péče o děti, vzdělání, půvab.
4. Spotřebitel se nachází ve zcela odlišné situaci, jestliže má možnost si prohlédnout nabízené zboží (pak lze vůči němu právem uplatnit ono tradiční „kdo neprohlédá očima, prohlédá měšcem“ či jeho německou verzi „Kauf ist Kauf, Auge auf“) nebo je odkázán jen na slovní či obrazovou informaci, kterou až dodatečně konfrontuje s realitou (zásilkový prodej, nabídky cestovních kanceláří a pod.). V posléze uvedeném případě jsou jeho hodnotící, kritické schopnosti podrobeny náročnější zkoušce a může být snáze oklamán.
5. Důraz na ochranu spotřebitele nesmí při aplikaci práva proti nekalé soutěži dominovat nad ochranou soutěžitele. Jestliže existuje nebezpečí záměny se soutěžitelem, pak postačí pouhá existence tohoto nebezpečí. Již při ní totiž zpravidla dochází k újmě pro soutěžitele, na jehož označení a pracovních výsledcích je takto parazitováno.
6. Nelze vést přímou a jednoduchou úměru mezi stupněm vzdělanosti, kulturní vyspělosti určitých spotřebitelských kruhů a jejich spotřebitelskou kritičností. Často právě lidé orientovaní na vyšší hodnoty mohou být v záležitostech běžného života málo pozorní, ne zcela soudní a tím i náchylní k oklamání.
7. Zvýšené nároky na vyspělost, uvážlivost spotřebitelů se nesmí stát způso-

bem, jak tolerovat (a tím i podporovat) zřejmě nemravné praktiky soutěžitelů.

8. Za specifický druh spotřebitelů lze považovat i spotřebitele v postkomunistických zemích, kteří byli až v nedávné době konfrontováni s řadou klamavých reklamních praktik a nestačili si vůči nim vytvořit ještě obranné mechanismy.

9. Posouzení klamavosti určitých opatření na základě úsudku soudu nese s sebou riziko, že soud si bude představu o spotřebitelově usuzování v určité situaci vytvářet na základě vlastního předpokládaného chování v dané situaci. Taková představa o spotřebitelském chování pak může být nepřesná, u různých soudců různá a proto i předem obtížně vypočitatelná například při právních konzultacích.

10. Na druhé straně nelze ani přeceňovat metody sociologického zkoumání, kterými se má zjišťovat, zda spotřebitel mohl být reklamním opatřením oklamán. Tyto metody často přinášejí dost hubené výsledky ve srovnání s jejich nákladností a zdlouhavostí. I sociologický výzkum podléhá různým zkreslením, přičemž nelze vyloučit i záměrnost takového zkreslení.

11. V podmínkách ČR nelze doporučit radikální rozchod s tradiční praxí a tradičním obrazem spotřebitele, když se posuzují klamavé praktiky v rámci soutěžním sporů. Bude účelné, aby se „obraz spotřebitele“ postupně vyvíjel (diferencovaně pro různé skupiny spotřebitelů) a spolu s tím se vyvíjely i požadavky na pozornost, kritičnost, soudnost spotřebitele jako adresáta reklamního sdělení.

RESUME

Deceptive Competition and the Protection of the Consumer

The protection of the consumer is one of the aims of the law against unfair trade practises. When applying the prohibition against misleading, deceptive advertising, it is necessary to solve the question of who is the consumer that is to be protected. The countries like Germany, Austria, Hungary, Czech Republic tend to see the consumer somebody as who needs a great deal of protection. The notion of the consumer in Great Britain, in France, Belgium, Switzerland seems to have a tendency to consider the consumer to be a normally critical, independent, self-confident and thorough personality. The article agrees with the recommendation of LIDC to use the concept of a consumer of average intelligence and attentiveness and to take into account the target audience at which the advertising is directed. In post-communist countries the consumer has a limited experience with some kinds of advertising and this fact should be taken into account when applying the „modern notion“ of the consumer.

K některým praktickým právním problémům v souvislosti s užíváním značek „ekologicky šetrný výrobek“, „produkt ekologického zemědělství“

JANA DUDOVÁ

1. *Garance značky*
2. *Postup proti zneužití značky*
3. *Právní úprava de lege ferenda*

1. Garance značky – ochranná známka

Koncepce národního programu „ekologicky šetrný výrobek“ (dále jen EŠV) je postavena na smluvním principu, podle kterého je na základě splněných kritérií u konkrétních druhů výrobků uzavírána s žadatelem smlouva o udělení značky s tím, že značka je chráněna jako ochranná známka ve smyslu z. 174/1988 Sb., o ochranných známkách. Smluvní vztah mezi Agenturou a výrobcem je nepojmenovanou smlouvou ve smyslu ust. § 51 občanského zákoníku a známka je patentována jako ochranná známka s tím, že ochrannou známku lze používat pouze na základě licenční smlouvy uzavřené s Agenturou. (Obdobným způsobem je upraven vztah mezi Svazy ekologicky hospodařících zemědělců a jednotlivými zemědělci v rámci programu „ekologické zemědělství“).

Tato koncepce však přináší některé právní otázky.

V souvislosti s řízením o udělení značky se od žadatelů vybírají poplatky za činnosti spojené s posouzením přihlášky a poskytnutím práva k užívání ochranné známky. Ve smyslu zákona ČNR č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, vybíraných správními orgány ČR, ve znění platné právní úpravy, však není na podobné případy pamatováno. Vzhledem k zásadě platné v našem platném právním řádu, podle které je možno ukládat poplatky pouze na základě zákona, by bylo

zřejmě vhodnější místo pojmu „poplatek“ uvádět „úhrada za kompenzaci činnosti Agentury v souvislosti s posouzením přihlášky“ a řízením v uvedené věci.

Pokud však mohu srovnat jednotlivé systémy označování z vlastní zkušenosti (konzultanta při tvorbě návrhu systému „ekologicky šetrný výrobek“), mohu potvrdit, že u nás stále existuje poměrně nepřesná terminologie při označování některých pojmů. Například termín „propůjčení práva“, který je používán v rámci úpravy užívání ekologických značek, náš platný právní řád nezná a může se jednat o matoucí pojem.

2. Postup proti zneužití značky

V případě používání jednotlivých značek (ochranných známek) se jedná o poskytnutí práva užívat značku na dobu určitou.

Pokud by byla značka užívána v rozporu s podmínkami, stanovenými Agenturou pro ekologicky šetrné výrobky, resp. Pravidly ekologického zemědělství, či jiným způsobem byla zneužita, bude se na danou problematiku vztahovat právní úprava, obsažená v občanském i obchodním zákoníku, popř. v trestním zákoně a zákoně č. 63/1991 Sb., o ochraně hospodářské soutěže a předpisy, upravující tzv. práva k nehmotným statkům (tzn. zejména zákon č. 174/1988 Sb., o ochranných známkách spolu s prováděcí vyhláškou č. 187/1988 Sb.). Jak obchodní zákoník v úpravě nekalé soutěže v § 53, tak i zákon o ochraně hospodářské soutěže v § 17, dávají těm, jejichž práva byla porušena, právo domáhat se proti rušiteli, aby se závadného jednání zdržel a odstranil závadný stav. Dále přichází v úvahu požadovat přiměřeně zadostiučinění, náhradu škody a vydání bezdůvodného obohacení.¹

Pokud se jedná o náhradu škody, která vznikla v důsledku nekalosoutěžního jednání, jde o škodu, způsobenou porušením povinnosti stanovené všem soutěžitelům v § 41 obchodního zákoníka a pro odpovědnost za takovou škodu podle ust. § 757 obchodního zákoníka platí obdobně ustanovení § 373 a následující obchodního zákoníku. Tedy i soutěžitel, který není podnikatelem, bude za škodu, způsobenou nekalosoutěžním jednáním odpovídat podle úpravy náhrady škody v obchodním zákoníku.

Z výše uvedeného vyplývá, že právní ochrana v případě zneužití značky, (resp. klamavého označení zboží) je příznána zejména soutěžitelům v rámci hospodářské soutěže. Pokud se jedná o ochranu spotřebitele, v úvahu připadá aplikace ust. § 44 obchodního zákoníka, podle kterého je nekalou soutěžní jednání v hospodářské soutěži, které je způsobilé přivodit újmu jiným soutěžitelům nebo spotřebitelům.

¹ Srov. Knapp, Munková, Tomsa: Ochrana práv a zájmů podnikatelů v hospodářské soutěži, Montanex Ostrava 1993, s. 13–16

Zároveň je možno použít ust. § 8 zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele ve znění platné právní úpravy z důvodu klamání spotřebitele. Ve smyslu ust. § 54 obchodního zákoníku je příznáno právo domáhat se, aby se rušitel zdržel protiprávního jednání a aby odstranil závadný stav rovněž právnické osobě, oprávněné hájit zájmy spotřebitelů (zde připadá v úvahu sdružení spotřebitelů, ev. jiných právnických osob založených k ochraně spotřebitele, které předpokládá zákon o ochraně spotřebitele, přičemž právní povaha takového sdružení by se řídila zákonem č. 83/1990 Sb., o sdružování občanů.). Uvedená sdružení jsou rovněž ve smyslu ust. § 26 zákona o ochraně spotřebitele oprávněna dávat podněty orgánům veřejné správy, v souvislosti s plněním jejich úkolů podle tohoto zákona. Orgány veřejné správy jsou pak povinny inhormovat sdružení o jejich vyřízení bez zbytečného odkladu, nejpozději však do dvou měsíců. V případě aplikace zákona o ochraně spotřebitele je však podstatná ta skutečnost, že subjekty, které ze zákona mají zajišťovat takovou ochranu, jsou příslušné kontrolní, resp. dozorné orgány na ochranu spotřebitele ve smyslu ust. § 23 cit. zákona (vzhledem k veřejnoprávní povaze zákona). Složitější postavení bude mít občan–spotřebitel v případě tzv. klamavých údajů, ke kterým mohlo dojít na základě zneužití značky. Obecná úprava občanského zákoníku podle ust. § 420 je odpovědností za zaviněné porušení právních povinností, tzn., že zavinění se presumuje. Znamená to, že se předpokládá zavinění toho, kdo škodu způsobil. Ten se pak může vyvinut ve smyslu ust. § 420 odst. 3 občanského zákoníku, jestliže prokáže, že škodu nezavinil. Podle mého názoru však v těchto případech bude značně složité a problematické pro občana prokázat, jaká škoda mu byla jako spotřebiteli způsobena a zejména pak prokazovat její výši. 2)

Další možností ochrany spotřebitele – občana je využití právního institutu stížností. Náš právní řád dosud obsahuje vyhlášku č. 150/1958 Ú.l., o vyřizování stížností, oznámení a podnětů pracujících. Ve smyslu této vyhlášky má občan–spotřebitel právo obracet se na příslušné státní orgány, tzn. i na kontrolní orgány, jež slouží k ochraně spotřebitele se stížností (stížností se přitom obvykle rozumí takové podání, které se bezprostředně týká zájmů stěžovatele). Orgán, přijímající stížnost musí v případě zvláště závažných stížností neprodleně informovat vedoucího organizace a ten pak stanoví konkrétní způsob jejich vyřízení nebo sám urychleně sjedná nápravu. Stížnosti je třeba prošetřovat a vyřizovat ve stanovených lhůtách. Do deseti dnů od jejich doručení mají být vyřizovány jednodušší stížnosti, v ostatních případech je lhůta k vyřízení třicet dnů (tuto lhůtu lze prodloužit jen ve výjimečných a zvláště složitých případech). Tento způsob ochrany spotřebitele před klamavými údaji nejrůznějšího druhu bude pravděpodobně nejoperativnější, a to zejména z hlediska lhůt na straně jedné, ale i povinnosti

kontrolního orgánu stížnost prošetřit na straně druhé.²

Zvláštní problematika uplatnění samostatné ochrany nekalosoutěžní (která má ovšem vždy jen relativní povahu), vzniká v případech, kdy jde o výsledky činnosti, k nimž zmíněná zvláštní subjektivní práva v rámci oblasti práv k nehmotným statkům buď vůbec nevznikla (ať již proto, že nejde vůbec o způsobilé předměty takových práv, či proto, že nebyly uděleny podmínky, na které náš právní řád vznik takových práv váže, např. zápis ochranné známky do rejstříku apod.), anebo kdy tato práva již zanikla (uplynutím doby ochrany či nezaplacením udržovacího poplatku, pokud je jejich trvání takto vázáno apod). Obchodní zákoník v § 47 písm. c) zakládá postih napodobování výsledků činnosti na podmínce vyvolávání nebezpečí záměny a zároveň však rozsah tohoto postihu omezil tak, že nedopadá na případy, kde jde o napodobení v prvcích, které jsou již z povyhy výrobku funkčně, technicky či esteticky determinovány a napodobitel učinil veškerá opatření, která lze od něj slušně požadovat, aby nebezpečí záměny buď vůbec vyloučil, nebo alespoň podstatně omezil.³

Pokud se jedná o právní vztah mezi Agenturou, (resp. Svazem ekologických zemědělců) a výrobcem (uživatelé značky) bude se tento vztah řídit příslušnými smluvními ustanoveními. Znamená to, že Agentura (resp. svaz) jsou oprávněni již na základě tohoto smluvního vztahu odejmout právo užívat značku, pokud nejsou plněny smluvní podmínky. Nic jim však nebrání v uplatnění výše uvedených právních prostředků na ochranu proti nekalosoutěžnímu jednání.

3. Úvaha o možném legislativním podchycení

Pro účinnou ochranu spotřebitele u uvedených národních programů by bylo zřejmě vhodné zapotřebí tuto iniciativu podchytit legislativně. Pokud byl totiž národní program „ekologicky šetrný výrobek“ vyhlášen pouze na základě vládního usnesení a nebyl publikován ve Sbírce zákonů, není zajištěna jeho účinná ochrana (v podstatě totéž platí v případě „Pravidel ekologického zemědělství“, upravených Metodickým pokynem pro ekologické zemědělství Ministerstva zemědělství). Aby mohly být důsledně realizovány nástroje, jež obsahuje zákon o ochraně spotřebitele, bylo by zřejmě vhodné schválit alespoň rámcový zákon o ekologicky šetrných výrobcích tak, jak v případě ekologického zemědělství, kdy je připravena koncepce vládního návrhu tohoto zákona (aby uvedená problematika byla legislativně ko-

mlexně upravena, bude zapotřebí schválit zákon o potravinách, na který by tato speciální úprava mohla navazovat). Pak i podpora těchto systémů by mohla být založena na stabilnějších základech.

Česká obchodní inspekce, resp. Česká zemědělská a potravinářská inspekce, popř. jiné kontrolní orgány na ochranu spotřebitele však podle mého názoru mohou kontrolovat i tyto nadstandartní systémy (a to vedle nezávislých kontrolních systémů, jež existují uvnitř těchto ekologických programů). Ve smyslu ust. § 8 zákona o ochraně spotřebitele nesmí nikdo klamat spotřebitele, zejména uvádět nepravdivé, nedoložené, neúplné, nepřesné, nejasné, dvojsmyslné nebo přehnané údaje. Pokud tedy výrobek je označen určitými údaji, jež svědčí o jeho nadstandartnosti a tyto údaje neodpovídají skutečnosti, může se jednat o skutkovou podstatu správního deliktu klamání spotřebitele, nepůjde-li příp. o trestný čin.

Dalším možným způsobem ochrany spotřebitele je zařazení problematiky označování ekologicky šetrných výrobků do zákona o posuzování vlivů na životní prostředí. Pokud by do zákona ČNR č. 244/1992 Sb., o posuzování vlivů na životní prostředí bylo např. vloženo ustanovení, které by blíže upravovalo ekologické označování výrobků vč. způsobu kontroly a sankcí (pokut) a to např. v části čtvrté zákona, týkající se posuzování výrobků, bylo by možno na uvedenou problematiku vztáhnout ve smyslu ust. § 23 cit. zákona předpisy o správním řízení. V případě, že by značka EŠV byla udělována správním rozhodnutím, existovala by větší garance proti možnému zneužití značky, přičemž by ze zákona byly stanoveny příslušné orgány (viz § 19 cit. zákona) – tzn. jako orgán vrchního státního dozoru Ministerstvo životního prostředí a Česká inspekce životního prostředí jako orgán kontrolní s pravomocí udělovat sankce ve smyslu ust. § 20 odst. 2 cit. zákona.

Další variantou právní úpravy de lege ferenda by mohlo být začlenění ekologických kritérií (šetrnosti k životnímu prostředí) do zákona o zadávání veřejných zakázek (tak, jak je tomu např. v Německu a chystá se výhledově i v Rakousku). Zákon č. 199/1994 Sb., o zadávání veřejných zakázek, ve znění zákona č. 148/1996 Sb. by např. mohl být doplněn tak, že v ust. § 6, upravujícím způsob hodnocení nabídek, by mohlo být stanoveno, že nabídky se hodnotí vedle výše nabídkové ceny také podle jejich šetrnosti k životnímu prostředí (resp., povinnost uchazeče prokazovat vždy ekologicky šetrný přístup v případě hodnocení nabídek podle více kritérií). Tento způsob by však samozřejmě automaticky nefavorizoval uchazeče, kteří by byli oprávněni užívat ekologickou značku. Na druhé straně – v rámci hospodářské soutěže – by zřejmě měli jednodušší postavení uživatelé těchto „eko značek“, protože by jim odpadlo shánění podkladů pro zdůvodňování příslušných ekologických kritérií.⁴

⁴ Z německé zkušenosti např. vyplývá, že požadavky, kladené při zadávání zakázek na envi-

² Cílem stížnosti by měla být faktická náprava závadného stavu (nikoli však finanční satisfakce stěžovatele). V případě uložení pokuty podle zákona o ochraně spotřebitele (porušení povinností, stanovených v ust. § 8 cit. zákona) se bude jednat o příjem do státního rozpočtu.

³ Srov.: Jehlička, Švestka, Škárková, Vodička: Občanský zákoník, komentář, Beck 1994, s. 194-196.

Z výše uvedeného nástinu některých právních problémů vyplývá, že náš národní program, týkající se ekologického označování výrobků, je možno po právní stránce dále rozvíjet (zejména z hlediska právních garancí užívání značky eko). Hodnotíme-li však náš systém eko značek s jinými zahraničními systémy, musíme konstatovat, že je v podstatě s nimi srovnatelný, neboť i země EU mají programy eko značek upraveny vesměs pouze na dobrovolném dodržování uvedených zásad, resp. na základě dobrovolných dohod, kdy příslušné legislativní předpoklady mohou být vytvářeny teprve následně.⁵

Náš program EŠV v zásadě je v souladu s uvedenou direktivou. V současné době probíhá jeho další přibližování systému EU (vč. uzavírání tzv. dobrovolných dohod mezi Ministerstvem ŽP na straně jedné a svazy výrobců na straně druhé). Pro harmonizaci našeho národního programu eco-labellingu s EU je zapotřebí zajistit soulad s následujícími předpisy:

a) předpisy obecné platnosti:

- Nařízení Rady ES ze dne 23. 3. 1992 o systému společenství pro udělování eko-známky (Council Regulation EEC No 880/92 of March 1992 on a Community eco-label award scheme). Toto nařízení je základním dokumentem, který stanoví existenci systému značení eko značek v Evropském společenství. Skládá se z 18 článků a jedné přílohy. Uvádí cíle systému, jeho rozsah a základní zásady a logo systému. Definuje základní pojmy a stanoví podmínky určování výrobních kategorií v návaznosti na ekologická kritéria. Při určování ekologických kritérií je zde výslovně zmíněna podmínka provádět hodnocení celého životního cyklu produktu, tj. „od kolébky do hrobu“ a výsledky uvést do matice, pro toto hodnocení (ukázka matice je uvedena v příloze nařízení). Nařízení dále stanoví administrativní strukturu systému a všechny orgány, které na udělování ochranné známky se

ronmentální kvalitu služeb, materiálů a výrobků jsou stejně oprávněné, jako požadavky na jiné vlastnosti, související např. s bezpečností práce, zdravotní nezávadností apod. Bliže viz: Umweltfreundliche Beschaffung: Handbuch zur Berücksichtigung des Umweltschutzes in der öffentlichen Verwaltung und im Einkauf, Umweltbundesamt, Berlín, 1993 (3. vydání), s. 154-156.

Handbuch zur umweltschonenden Beschaffung in Österreich, G. Vogel: Institut für Technologie der Wirtschaftsuniversität, Wien, 1993, s. 89-93.

⁵ Řada zemí, kde již eco-labelling probíhá, patří k Evropské unii, kde je zaváděn jednotný systém značení ekologicky šetrných výrobků (nařízení EEC 880/92). Smyslem tohoto jednotného systému je uznávání jednotlivých národních programů. O udělení značky se může ucházet i výrobce ze třetích zemí za předpokladu splnění všech direktivou požadovaných náležitostí. Je třeba zdůraznit, že se jedná vždy o dobrovolnou aktivitu výrobců.

budou podílet. Vymezuje jejich pravomoci a vzájemné vztahy. stanoví podání žádosti u udělení ochranné známky, nápady a poplatky s tím spojené, jakož i podmínky používání známky a povinnosti podávání informací ecolabellingového systému. V nařízení je výslovně uvedeno, které informace mají být zveřejňovány a naopak které musí zůstat utajeny. V posledním článku čl.18) je uvedena podmínka provedení revize tohoto nařízení do pěti let od jeho uvedení v platnost.

- Rozhodnutí Společného výboru Evropského hospodářského prostoru (EHP) č. 75/95 z 15. 12. 1995, kterým se upravuje příloha XX (Životní prostředí) Dohody o Evropském hospodářském prostoru. Uvedené rozhodnutí obsahuje čtyři články a upravuje přílohu XX v tom smyslu, že do ní vkládá rozhodnutí Komise, která stanoví ekologická kritéria pro čtyři výrobní kategorie. Jedná se o:
 - Rozhodnutí 94/923, které stanoví kritéria pro udělení eko známky prostředkům na zlepšení kvality půdy,
 - Rozhodnutí 94/924, které stanoví ekologická kritéria pro udělení eko známky toaletnímu papíru,
 - Rozhodnutí 94/925, které stanoví ekologická kritéria pro udělení eko známky kuchyňskému hygienickému papíru v rolích

b) Předpisy vydané Komisí Evropského společenství

- c) Rozhodnutí Komise z 13. 5. 1993, kterým se stanoví základní pravidla pro určení výše nákladů a poplatků, spojených s udělováním eko-známky Společenství 93/326/EEC
- d) Rozhodnutí Komise z 15. 9. 1993 o standardní formě smlouvy vymezující podmínky používání eko značky Společenství 93/517/EEC
- e) Rozhodnutí Komise z 21. 12. 1993 o standardním souhrnném formuláři oznamujícím rozhodnutí o udělení eko-známky Evropského společenství 94/10/EC.

V současné době bylo vydáno dalších jedenáct směrnic pro jednotlivé výrobní kategorie v rámci eko-značek (pračky, myčky nádobí, prostředky na zlepšení kvality půdy, toaletní papír, kuchyňský hygienický papír, prací prostředky, světelné zdroje, nátěrové hmoty, ložní prádlo a trička, papíry do kopírek apod).⁶

⁶ Bliže viz Oficiální věstník ES vč. dalších informací specifického charakteru (OJ).

RESUME

„Ecologically considerate products“ and „ecological agriculture“ programs mean a voluntary activity of producers who take their bearings on optional qualitative systems that are considerate towards the environment and human health.

These ecolabeling systems have not yet been legislatively regulated in the Czech Republic. The article focuses on legal problems which can develop in a case when ecolabeled products do not comply with producers' guaranty of higher standards.

The author also focuses on a possible legal regulation „de lege ferenda“ to protect consumers in a more efficient way.

EVROPSKÁ VĚZEŇSKÁ PRAVIDLA

NEJVÝZNAMNĚJŠÍ DOKUMENT

MEZINÁRODNÍ PENOLOGIE

VĚRA KALVODOVÁ

I. Úvod

Každý vězeňský systém, jeho utváření, styl a kvalita, vychází z určitých vnitrostátních pravidel, podmínek a zkušeností jednotlivých států. Výkon trestu odnětí svobody však není předmětem pouze vnitrostátních právních úprav. Na mezinárodní úrovni je problematika vězeňství začleněna zejména do úmluv o lidských právech a do souboru pravidel pro zacházení s vězni vyhlášeným OSN a Radou Evropy.

Následující úvahy budou věnovány historickým kořenům, významu i předpokládanému dalšímu rozvoji Evropských vězeňských pravidel – dokumentu, který, ač vyhlášen teprve v historicky nedávné době, patří bezesporu k dokumentům státy uznávaným, požívajícím vysoké autority.

II. Historické pozadí a vývoj Evropských vězeňských pravidel

Evropská vězeňská pravidla byla vyhlášena poprvé teprve v r. 1973. Jejich kořeny však leží zcela zřejmě v rozvoji mezinárodní spolupráce a reformního hnutí na poli vězeňství na konci 19. a v prvních letech 20. století. V této době se konaly ve většině hlavních měst Evropy a ve Washingtonu mezinárodní konference, jichž se účastnily též přední osobnosti stále více se rozvíjejících vězeňských administrativ. Jejich účast iniciovala proces mezinárodních konzultací a spolupráce, který trvá v oblasti vězeňské správy i na akademické úrovni dodnes.¹ Významným

¹ Neale, K.: The European Prison Rules: context, philosophy and issues, Prison Information Bulletin, 1992, 1, s. 5

krokem v tomto směru pak bylo založení „International Penitentiary Commission“ na III. mezinárodním kongresu v Římě v r. 1885, od r. 1929 působící jako „**International Penal and Penitentiary Commission**“, která v letech 1929 – 33 poprvé vytvořila vězeňská pravidla. Ta našla své formální vyjádření v r. 1935, kdy Společnost národů vyhlásila svým členským státům první Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni.

Po druhé světové válce iniciativu ve směru rozvoje mezinárodní spolupráce v oblasti vězeňství převzala **Organizace spojených národů**. Její I. kongres „O prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli“ konaný v Ženevě v r. 1955 přijal novou verzi minimálních pravidel. Diskuse, která se poté na dané téma rozvinula, vyústila ve schválení **Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni** rezolucí Hospodářské a sociální rady OSN č. 663 CI z 31.7. 1957 v podobě přijaté I. kongresem. Pravidla se zaměřují na vytýčení obecných principů a praxe v oblasti zacházení s vězni, představují minimální požadavky, které OSN považuje za žádoucí, zvláště v souvislosti s prosazováním disciplíny a užíváním nástrojů omezování svobody v nápravných zařízeních.² Evropské pojetí minimálních pravidel bylo schváleno v r. 1973. Nicméně již v této době se můžeme v Evropě setkat s řadou názorů považujících obě mezinárodní verze za zastaralé, neadekvátní a v tomto směru neslučitelné se současnými i předpokládanými trendy vězeňství.³ Následovalo proto období, v němž zejména ve Výboru pro spolupráci v oblasti vězeňství (Committee for Co-operation in Prison Affairs) probíhaly práce na zcela nové verzi, která by odstranila nedostatky existujících pravidel a svojí kvalitou získala podporu členských států. Tak vznikla a v r. 1987 byla Výborem ministrů Rady Evropy schválena nová **Evropská vězeňská pravidla**, jako soubor pravidel respektujících a zaručujících lidskou důstojnost, vycházejících z moderních vězeňských programů.⁴

III. Filosofie a obsah Evropských vězeňských pravidel

Více než století trvajících a stále se rozvíjejících mezinárodních spoluprací v oblasti penologie lze hodnotit pozitivně. Historická zkušenost ukazuje, že vzájemná výměna myšlenek a konfrontace zkušeností jednotlivých zemí sehrála významnou roli při formování jejich vězeňských systémů i v procesu vytváření určitého obecného standardu vězeňství, v procesu vzniku „mezinárodní penologie“, sjednocující

² Bulletin studijní a výzkumné skupiny ředitelství SNV ČR, 1991, 2, s. 5

³ C.d. v pozn. č. 1, s. 5

⁴ Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí, MU Brno, 1995, s. 64

penologie národní. Tento proces nebyl snadný a neúspěšnější organizací, která se na něm podílela, byla právě Rada Evropy.⁵ Evropská vězeňská pravidla pak můžeme právem považovat za nejvýznamnější dokument mezinárodní penologie. Je třeba chápat tato pravidla **v kontextu s rozvojem evropské trestní filosofie a politiky**, která byla inspirována zejména negativní zkušeností Evropského společenství v průběhu druhé světové války a je **charakteristická třemi základními aspekty**. První, uvěznění, které je zbavením svobody, je trestem samo o sobě, podmínky výkonu trestu by tedy neměly zhoršovat tento stav, s výjimkou případů, kdy je to nezbytné pro zachování disciplíny. Druhý, režim zacházení ve věznicích má být zaměřen na reedukaci a resocializaci delikventa. Třetí, správa věznic musí respektovat základní práva individua a po celou dobu zachovávat lidskou důstojnost.⁶

Evropská vězeňská pravidla jsou založena na **šesti základních principech**:

1. Zbavení svobody se má uskutečnit v takových materiálních a morálních podmínkách, které zabezpečují lidskou důstojnost.
2. Pravidla mají být aplikována nestranně, nelze činit rozdíly v zacházení s vězni různé rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, náboženského vyznání a politického přesvědčení, národnostního nebo sociálního původu.
3. Cílem vězeňského režimu je uchovat zdraví a důstojnost vězňů, rozvíjet jejich smysl pro zodpovědnost a vybavit je schopnostmi, které jim usnadní návrat do života na svobodě v souladu se zákonem.
4. Kvalifikovaní a zkušení profesionálové, jmenovaní příslušným úřadem, musí provádět pravidelné kontroly vězeňských zařízení a služeb a dohlížet, zda a do jaké míry jsou tato zařízení spravována v souladu s platnými právními předpisy, s cíli a požadavky Pravidel.
5. Zákonost výkonu trestu, respektování individuálních práv vězňů, musí být zajištěna kontrolou prováděnou v souladu se zákonem, a to soudem či jiným, na vězeňské správě nezávislým orgánem.
6. S Pravidly je třeba seznámit pracovníky věznic a zpřístupnit je rovněž odsouzeným.⁷

⁵ C.d. v pozn. č. 1, s. 4

⁶ Blíže k tomu c.d. v pozn. č. 1, s. 4,

⁷ C.d. v pozn. č. 3, s. 64, dále srovnej c.d. v pozn. č. 2, s. 11 a násl. a Mezník, J. a kol., Základy penologie, MU Brno, 1995, s. 25 a násl.

Pokud jde o vlastní obsah Evropských vězeňských pravidel, 100 přesně definovaných pravidel komplexně řeší tyto základní oblasti výkonu trestu odnětí svobody: práva a povinnosti vězňů, povinnosti vězeňských správ vůči odsouzeným, otázky resocializace a přípravy odsouzených na propuštění na svobodu, dále problematiku forem a frekvence státního dohledu nad výkonem trestu a dodržování základních lidských práv uvězněných osob, pokud nejsou v přímém rozporu s účelem trestu. Značná část Pravidel je věnována personálu věznice, jeho výběru, řízení a výcviku.⁸

Ze základních principů i z vlastního obsahu Pravidel vyplývá, že v Evropských vězeňských pravidlech je kladen mimořádný důraz na pojem lidské důstojnosti, na ochotu vězeňské správy (jak sféry řízení, tak jednotlivců podílejících se na nápravně výchovné činnosti) jednat účinně, avšak humánním způsobem, na využívání moderních způsobů řízení a na přípravu vězňů na jejich život po propuštění.⁹

IV. Význam a budoucnost Evropských vězeňských pravidel

Je třeba zdůraznit, že Evropská vězeňská pravidla mají povahu doporučení, spadají tedy do kategorie tzv. soft law.¹⁰

Nejvýznamnějším přínosem Evropských vězeňských pravidel je vyjádření změn priorit a cílů vězeňství, které, aniž by zpochybňovaly tradiční hodnoty, odrážejí značný vývoj v této oblasti, a to jak po teoretické, tak i po praktické stránce.¹¹

Pravidla, která jsou Radou Evropy nabídnuta a doporučena členskými státním, představují rovněž bezesporu cennou inspiraci pro tvorbu či, přesněji řečeno, reformu jejich vězeňských systémů. Po celou dobu existence Pravidel můžeme pozorovat soustavné snahy o zapracování norem, jež obsahují, do legislativ jednotlivých zemí. Vliv Pravidel na celkovou vězeňskou politiku v zemích, kde byla Pravidla realizována, lze hodnotit pozitivně. Autorita Evropských vězeňských pravidel je jistě dána i tím, že se v nich na základě konzultací a kompromisů podařilo vytvořit obecný standard vězeňství, přijatelný na mezinárodní úrovni a tudíž i aplikovatelný v jednotlivých zemích.

Evropská vězeňská pravidla významně ovlivnila i naši současnou právní úpravu výkonu trestu odnětí svobody. Stala se východiskem při zpracování koncepce

⁸ K obsahu Pravidel blíže Mezník, J. a kol., Základy penologie, MU Brno, 1995, s. 26 a násl., dále c.d. v pozn. č. 2

⁹ C.d. v pozn. č. 2, s. 11

¹⁰ K pojmu soft law blíže Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, Brno 1993, s. 128 a násl.

¹¹ C.d. v pozn. č. 2, s. 18

reformy českého vězenství, vychází z nich i novely zákona č. 59/65 Sb. o výkonu trestu

odnětí svobody, zejména novela nejzásadnější – z.č. 294/93 Sb. a v návaznosti na ni i vyhláška MS ČR č. 110/94 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu odnětí svobody. Nicméně ani řada novel neodstranila všechny nedostatky zákona o výkonu trestu odnětí svobody, který ve své podstatě vychází ze společenské reality poloviny 60. let. Zcela zřejmá je potřeba nové právní úpravy. Již v prosinci roku 1995 schválila vláda svým usnesením č. 749 návrh nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody, který vychází z požadavku zvýšit účinnost výkonu trestu především motivací odsouzeného k pozitivnímu chování.¹² Zvýšení účinnosti výkonu trestu odnětí svobody však není cílem jediným. Návrh zákona sleduje i odstranění zbytečných úkonů, které dosud zvyšují náklady na výkon trestu a širší zapojení obcí při zajišťování výkonu trestu. Pro účely tohoto pojednání je podstatné, že ustanovení návrhu zákona respektují významné mezinárodní dokumenty,¹³ mimo jiné také a zejména Evropská vězeňská pravidla. Rovněž právní úpravy členských zemí Evropské unie a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva byly cennou inspirací.

Není cílem tohoto pojednání zabývat se podrobně jednotlivými ustanoveními návrhu, vhodným se však jeví poukázat na některé návaznosti návrhu na Evropská vězeňská pravidla. V souladu s požadavky Pravidel je řešena problematika standardních základních sociálních práv (ubytování, stravování, odívání, ochrana zdraví, lékaská péče). Výčet základních povinností odsouzeného odpovídá úpravě obsažené v Pravidlech, rozšiřuje se výčet zákazů oproti stávající právní úpravě např. o zákaz her o peníze, věci a služby ohrožující lidskou důstojnost či zákaz tetování (vzhledem k nebezpečí nákazy AIDS), výčet povinností je doplněn např. o povinnost udržovat svůj zevnějšek v čistotě či podrobit se úkonům nezbytným pro identifikaci. Z Pravidel zcela zřejmě vychází část čtvrtá návrhu, která klade vzdělání na stejnou úroveň jako pracovní činnost, za předpokladu, že je součástí individualizovaného resocializačního programu. Příprava na budoucí povolání se považuje za formu, kterou odsouzený plní svoji povinnost pracovat. Rovněž část pátá návrhu přejímá ustanovení Pravidel, a to pravidlo č. 43/2, když zařazuje nový institut nazvaný další osobní volno jako prostředek motivace odsouzených. Významná je také návaznost na čl. 4 a 5 Evropských vězeňských pravidel, kdy výkon dozoru a kontroly má být svěřen nezávislému orgánu stojícímu mimo sou-

¹² Řeháček, M.: K návrhu nového zákona o výkonu trestu odnětí svobody, Právní praxe, 1996, 4, s. 208

¹³ Blíže k mezinárodním dokumentům, jimiž je Česká republika vázána, srovnej c.d. v pozn. č. 12, s. 208 a dále Neudek, K.: Úžití a aplikace norem a směrnic OSN pro zacházení s vězni, České vězenství, 1994, 3, s. 3

stavu vězeňské správy – předsedovi okresního soudu či jím zmocněnému vyššímu soudnímu úředníkovi.¹⁴

Tolik tedy k vlivu Evropských vězeňských pravidel na stávající i předpokládanou novou právní úpravu výkonu trestu odnětí svobody. Nutno ovšem konstatovat, že k přijetí zmíněného vládního návrhu dosud nedošlo, byť navrhovaným datem účinnosti byl 1. leden 1997.

Závěrem několik poznámek k **budoucnosti** Evropských vězeňských pravidel. „Je nepravděpodobné, že by se v předvídatelné budoucnosti objevila nová mezinárodní verze pravidel. Co však lze s jistotou předvídat, je další rozvoj vlivu a aplikace Evropských vězeňských pravidel. Již nyní je jasné, že kontrolní funkce v současných vězeňských správách byla vlivem Pravidel posílena a pokračování tohoto trendu lze očekávat jak na mezinárodní, tak i národní úrovni. Předpokládat můžeme i geografické rozšíření aplikace Evropských vězeňských pravidel, neboť počet členů Rady Evropy se zvyšuje přijímáním dalších zemí, které rozvíjí demokratické instituce. Těmto zemím se skýtá příležitost k uskutečnění pokrokových změn a k přijetí obecně uznávaných standardů. To vše je současně povzbuzující a konstruktivní vyhlídka pro mezinárodní penologii“, napsal počátkem roku 1992 Kennet J. Neale.¹⁵ Vývoj v následujících letech mu dal za pravdu. Na druhé straně není možné opomíjet fakt, že od vyhlášení Evropských pravidel uplynulo 20 let a oblast výkonu trestu odnětí svobody doznala řady změn. J. Mezník dokonce uvádí: „Nutno ovšem konstatovat, že vyspělé evropské země překonaly tato pravidla a značnou část výsledku svého hospodářského potenciálu věnovaly na rozvoj vězeňství, zlepšování pracovních a služebních podmínek pro zaměstnance i odsouzené a zajištění provozu skutečně efektivního vězení, pro které už neplatí tradovaný názor, že vězení je školou zločinu.“¹⁶ V tomto směru je nutno na Evropská vězeňská pravidla pohlížet nikoli jako na ideální, neměnný, konečný dokument, naopak, **je třeba je chápat jako dokument otevřený, který je schopen reagovat na vývoj vězeňství.** Rada Evropy nepovažuje sice za vhodné, aby „vězeňské správy pravidla jinak interpretovaly nebo přijímaly pravidla nová“, avšak současně předpokládá, že pokud „již nebudou nové podmínky odpovídat stanoveným normám, učiní Rada Evropy vše pro nápravu takové situace.“¹⁷ I přes výše uvedené, trvalá hodnota Evropských vězeňských pravidel je nesporná.

¹⁴ K realizaci Evropských vězeňských pravidel v návrhu zákona o výkonu trestu odnětí svobody blíže c.d. v pozn. č. 12

¹⁵ C.d. v pozn. č. 1, s. 6

¹⁶ C.d. v pozn. č. 8, s. 27

¹⁷ C.d. v pozn. č. 2, s. 19

SUMMARY

The European Prison Rules – the most important document of international penology

This presentation deals with the historical background, evolution, influence and presupposed future development of the European Prison Rules. This important international document was adopted by the Council of Europe and recommended to its members in Resolution (73)5 of 1973, the new present version of the European Prison Rules was introduced in 1987 (Resolution of the Council of Europe number 3). However, the roots of the European Prison Rules lie more obviously in the growth of international cooperation and the penal reform movements in the field of prison system in the latter part of the nineteenth century and the early years of this. At that time international conferences were convened in the major European capitals and in Washington in which the leading personalities of the more developed prison administrations took part. The process of international consultation and cooperation has continued to this day.

The European Prison Rules should be seen in the context of a developing European penal policy and philosophy after the World War Second, which has been concerned with the reeducation and resocialisation of the delinquent and with the respect for fundamental rights of individuals.

The new version from 1987 contains 100 rules which are solving the problems of the rights and duties of prisoners and of prison administrators, the questions of the state's supervision of keeping of the convict's human rights.

The influence of the European Prison Rules upon the Czech law regulation of the execution of imprisonment is evident. Therefore, the fourth part of this article deals with the proposal of the new Czech Prison Act and its relation to the European Prison Rules.

AKTUALITY PRO PRÁVNÍ PRAXI

DVOJZNAČNÉ PŘÍVLASTKOVÉ VAZBY A ČESKO-NĚMECKÁ DEKLARACE

JAROSLAV CHYBA

1. ÚVOD

Autoři píšící o zvláštích právního jazyka se zpravidla zaměřují na slovník a styl.¹ Relativně málo pozornosti se věnuje gramatické analýze právních textů. V předkládané práci se soustřeďuji na poměrně úzce vymezený problém dvojznačnosti některých přívlaskových (atributivních) vazeb. Na příkladech dokumentuji, že tyto dvojznačnosti mohou být buď typu syntaktického (tj. nejasný vztah mezi větnými členy) nebo sémantického (tj. nejasná funkce přívlasku ve větě). Naznačuji možnosti výkladu takových dvojznačných vazeb a způsoby, jak dvojznačností předejít. V závěrečném odstavci aplikuji poznatky na jeden aktuální problém – rozbor jednoho odstavce česko-německé deklarace.

2. DVOJZNAČNOST SYNTAKTICKÉHO TYPU

Dvojznačnost je zpravidla vyvolána postponovaným přívlaskem, který následuje

- buď za několikanásobným větným členem
- nebo za posloupností postupně rozvíjených větných členů.

¹ Knapp, Viktor: Teorie práva, str. 118 nn. C. H. Beck, Praha 1995.

První případ je typický pro české právní texty. Přívlaskem následuje za několikanásobným větným členem a není jasné, zda rozvíjí všechny jeho komponenty nebo jenom poslední komponentu. Příkladem může být prvá věta § 12 odst. 2 zák. č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny: „K umístování a povolování staveb, jakož i jiným činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, je nezbytný souhlas orgánů ochrany přírody.“ Otázka je, zda se atributivní věta „které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz“ vztahuje jen na „jiné činnosti“ nebo i na „umístování a povolování staveb.“ Jinak řečeno: vyžaduje se souhlas orgánů ochrany přírody ke všem stavbám?

Právní doktrína ani aplikační praxe dosud nedospěly k jednotnému výkladu a rovněž nebyla dosud vydána zákonem předvídaná ministerská vyhláška. Mám za to, že uvedenou atributivní větu je třeba vztáhnout i na „umístování a povolování staveb“, a to z následujících důvodů: Dle § 90 odst. 1 téhož zákona by souhlas měl být udělen ve správním řízení. Orgán ochrany přírody by těžko mohl dodržet zásady ekonomiky a přesvědčivosti správního řízení (§ 3 odst. 3 a 4 Správního řádu), kdyby v samostatném správním řízení udělil např. souhlas s přestavbou suterénního bytu na truhlářskou dílnu.

Podobný dvojsmysl je obsažen v § 38 odst. 1 vodního zákona č. 138/1973 Sb.: „Vodohospodářskými díly jsou stavby, popřípadě jejich části, určené k vodohospodářským účelům, zejména a) přehrady, vodní nádrže, studně a ostatní stavby potřebné k nakládání povolovanému podle § 8 odst. 1 b)...“

Problém je shodný s předchozím případem: vztahuje se atribut „potřebné k nakládání s vodami“ jen na „ostatní stavby“ nebo i na „přehrady, vodní nádrže, studně?“ V tomto případě je zřejmě třeba vztáhnout atribut jen na poslední složku, a to s přihlédnutím k uvozující generální definici. Nebeský rybník určený k zadržení vody v krajině je příkladem stavby, určené k vodohospodářskému účelu, a je tedy vodohospodářským dílem, přestože s nakládáním s vodami dle § 8 cit. zákona takové dílo spojeno není.

Uvedené nejasnosti by bylo možno vyloučit použitím dvojice ukazovacího a vztažného zájmena (takový, který, příp. ty, jež apod.) jako gramatických závopek, které vyznačují, ke kterým substantivům se atribut vztahuje.

Druhý případ se v českých právních předpisech v praxi nevyskytuje. K tvorbě dvojsmyslů postupným vršením rozvíjejících větných členů jsou disponovány zejména románské jazyky.

Mezinárodní soudní dvůr se v letech 1951–52 zabýval sporem mezi Iránem a Velkou Británií, která podanou žalobou hájila zájmy Angloiránské naftové společnosti. V prvé řadě bylo třeba rozhodnout, zda je Dvůr k řešení sporu příslušný.

Velká Británie odvozovala příslušnost Dvora z jednostranného prohlášení íránské vlády (které ratifikoval Majlis, tj. parlament): „*Le gouvernement impérial de Perse déclare reconnaître comme obligatoire la juridiction de la Cour permanente de justice internationale sur tous les différends qui s'élèveraient après la ratification de la présente déclaration au sujet de situations ou de faits ayant directement ou indirectement trait à l'application des traités ou conventions acceptés par la Perse et postérieurs à la ratification de cette déclaration, exception faite pour...*“ (íránská císařská vláda prohlašuje, že uznává obligatorní jurisdikci Stálého dvora mezinárodní spravedlnosti ve všech sporech, které by vznikly po ratifikaci této deklarace o situacích nebo skutečnostech, majících přímý nebo nepřímý vztah k aplikaci smluv a dohod podepsaných Íránem a vzniklých po ratifikaci této deklarace, s výjimkou...).

Otázka je, zda se atribut „*et postérieurs à la ratification de cette déclaration*“ (a vzniklých po ratifikaci této deklarace) vztahuje na „*traités ou conventions acceptés par la Perse*“ (smlouvy a dohody podepsané Íránem) nebo na „*situations ou faits*“ (situace a skutečnosti). Při první interpretaci by se pravomoc Dvora vztahovala jen na smlouvy vzniklé po ratifikaci uvedené deklarace, zatímco při druhé interpretaci by mohla být extendována i na smlouvy dřívější.² Mezinárodní soudní dvůr konstatoval, že čistě gramatickým výkladem je případ nerozhodnutelný. Jako důkaz skutečných úmyslů autora deklarace byl proto Dvorem přijat vnitrostátní íránský právní předpis, který na uvedenou deklaraci navazoval a z něhož vyplývalo, že Írán zamýšlel předkládat Dvoru pouze spory ze smluv, vzniklých po ratifikaci uvedené deklarace.

3. DVOJZNAČNOST SÉMANTICKÉHO TYPU

U dvojznačností tohoto typu je sice jasný vzájemný vztah jednotlivých větných členů, ale nejasná je funkce přívlastku: tj. zda je řídicí substantivum přívlastkem pouze popisováno či charakterizováno (zvýrazněno) nebo též definováno, příp. závazným způsobem vymezeno. Příkladem může být čl. 331 Versaillské smlouvy (zák. č. 217/1921 Sb): „*Prohlašují se za mezinárodní Labe od ústí Vltavy a Vltava od Prahy, Odra od ústí řeky Opavy, Něman od Grodna, Dunaj od Ulmu a každá splavná část těchto vodních sítí, která slouží více než jednomu státu za přirozený přístup k moři, ať už s překládáním s lodí na loď či bez něho, dále průplavy pobočné a koryta plavební, které byly postaveny buď k zdvojení nebo k zdokonalení přirozeně splavných částí řečených vodních sítí, anebo k spojení dvou přirozeně*

² Verzijl, J. H. V.: *The Jurisprudence of the World Court*, vol. II, *The International Court of Justice*, str. 116 nn. A. W. Sijthoff, Leyden, 1966.

splavných částí téhož vodního toku.“ V původním anglickém znění: „*....and all navigable parts of these river systems which naturally provide more than one State with access to the sea, with or without transshipment from one vessel to another, together with lateral canals and channels constructed either to duplicate or to improve naturally navigable section of the specified river systems, or to connect two naturally navigable sections of the same river.*“

Nejasný je význam atributivní věty „*která slouží více než jednomu státu za přirozený přístup k moři*“.

Při definiční interpretaci jsou mezinárodní části definovány tím, že slouží více než jednomu státu za přístup k moři. Mezinárodním tedy při tomto pojetí není poslední úsek takové řeky, který leží celý na území jednoho státu a umožňuje přístup k moři jen tomuto státu.

Při deskriptivní interpretaci nejsou splavné části omezeny státními hranicemi. Uvedená atributivní věta tedy tyto části pouze popisuje, resp. charakterizuje.

Výklad tohoto článku byl v meziválečném období předmětem sporu před Státním dvorem mezinárodní spravedlnosti. Spor se týkal dvou přítoků Odry, řek War-ty a Noteče, které celě ležely na polském území. Polská strana hájila první pojetí a tvrdila, že tyto řeky nemají být považovány za mezinárodní. Opačné stanovisko zastávali ostatní účastníci sporu – Velká Británie, Československo, Dánsko, Francie, Německo a Švédsko. Soud rozhodl v neprospěch Polska v podstatě na základě historických a teleologických argumentů. Mezinárodní říční právo již od Vídeňského kongresu v r. 1815 nesledovalo zvýhodnění států ležících výše proti proudu, ale vytvoření společenství států stejně oprávněných k využití splavných úseků řek.

4. SOUVISLOST S ČESKO-NĚMECKOU PARLAMENTNÍ DEKLARACÍ

V době přípravy tohoto článku parafovali ministři zahraničních věcí České republiky a Spolkové republiky Německo návrh parlamentní deklarace, jejíž Bode 3 (dle textu uveřejněného v denním tisku) obsahuje politování české strany nad excesy při poválečném „*vyhánění a nuceném vysídlení sudetských Němců.*“ Česká strana zejména lituje excesů, které byly v rozporu s elementárními humanitárními zásadami i s tehdy platnými mezinárodními normami, a nadto lituje, že bylo na základě zákona č. 115 z 8. května 1946 umožněno nepohlížet na tyto excesy jako na bezprávné a že následkem toho nebyly tyto činy potrestány. Politování se zřejmě vztahuje na § 1 uvedeného zákona: „*Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a jehož účelem bylo přispěti k boji o znovunabytí*

svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů není bezprávné ani tehdy, bylo -li by jinak podle platných předpisů trestné.“

Ve smyslu výše uvedené klasifikace se jedná o o dvojznačnost sémantického typu. Interpretace může být dvojí:

- buď přívlastek „spravedlivý“ odplatu pouze popisuje (charakterizuje): odplata za činy okupantů nebo jejich pomahačů je spravedlivá a jako taková nikoliv bezprávná
- nebo tento přívlastek definuje (vymezuje), které jednání směřující k odplatě nemá být považováno za bezprávné: totiž pouze takové jednání, které je odplatou spravedlivou.

Dosavadní doktrina i jurisdikce vycházely z druhé interpretace. Za beztrestný byl považován např. boj s ozbrojenými skupinami wehrwolfů aj., které vraždily české obyvatelstvo v některých případech i po 8. květnu 1945. Naopak projevy násilí na bezbranných Němcích byly považovány za trestné (arg.: v řadě případů byly potrestány). Pokud excesy potrestány nebyly, pak při této interpretaci šlo o projev poválečného chaosu, rozvratu státní správy a celkový pokles morální a právní úrovně společnosti, která byla ovlivněna fyzickou likvidací intelektuální elity, šestiletou absencí vysokého školství a právní doktrinou typu „so ist es und so muss es sein denn ich bin gross und du bist klein.“ Vyslovuje-li se při této interpretaci lítost nad nepotrestáním excesů „na základě zákona č. 115 z 8. května 1946,“ pak dospíváme k závěru, že se pod „excesem odporujícím elementárním humanitárním zásadám“ rozumí „odpor vládě násilí“, jemuž v téže deklaraci vzdává čest německá strana.

Vzhledem k absurditě tohoto závěru považuji za pravděpodobné, že vyjednávači deklarace měli spíše na mysli prvou z uvedených interpretací § 1 zák. č. 115/1946 Sb. Toto pojetí však obsahuje jinou absurditu. Deklaraci totiž přijímá sám zákonodárce. Výše uvedená prvá interpretace by tedy byla deklarací autentizována (byť i zákonem nepředvídaným a tedy právně nezávazným způsobem). Zcela konkrétně vyjádřeno: zákonodárce by deklaroval, že se zák. č. 115/1946 Sb. vztahuje i na evidentní excesy.

Konečně rozebíraný čl. 3 deklarace může být chápán ještě třetím způsobem: totiž jako politování nad samotnou dvojsmyslností zák. č. 115/1946 Sb. Proti takovému politování by se těžko dalo něco namítat: zákony by měly být jednoznačné.

Problematické je ovšem při tomto výkladu tvrzení o kauzálním nexu mezi zákonem č. 115/1946 Sb. a nepotrestáním poválečných excesů. Kauzální nexus mezi

dezinterpretací zákona (která byla umožněna jeho dvojsmyslností) a netrestáním uvedených excesů lze totiž konstatovat jen zcela výjimečně u těch případů, ve kterých bylo s odvoláním na zákon č. 115/1946 Sb. zastaveno stíhání. Šitler³ s odvoláním na zprávu ministra spravedlnosti uvádí 30 takových případů, z nichž některé byly později znovu otevřeny a přešetřovány. Dle znění deklarace („*následkem toho nebyly tyto činy potrestány*“) by se tedy paradoxně politování české strany vztahovalo pouze na těch několik málo prokazatelných případů, kdy nedokonalá díkce zákona přímo způsobila nepotrestání excesů. S takovou interpretací deklarace by ovšem nutně musela být nespokojena především německá strana: Avšak ani česká strana by neměla projevovat uspokojení nad touto logickou akrobacií, která jen zatemňuje skutečné souvislosti dějinných událostí.

5. ZÁVĚR

V předkládaném článku byly klasifikovány a dokumentovány některé typy dvojsmyslných přívlastkových vazeb, které se vyskytují v právních textech. Téma je aktuální zejména v souvislosti s česko-německou parlamentní deklarací. Deklarace v tom článku, jímž reaguje na zákon č. 115/1946 Sb., nerozlišuje dostatečně různé interpretace tohoto zákona, které vyplývají ze sémantické dvojsmyslnosti použité přívlastkové vazby. Při přesné práci s textem uvedeného zákona by čl. 3 deklarace musel být formulován podobně jako čl. 2, např. „zákon č. 115/1946 Sb. přispěl k vytvoření půdy pro nedostatečné potrestání...“ Takto formulované politování by se vztahovalo na nespornou skutečnost, že nesprávné chápání uvedeného zákona v některých případech k beztrestnosti excesů přispělo.

³ Šitler, Jiří: Poválečné excesy, politická morálka a česká demokracie. Právo 6. 1. 1997, str. 12.

SUMMARY

Ambiguous Attributive Connections and the Czech-German Parliamentary Declaration**Jaroslav Chyba**

Attributes in legal texts are analysed with respect to possible ambiguous readings. Two possible types of ambiguity are defined: the syntactic type and the semantic type. Examples of both types are given, concerning both the national law and the jurisprudence of the World Court. It is shown that the Czech - German Parliamentary Declaration is influenced by the ambiguous reading of the law 115/1946 Sb.

This specific ambiguity refers to the semantic type. The consequences of the different readings of the law are analysed in the paper.

**K NOVÉ ÚPRAVĚ STÁVKY
VE SVAZOVÉ REPUBLICE JUGOSLÁVIE**

JAN FILIP

Právě probíhající stávka železničářů a diskuse kolem instanční příslušnosti soudů rozhodovat o zákonnosti takové stávky mne inspirovaly k napsání několika poznámek k novému zákonu o stávce,¹ který byl nedávno přijat ve Svazové republice Jugoslávie. Tento zákon je součástí „balíku“ předpisů z oblasti podnikání, které přijala Svazová skupština v loňském roce a který zahrnoval takové zákony jako zákon o podniku, o základech vlastnických vztahů, o ochraně hospodářské soutěže, o základech pracovních vztahů a konečně právě zákon o stávce.

Zákon vzbuzuje pozornost nejen datem svého přijetí, nýbrž i tím, že je přijat ve státě, kde stávka již dlouho není něco neobvyklého. Zejména však na něm může čtenáře zaujmout to, že řeší otázky, o kterých se u nás v souvislosti se stávkou železničářů začíná diskutovat.

Zákonem je stávka definována jako přerušení práce, které zaměstnanci² a organizují na ochranu svých profesních hospodářských zájmů v souvislosti s prací. Stávku je přitom možno organizovat v podniku, jiné právnické osobě, jejich složce nebo u fyzické osoby, která vykonává hospodářskou činnost nebo poskytuje nějakou službu. Může se však týkat i určitého odvětví nebo může jít o generální stávku. Jako zvláštní typ stávky uvádí zákon tzv. varovnou stávku,³ která však nesmí trvat déle než jednu hodinu.

Co by mělo naši pozornost v zákoně vzbudit především, to jsou pravidla přípravy, organizace a průběhu stávky, ochrany jejích účastníků, popř. řešení jejích

¹ Zákon o štrajku. Služební list SRJ, br. 29/359/1996. Nejde o jeho rozbor, ani o výklad teoretických otázek práva na stávku. Zde odkazuji např. na práci Galvas, M.: Stávka a právo na stávku. Brno 1993 a tam uvedenou literaturu.

² Zaměstnancem je třeba rozumět podle ve smyslu zákona o základech pracovních vztahů (Služební list, br. 29/358/1996) o základech pracovních vztahů zaměstnance podniku, jiné právnické nebo fyzické osoby, státu nebo orgánu samosprávy.

³ Známe ji dobře ze sousedních zemí jako *Warnstreik* nebo *strajk ostrzegawczy*.

následků. Na úrovni podniku ji může vyhlásit odborový orgán, ale i většina zaměstnanců, kteří na vyšších úrovních jen odborový orgán. V rozhodnutí se musí uvést požadavky zaměstnanců, doba zahájení stávky, místo shromažďování stávkujících⁴ a stávkový výbor, který povede jednání. K pokračování stávky je třeba vždy nového rozhodnutí.

Stávku nutno ohlásit orgánu sdružení zaměstnavatelů, zakladateli podniku⁵ a příslušnému státnímu orgánu nejméně 5 dnů před zahájením, pokud nejde o stávku varovnou. Tam stačí 24 hodin. To je úprava obecná, přičemž pro některá odvětví a činnosti platí úprava speciální (viz níže). Na jednání o požadavcích stávkujících mají právo se účastnit odbory (pokud stávku nevyhlásily), státní orgány a orgány samosprávy. Zvláštní důraz zákon klade na roli státních orgánů⁶ jako mediátora a dohlázele na vyjednávání (tzv. *inspekcijski nadzor nad primenom zakona*).

Pravidla vedení stávky stanoví zákon tak, že zdůrazňuje jednak ochranu zaměstnanců (dobrovolnost účasti), kteří stávkují, tak i těch, kteří se stávky odmítli účastnit. Stávka je výkonem základního práva z pracovního vztahu, pokud je uskutečňována podle tohoto zákona.⁷ Zaměstnanci jsou zachována všechna práva mimo práva na mzdu a sociální pojištění a nemůže být pro účast na legální stávce propuštěn. To se netýká státních zaměstnanců, vojáků z povolání a policistů, u kterých je účast na stávce nebo i její organizování (zřejmě i zvenku) důvodem pro ukončení pracovního poměru.⁸ Stejně tak to platí pro členy stávkového výboru a účastníky stávky, kteří během ní poruší pravidla pro její vedení⁹ a konečně pro pracovníky, kteří budou ve zvláštních oborech (viz níže) určeni k zabezpečení minima činnosti v odvětví nebo podniku a odmítnou takový příkaz splnit.

Významnou zásadou pro vedení stávky je souběžná ochrana práv zaměstnavatele. Zaměstnavatel musí mít možnost disponovat se svými výrobními prostředky. V době stávky však nesmí zaměstnat nové pracovníky, pokud tím současně nebrání vzniku škody na zdraví a majetku nebo zajištění minima nutné činnosti ve vymezených oblastech (viz níže) a plnění mezinárodních závazků státu.

⁴ To může být pouze v pracovních prostorách, a pokud stávkuje jen část podniku, tak jen v této části.

⁵ Zakladatelem podniku může být v SRJ fyzická i právnická osoba (i zahraniční), stát a územní samosprávná jednotka. U každého z těchto subjektů se však podle čl. 8 a čl. 9 zákona o podniku (Službení list, br. 29/352/1996) liší výčet forem podniků, které mohou zakládat.

⁶ V SRN se hovoří o tlaku k mírnění sporu (tzv. *Zwang zur Schlichtung*).

⁷ Dále je ochrana odborářů zajištěna ve zmíněném zákoně o základech pracovních vztahů.

⁸ Na tomto omezeném místě jen upozorňuji na zajímavý nálezk (řešenije) Ústavního soudu Bulharska ze září 1996 k přípustnosti stávky státních zaměstnanců.

⁹ Dojde k ohrožení života, zdraví, majetku, zaměstnavateli je bráněno disponovat s jeho prostředky atd.

Pokud však jde o činnosti ve veřejném zájmu¹⁰ a činnosti, kde by přerušení práce mohlo ohrozit život, zdraví nebo způsobit škodu velkého rozsahu,¹¹ je stanovena řada dodatečných požadavků. V tomto případě je vyloučeno úplné zastavení příslušné činnosti, takže je povinností zaměstnanců zajistit minimum činnosti,¹² tak aby byla zajištěna bezpečnost lidí a majetku, podmínky života a práce jiných lidí a podniků. Pokud to zajištěno není, stávka nemůže být zahájena.¹³ Stávku je možné zahájit nejdříve za 10 dnů od jejího vyhlášení. Další odlišností je v tomto případě povinnost stran předložit své návrhy na řešení a seznámit s nimi nejen zaměstnance, nýbrž i veřejnost.

Pokud zaměstnavatel nespíná své výše uvedené povinnosti, které plynou z tohoto zákona, může být postižen pokutou od 15 do 150 tisíc nových dinárů. Pro zaměstnance a členy stávkových výborů je za porušení jejich povinností podle tohoto zákona stanovena pokuta v rozmezí 900 až 9 tisíc nových dinárů. Vlastní zákon o stávce SRJ náhradu stávkou vzniklých škod výslovně neřeší. Podle zákona o základech pracovních vztahů platí, že zaměstnanec odpovídá za škodu, kterou způsobil zaměstnavateli „*při práci nebo v souvislosti s prací úmyslně nebo krajní nedbalostí*“, takže se toto ustanovení na stávku logicky vztahovat nemůže.

¹⁰ Zákon kromě generální klauzule výslovně uvádí energetiku, zásobování vodou, dopravu, informace (rozhlas a televizi), poštovní služby, komunální činnosti, výrobu základních potravin, zdravotní a veterinární službu, osvětu, sociální péči o děti a sociální ochranu. Kromě toho může státní orgán určit jako další činnosti ve veřejném zájmu takové, které se týkají obrany a jeho bezpečnosti a dále zabezpečování mezinárodních závazků státu.

¹¹ *Ex lege* jsou takovými činnostmi chemický průmysl, hutnictví a metalurgie.

¹² Toto minimum pro veřejné služby a veřejné podniky určuje zakladatel, pro ostatní jejich ředitel formou interní instrukce v souladu s kolektivní smlouvou. Vychází se přitom z povahy těchto činností, stupně možného ohrožení života a zdraví a dalších okolností (např. roční období, turistická sezóna, školní rok). Jeho povinností je pouze přihlídnout (*uzeti u obzir*) k názoru odborů.

¹³ V této souvislosti si kladu otázku, zda by za podmínek takového zákona byla např. probíhající stávka železničářů vůbec uskutečnitelná.

PRÁVNÍ HISTORIE A SOUČASNOST

VZNIK NĚMECKÉHO ZEMSKÉHO SOUDU V BRNĚ

FRANTIŠEK VAŠEK

Dne 15. března 1939 došlo k dovršení mnichovského diktátu obsazením zbytku ČSR. V noci na tento tragický den brněnští nacisté v čele s advokátem JUDr. Karlem Schwabem, ing. Karlem Foltou a dalšími rozvratníky převzali policejní ředitelství, radnici, vysílačku v Komárově a další objekty a tak německá branná moc, armádní skupina 5 pod velením generála pěchoty W. Lista obsadila Brno, v kterém místní nacisté převzali moc. Vedle velitele vojsk přišel do Brna tzv. šéf civilní správy při armádním velitelství, župní vedoucí Josef Bürckel, jehož úkolem bylo zajistit chod veřejné správy, soudnictví, hospodářství a dalších úseků dosavadního svrchovaného státu.¹ Vedle armády přicházela do Brna německá policie.

¹ Wilhelm List, generál pěchoty, v červnu 1942 polní maršál, nar. 14. května 1880. Dne 30. září 1939 obdržel od Hitlera Rytířský kříž k Železnému kříži. Jako pozdější velitel armády na Balkáně se dopustil mnoha zločinů.

Josef Bürckel, jeden z nejstarších členů NSDAP, komisař pro Sársko (1935), místopředseda Ra-kouska (1938), šéf civilní správy Lotrinska (1940). Pro rozpory s Himmlerem byl donucen spáchat sebevraždu. Karol Grünberg „SS Hitlerova černá garda“, Praha 1981, s. 315.

Volksdeutsche Zeitung (vycházel počátkem okupace v Brně) ze 17. března 1939 č. 23, z 16. dubna 1939 č. 48.

Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), B 276, Chef der Zivilverwaltung b. Heeresgruppenkommando 5 Brünn.

Byla to „Einsatzgruppe II“ pořádková policie a zejména gestapo. Tato policejní složka byla pro území Moravy pod označením Einsatzgruppe II Mähren rozčleněna na menší skupiny, zvané Einsatzkommando, pro Brno to byl oddíl pod názvem Einsatzkommando VI, kterému velel vládní rada, SS Sturmbannführer, od června 1939 SS Oberführer JUDr. W. Stahlecker.² Již první den okupace došla do Brna skupina příslušníků bezpečnostní služby (SD) v čele s SS Standartenführerem Vilémem Benediktem Biermannem.³ Generál List se svým štábem obsadil budovu Zemského vojenského velitelství na Kounicově ulici, gestapo se umístilo v budově policejního ředitelství na Orlí 30.

Velitelé vyšších jednotek armády byli předem dokonale připraveni na úkoly pro vlastní okupaci a po dobu trvání vojenské okupační moci (do 16. dubna 1939). Poněvadž se nemohl předvídat průběh násilného obsazení, pamatovalo vrchní velitelství branné moci (OKW) i na možnost zákroku proti obyvatelstvu nově porobené země pomocí zvláštních soudů. Velitelé vyšších svazů armády měli k dispozici dokument, který obsahoval tento text: „Na územích, obsazených německou armádou v Čechách a na Moravě mohou zřídit vrchní velitelé armádních skupin zvláštní soudy. § 1: Pro zřízení zvláštních soudů platí ustanovení nařízení z 21. března 1933 (RGBI I.S.136) pokud nebude určeno něco jiného. § 2: Úřad žaloby může podat obžalobu u zvláštního soudu pro všechny trestné činy je-li názoru, že odsouzení činu zvláštním soudem je vhodné ze zvláštních důvodů nebo jestliže obdrží pokyn od vrchního velitele armádní skupiny, příslušnost vojenského soudu zůstává nedotčena. § 3: Zvláštní soud nemůže trestní věc odkázati na řádné řízení. § 4: Říšský ministr justice povolává členy zvláštních soudů a státní zástupce. § 5: Pokud nepřichází v úvahu příslušnost zvláštního soudu, zůstávají pro zavedení a další pokračování v trestním řízení v Čechách a na Moravě československé soudy“. Po-depsán vrchní velitel pozemního vojska (OKH). Situace v okupovaném území byla klidná a proto nebylo zapotřebí aktivovat zvláštní soudy.⁴

² Walter Stahlecker JUDr., nar. 10. října 1910, SS Brigadeführer, generálmajor policie, velitel operační skupiny II Vídeň při obsazování Moravy 15. března 1939, od června 1939 do dubna 1940 velitel bezpečnostní policie a SD v Praze, nato v obdobné funkci v Oslo. Nasazen na východní frontě v čele operační skupiny. Zahynul 23. března 1942 v Rize po těžkém zranění, způsobeném partyzány. Heydrich mu vypravil pompézní pohřeb na Hradě v Praze. Brünner Tagblatt z 27. března 1942 č. 86, z 28. března 1942 č. 87.

Oldřich Sládek „Zločinná role gestapa“, Praha 1986 s. 398, 399.

³ Vilém Benedikt Biermann, nar. 6. února 1907, SS Standartenführer (plukovník) se stal zakladatelem služebny bezpečnostní služby SD v Brně, Hlinky 132. Dne 18. dubna 1947 byl mimořádným lidovým soudem v Brně odsouzen na 15 roků těžkého žaláře č. Lsp 299/47).

⁴ Volksdeutsche Zeitung z 17. března 1939 č. 89.

I.

Šéf civilní správy J. Bürckel měl ve svém štábu specialisty také pro soudnictví. Byl to především ředitel zemského soudu JUDr. Lux z Vídně, dále JUDr. Niedermann z ministerstva justice a několik dalších úředníků, kteří zajišťovali úkoly v oblasti justice. K „hájení německých zájmů“ zřídil JUDr. Lux u všech českých soudů v Brně tzv. komisaře, kteří znali český jazyk a byli pro okupanty politicky spolehliví. Tito komisaři byli ihned vysláni k soudům a státním zastupitelstvím. K Nejvyššímu soudu byl přidělen senátní prezident JUDr. Pokorný, ke generální prokuratuře JUDr. Grunt, k vrchnímu soudu rada Nejvyššího soudu JUDr. Langer, k vrchnímu státnímu zastupitelství JUDr. Kuhn, ke Krajskému soudu civilnímu soudní rada JUDr. Krepek, ke Krajskému soudu trestnímu soudní rada JUDr. Schrotek, k státnímu zastupitelství u tohoto soudu JUDr. Mick, k Okresnímu soudu civilnímu Brno-město soudní rada JUDr. Pokorný. Tito komisaři působili však u zmíněných soudů velmi krátce. JUDr. Lux sdělil 12. dubna 1939 J. Bürckelovi, že ochrana německých občanů je zajištěna plně výnosem protektorátního ministra spravedlnosti z 22. března 1939 (č. Z 13730/39) a tedy další setrvání důvěrníků (nikoliv již komisařů) je zbytečné. JUDr. Lux dostal od říšského zmocněnce justice (podepsán JUDr. Kriegel) u protektorátního ministra spravedlnosti sdělení, že „součinnost s českými místy proběhla v porozumění a bezvadně“.

Významným úkolem šéfa civilní správy bylo zřídit na okupovaném území německé soudnictví, především německý zemský soud v Brně. K uskutečnění tohoto náročného úkolu byl povolán zkušený soudce JUDr. Walter Wilhelmi.⁵ Pocházel z Frankfurtu nad Moh. Po delší dobu působil jako rada zemského soudu v Wiesbadenu a v Kasselu. Po obsazení českého pohraničí na podzim 1938 byl vyslán do České Lípy, kde měl pomoci při zřízení zemského soudu. V dubnu 1939 byl přemístěn do Brna, kde měl zajistit utvoření německého zemského soudu. Jeho pověření bylo označeno „mit der Wahrnehmung der Geschäfte des Landgerichtspräsidenten“ (pověřený záležitostmi prezidenta zemského soudu). Již 17. dubna 1939 hlásil JUDr. W. Wilhelmi, že v Brně zahájil činnost německý zemský soud. Při tom zdůraznil, že na tom má zásluhu JUDr. Lux a kancelářský ředitel Walter.

JUDr. W. Wilhelmi se snažil obsadit kádrově tvořící se zemský soud. Požadoval byty po židovských rodinách pro soudce a státní zástupce. Říšský ministr justice však nesouhlasil s tím, aby prezident zemského soudu měl služební byt. Wilhelimu se postupně podařilo byty získat.

K prvnímu zasedání německého zemského soudu došlo 12. května 1939. Bylo to nejen první zasedání v Brně, ale v celém Protektorátě. Za předsednictví

⁵ Tamtéž z 8. února 1940 č. 32.

JUDr. Philipa Krappa (do Brna byl přeložen z Babergu) jednala velká komora s přísedícími JUDr. Weiskopfem a JUDr. Hrossem a 1. státním zástupcem JUDr. Grosserem v trestní věci proti Erichovi Bärövi, německému občanovi pro podvody. Před zahájením tohoto hlavního líčení předstoupil před přítomné JUDr. W. Wilhelmi, pozdravil německým pozdravem a na to pronesl projev o úkolech německého soudnictví.⁶

Dne 5. června 1939 zahájila činnost také malá komora zemského soudu, která rozhodovala o odvolání ještě proti rozsudkům českých soudů, v kterých byl odsouzen německý státní občan.

Tzv. porotní soudy (Schwurgericht) v Brně nevznikly. Místo nich jednala velká trestní komora, která byla složena z pěti soudců z povolání. Za předsednictví JUDr. W. Wilhelmiho byl před ní souzen Josef Knapp z Vídně za přeapadení 16 leté A. B. z Hranic a její okradení. Obžalovaný byl v této věci odsouzen k trestu kázně na tři roky a šest měsíců.⁷

II.

Dne 16. března 1939 podepsal A. Hitler výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. V rámci tohoto opatření došlo k vydání nařízení o zavedení německého soudnictví z 14. dubna 1939 (RGBl I S.752). Podle tohoto nařízení byla vytvořena celá hierarchie německých soudů v Čechách a na Moravě. Pro celé území byl vytvořen jeden vrchní zemský soud se sídlem v Praze. Byly zřízeny také tzv. úřední soudy (Amtsgericht). Dále bylo vydáno nařízení o výkonu trestního soudnictví rovněž z 14. dubna 1939 (RGBl I S.754) dle kterého mohli být neněmeckí občané, tedy příslušníci Protektorátu, trestně stíháni pro celou řadu trestných činů německými soudy. V rozporu s čl. 22, 43 a 45 Haagské konference nemohli být stíháni pro velezradu, neboť občané Protektorátu byli násilně porobeni. Avšak toto nařízení umožňovalo i trestní stíhání pro zločin velezrady a zemězrady (§ 80–93 něm. tr. zák.), dále pro útoky na „Vůdce a říšského kancléře“ (§ 94 něm. tr. zák.), pro nepřátelské jednání proti spřáteleným státům (§ 102, 104 něm. tr. zák.), výzvy k neuposlechnutí poslušnosti (§ 112 něm. tr. zák.), pro urážky Říše nebo NSDAP (§ 134a, 134b něm. tr. zák.), pro nevážnost k výsostným znakům (§ 135 něm. tr. zák.), pro svádění k zběhnutí (§ 141 něm. tr. zák.), pro najímání do cizí vojenské služby § 141a něm. tr. zák.), pro poškozování obranných prostředků (§ 143 něm. tr. zák.), pro loupež dítěte (§ 239 něm. tr. zák.), pro porušení tajemství pokud byly ohroženy důležité veřejné zájmy Říše (§ 353a, c něm. tr. zák.), pro

⁶ Tamtéž z 5. května 1939 č. 63, z 13. května 1939 č. 70.

⁷ Tamtéž ze 7. července 1939 č. 117.

trestné činy podle zákona o silniční loupeži dle zákona z 22. 6. 1938 RGBI S.651, dále pak byla pro neněmecké občany zavedena příslušnost u trestných činů dle § 139 něm. tr. zák. o neoznámení a nesplnění oznamovací povinnosti u uvedených skutkových podstat. Příslušnost německých soudů byla založena pro neněmecké občany také u trestných činů, které byly namířeny proti německé branné moci nebo byl-li čin spáchán proti nositeli některého německého úřadu nebo NSDAP, proti příslušníkům německé branné moci nebo jejího průvodu, dále SA, SS, NSKK (motoristická organizace), pokud se jejich příslušníci zdržovali na území Protektorátu ze služebních důvodů nebo dle příkazu Říše a pokud byly spáchány z politických pohnutek nebo pro jejich služební činnost. Tento již tak široký okruh byl během války ještě výrazně rozšířen.

Nacističtí okupanti podřídili soudní pravomoci německých soudů především Lidovému soudu a vrchnímu zemskému soudu i zvláštních soudů mnoho českých občanů, příslušníků Protektorátu, kteří se nesmířili s okupací a nastoupili cestu odporu a odboje. Především to byl Lidový soud (Volksgerichtshof), který byl zřízen po fiasku řízení proti tzv. žhářům říšského sněmu. Dne 24. dubna 1934 byl vydán zákon k změně předpisů trestního práva a trestního řízení (RGBI I S.341), který v článku III. vytvořil nový soudní orgán s výlučnou politickou funkcí. Dne 18. dubna 1936 byly vydány podrobnější předpisy pro činnost Lidového soudu (RGBI I S.369). Proti rozhodnutí Lidového soudu nebyl přípustný opravný prostředek. Přípravné řízení bylo svěřeno vyšetřujícímu soudci, který byl umístěn většinou přímo na řídicích úřadovnách gestapa. V Brně měl sídlo vyšetřující soudce Lidového soudu v budově gestapa, Veveří 70. Zde úřadoval JUDr. Wallner a JUDr. von Rupprecht. Zákonem z 18. dubna 1936 se Lidový soud stal soudem řádným. V čele byl prezident, jeho zástupce a radové Lidového soudu. Soudci museli být starší 35 let a byli jmenováni A. Hitlerem na doživotí, laičtí soudci na dobu pěti let, ta byla však za války prodloužena až do jejího skončení. Sídlo Lidového soudu bylo v Berlíně (zpočátku v Lipsku). Podle nařízení z 16. září 1939 mohl vrchní říšský státní zástupce při Lidovém soudu podat tzv. námítky a to do jednoho roku od vynesení rozsudku: některým senátem Lidového soudu a to tehdy, byl-li názoru, že rozsudek nebyl správný. Toto obecné pojetí umožňovalo podávat námítky dosti často. Lidový soud za války podstatně rozšiřoval svoji příslušnost (nařízení z 21. února 1940 RGBI I S.405, z 10. prosince 1941 RGBI I S.776 a další). Senáty Lidového soudu se skládaly ze dvou soudců z povolání a tří soudců laiků (obvykle vysocí důstojníci armády, SS, SA, pořádkové policie a političtí vůdci NSDAP).

Vrchní říšský státní zástupce u Lidového soudu a během řízení i senát Lidového soudu mohl postoupit k projednání případů také generálnímu státnímu zástupci u vrchního zemského soudu. Podle výnosu říšského ministra justice to byl pro Mo-

ravu vrchní zemský soud v tehdejší Breslau (nyní Wrocław), pro obžalované z Čech vrchní zemský soud v Litoměřicích a Drážďanech. Vrchní zemské soudy ve věcech jim postoupených rozhodovaly v senátech, složených ze tří soudců z povolání.

Před Lidovým soudem bylo odsouzeno mnoho českých vlastenců k trestu smrti. Prezident tohoto soudu dr. Otto Thierack (1889–1946 spáchal sebevraždu) a po něm od roku 1942 JUDr. Roland Freisler (zvaný Roland der rassende) až do své smrti v únoru 1945, (kdy byl zabit při náletu) vynášeli rozsudky smrti jako na běžícím pásu. Zvláště Freisler jen rozsával smrt, bez ohledu na elementární normy trestního práva a procesu. S cynickým výsměchem „jménem německého lidu“ posílal stovky lidí pod gilotinu.⁸ V Německu bylo koncem války možno uložit trest smrti v 46 případech, kdy to umožňovaly právní normy a tak Lidový soud i vrchní zemské soudy naplňovaly místa výkonu trestu smrti až mnohdy nestačila jejich kapacita (např. v září 1943 v Berlíně–Plötzensee).

Vrchní říšský státní zástupce u Lidového soudu Ernst Lautz (1887–1977) a jeho zástupce Felix Parrisius (1885–1976) některé méně závažné případy, zejména trestné činy neoznámení zločinu velezrady a zemězrady dle § 139 něm. tr. zák. nebo napomáhání nepříteli dle nařízení zast. říšského Protektora SS Oberstgruppenführera K. Dalügeho z 3. července 1942 předávali i vrchnímu státnímu zástupci u zemského soudu v Brně, který pak podával v těchto věcech obžalobu u zvláštního soudu při zemském soudu v Brně.

Vybudování německého soudnictví bylo v Čechách a na Moravě dokončeno počátkem roku 1940. Dne 1. února 1940 se konala v Černínském paláci v Praze slavnost, při které byli uvedeni do funkcí prezident vrchního zemského soudu v Praze JUDr. Bürkel a generální státní zástupce JUDr. Gabriel. Za účasti říšského ministra justice JUDr. Franze Gürtnera (1881–1941), říšského Protektora K. von Neuratha, státního sekretáře, SS Gruppenführera Karl. H. Franka, protektorátního ministra spravedlnosti prof. JUDr. Jaroslava Krejčího a řady dalších hostů, mezi nimi i prezidenta německého zemského soudu v Brně JUDr. Maxmiliána Kollera a vrchního státního zástupce JUDr. Heinricha Kuhna, byla uvedena činnost německé justice v plném rozsahu.⁹

Počátkem února 1940 došlo v Brně k zřízení tzv. zvláštního soudu (Sondergericht) při německém zemském soudu. Tyto soudy vznikly v Německu brzy po převzetí moci 30. ledna 1933. Jejich smyslem bylo rychle postihnout projevy nepřátelské novému režimu. Základem se stal zákon z 21. března 1933 (RGBI I S.136),

⁸ Günther Wieland „Das war der Volksgerichtshof“, Berlin 1989, Heinz Hillermeier „Im Namen des Deutschen Volkes. Todesurteile des Volksgerichtshofes“, Darmstadt–Neuwied, 1980, Walter Eagner „Der Volksgerichtshof im nationalsozialistischen taat“, Stuttgart 1974.

⁹ Volksdeutsche Zeitung z 1. února 1940 č. 26 Lidové noviny z 2. února 1940 č. 58, ze 4. února 1940 č. 61.

který byl postupně několikrát novelizován. Jejich příslušnost byla určena hlavně na verbální útoky na vládu, NSDAP, poškozování praporů, vlajek, symbolů, uniform a samozřejmě v první řadě na slovní napadání A. Hitlera. Zákonná platforma byla později dána zákonem z 20. prosince 1934 RGBI I S.1269 o tzv. zálučných útocích („...gegen heimtückische Angriffe...“), který byl postupně několikrát doplňován (nařízení 16. ledna 1935, 15. února 1935, 22. února 1935, 16. března 1935 a 25. dubna 1939). V ustanovení § 1 tohoto zákona byla dána sankce vězení až dvou let pro toho, kdo úmyslně uvádí nebo rozšiřuje hrubá tvrzení, která mohou těžce poškodit blaho Říše, vládu NSDAP a její součásti, při tom stalo-li se tak veřejným projevem, nesměl být uložen trest pod tři měsíce nebo trest peněžitý. V § 2 hrozil trest vězení (bez uvedení výše) pro toho, kdo učiní veřejně nenávislné výroky o vedoucích osobnostech státu nebo NSDAP. Tresty hrozily i pro ty, kteří by uniformu, odznak NSDAP nebo její součásti nosili bez oprávnění. V § 4 byla sankce pro ty, kteří by se vydávali za člena NSDAP nebo její součásti. Trestní stíhání podle tohoto zákona mohlo být zahájeno jen na návrh říšského ministra justice a pokud útok směřoval proti NSDAP nebo její součásti, pak se tak mohlo stát jen po dohodě s náměstkem „Vůdce“. Tyto návrhy byly skutečně obsaženy v řadě případů, které pojednával zvláštní soud v Brně.

Úloha zvláštních soudů byla zvýrazněna po vzniku 2. světové války. Dne 24. října 1939 se konala v Berlíně porada, na které státní sekretář v říšském ministerstvu justice JUDr. Roland Freisler zdůrazňoval úkoly zvláštního soudu. Na závěr říšský ministr justice JUDr. Franz Gürtner pateticky vyhlásil „Pryč od právní scholastiky“. Impulsem pro daleko výraznější úlohu zvláštních soudů za války bylo nařízení z 21. února 1940, které přeneslo principy výstavby a řízení zvláštních soudů. Ihned po jeho vydání došlo i u zemského soudu v Brně ke konstituování zvláštního soudu. Zmíněné nařízení uvádělo, že sídlo zvláštního soudu určí říšský ministr justice, dále že senáty tohoto soudu, které rozhodují v tříčlenném sboru, povolává prezident vrchního zemského soudu (v daném případě Praha) a kdo bude jeho předsedou a jeho zástupcem. Při zvláštním soudu byl úřad žaloby, který se skládal ze státních zástupců činných při zemském soudu. Důležité bylo ustanovení v tomto nařízení o příslušnosti:

1. Jednalo se o uvedený již zákon o tzv. zálučném jednání z 20. prosince 1934 a dále podle § 134 (něm. tr. zák.) zneuctívání ústavy, vlajky, armády a § 143b (něm. tr. zák.), kdo uráží nebo zlovolně zneuctívá veřejně NSDAP, její součásti a její výsostné znaky nebo vlajku,
2. zločiny podle § 239 něm. tr. zák. (kdo v úmyslu vydírání cizí dítě lstí, pohrůzkou nebo násilím unese nebo oloupí o svobodu) a pro zločin silniční loupeže léčkami na auta z 22. června 1938 RGBI I S.168,

3. zločin dle nařízení o mimořádných opatřeních v rozhlase z 1. září 1939 RGBI I S.1683,
4. zločiny a přečiny podle § 1 nařízení o válečném hospodářství z 4. září 1939 RGBI I S.1609,
5. zločiny podle § 1 nařízení proti škůdcům národa z 5. září RGBI I S.1679,
6. zločiny podle § 1, 2 nařízení proti násilným zločincům z 5. prosince 1939 RGBI I S.2378.

Zvláštní soud byl dále příslušný i pro jiné zločiny a přečiny v případech, kdy úřad žaloby byl toho názoru, že okamžité odsouzení bylo s ohledem na tíži nebo zavrženímhodnost činu schopno vyvolat u veřejnosti rozruch nebo ohrožení veřejného pořádku nebo si to vyžaduje bezpečnost (§ 14 cit. nařízení). Úřad žaloby mohl také podat obžalobu u zvláštního soudu proti osobám, které porušily cenové předpisy, které byly vydány říšským komisařem pro ceny a čtyřletý plán, zejména nařízení o cenách z 3. června 1939 RGBI I S.999. Okruh dalších trestných činů, pro které byl příslušný zvláštní soud, se během války ještě rozšířil. Např. v případech, které předal Lidový soud nebo vrchní zemský soud.

Pokud jde o řízení před zvláštním soudem, platil něm. tr. řád se změnami a doplňky.¹⁰ Předběžné řízení se nekonalo. Zatykač (Haftbefehl) vydával předseda senátu zvláštního soudu nebo jím pověřený člen senátu. Obžaloba měla obsahovat jen „podstatné výsledky vyšetřování“. Předseda senátu určoval termín hlavního líčení a rozhodoval o dalším trvání vazby. Řízení mělo být urychlené a v případech dopadení pachatele při činu nebo jeho přiznání se tak mělo stát ihned bez ohledu na lhůty. Proti rozhodnutí zvláštního soudu nebyl opravný prostředek, neboť šlo o soud mimořádný. Byla možná toliko obnova řízení (§ 359 něm. tr. řádu). K změně rozsudku zvláštního soudu mohlo také dojít během jednoho roku od jeho vynesení, jestliže vrchní říšský státní zástupce u Říšského soudu podá tzv. zmateční stížnost (Nichtigskeitsbeschwerde) má-li za to, že rozsudek zvláštního soudu byl „pro pochybení při použití práva nespravedlivý (ungerecht)“. I v činnosti zvláštního soudu v Brně došlo k rozhodnutí Říšského soudu a ke změně napadeného rozsudku.

Zvláštní soud byl součástí zemského soudu. Nevytvářel samostatný, od zemského soudu oddělený orgán. Měl samostatné vedení, předsedu a senáty, měl samostatné rejstříky a pomůcky (s dodatkem So, tedy Sondergericht). Složení senátů zvláštního soudu a trestní komory zemského soudu bylo stejné, byla zde personální unie. Podobně tomu bylo u vrchního státního zastupitelství. Předsedou

¹⁰ Strafprozesordnung 1. února 1877/RGBI S.253 – trestní řád Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich 15. května 1871 – trestní zákon.

nem NSDAP. Dostal také pamětní medaili „za osvobození Sudet“. Dne 15. května 1944 byl z Brna přeložen k Vrchnímu zemskému soudu v Praze. Aktivním soudcem Zemského soudu v Brně byl Karel Dürwanger, nar. 23. 12. 1908, dále JUDr. Walter Eisele, nar. 3. 12. 1904, který byl z Prahy na rozhraní let 1944/1945 přeložen do Olomouce, kde se stal předsedou V. komory zvláštního soudu v Brně a jeho úkolem bylo soudit případy útěků českých občanů, nahnaných na zákopové práce a dále pomocníky partyzánských oddílů. Dne 23. března 1945 se vrátil do Prahy. Z dalších soudců, kteří působili u německého zemského soudu v Brně je třeba se zmínit o soudcích: JUDr. Hans Hagedorn, JUDr. Gassauer, JUDr. Geyer, Wilhelm Gleine, JUDr. Hellbach, nar. 6. 4. 1897, JUDr. Josef Hross, nar. 21. 11. 1895 v Kučerově, okr. Vyškov, který se 11. 8. 1939 přihlásil k Němcům a 1. března 1940 obdržel německou státní příslušnost. Dostal také pamětní medaili „za osvobození Sudet“. V roce 1939 byl krátce u zemského soudu Klenner, dále JUDr. Philip Krapp, nar. 7. 8. 1906, který přišel od úředního soudu z Jihlavy. V létě 1939 byl přemístěn z Darmstadtu Küchler. V roce 1941 byl předložen z Brna do Lycken ve východním Prusku soudce Maas. Od zemského soudu v Mannheimu byl do Brna přeložen JUDr. Friedrich Mattern, nar. 6. 11. 1908, který byl ale již v prosinci 1942 odvezen na vojnu u zemského soudu v Brně dále působili jako trestní soudci Johann Odehnal, JUDr. Paul Opderbek, který sem přišel jako assesor z Wuppertalu. V Brně zastával funkci referenta pro tisk (tzv. Pressedezernant). V roce 1941 byl v Brně jako soudce zemského soudu JUDr. Paulus. Na jaře 1943 byl do Brna přeložen JUDr. Rudolf Plönnis, nar. 8. 9. 1908, který předtím působil v Berlíně. V létě 1942 byl přemístěn do Brna JUDr. Rebeschke, nar. 2. 11. 1898. Je dále známo, že u zemského soudu v Brně byl činný jako soudce JUDr. Karel Reinold, JUDr. Friedrich Reinhardt, dříve se jmenoval Roskopal, nar. 18. 12. 1896 (3. 8. 1940 byl vyznamenán pamětní medailí „za osvobození Sudet“). Od léta 1939 byl u zemského soudu JUDr. Josef Slavetinsky, od léta 1942 JUDr. Friedrich Talkner, JUDr. Helmut Weeber, nar. 1. 5. 1908 v Aši, který před válkou pracoval v čs. justici, od 1. 12. 1939 do 31. 12. 1941 u zemského soudu v Chebu a na to u zemského soudu v Brně. JUDr. Walter Weeber přišel do Brna od úředního soudu ve Frývaldově (nyní Jeseníku). V létě byl do Brna přeložen z Bambergu JUDr. Paul Weiss. Koncem roku 1942 byl přemístěn z Jihlavy do Brna k zemskému soudu soudce Winnhold. V letech 1939–1940 působil u zemského soudu v Brně dále soudce Wesselovsky a v létě 1942 soudce JUDr. Winkler. Koncem roku 1941 byl do Brna přemístěn JUDr. Zimmermann z Frankfurtu nad Moh., ale v září 1942 se tam z Brna vrátil.

Také u vrchního státního zastupitelství při zemském soudu v Brně působila celá řada státních zástupců. V čele stál JUDr. Heinrich Kuhn, nar. 6. 11. 1880

v Rabensburgu v Dolním Rakousku. Byl synem lesníka. Práva vystudoval na univerzitě ve Vídni. Po složení soudcovské zkoušky působil jako soudce ve Znojmě a Šternberku. V roce 1933 byl přemístěn k státnímu zastupitelství v Opavě. Po 1. světové válce se stal státním zástupcem v Brně. K 31. lednu 1939 byl dán do penze. Po zřízení Protektorátu jej jmenoval říšský ministr justice vrchním státním zástupcem při zemském soudu v Brně. Byl častěji nemocen, takže zastupitelství vedl vlastně 1. státní zástupce dr. Schäper. JUDr. Heinrich Kuhn podlehl těžké chorobě 23. listopadu 1944 a byl pohřben 26. listopadu 1944. Po jeho smrti nedošlo k jmenování nového vrchního státního zástupce. V čele úřadu stál zmíněný JUDr. Theodor Schäper jako 1. státní zástupce.

JUDr. Theodor Schäper, nar. 6. listopadu 1901 v Rechlinghausenu vystudoval právnickou fakultu v Münsteru a Freiburgu. Od 1. května 1933 byl členem NSDAP a v SA měl hodnost Sturmführera. V roce 1942 se stal v Brně velitelem jednoho oddílu SA. Do Brna přišel již v červnu 1939. Sám aproboval a podepisoval většinu obžalob, zejména pokud měly politický charakter. Byl aktivní i v účasti jako žalobce u hlavních líčení; hlavně pokud se jednalo o činnost proti Říši. Často býval osobně přítomen při popravách osob, které byly odsouzeny brněnským zvláštním soudem. Měl přátelské styky s čelnými gestapáky v Brně. S nimi vykonával myslivost. Byl svobodný, blond vlasů s cestičkou uprostřed a na očích nosil brýle se zlatou obroučkou. Brno opustil 23. dubna 1945 a stáhl se s částí personálu do Českých Budějovic, kde opět začal při samotném již konci nacistického Německa s vyřizováním úřední agendy. Takový to byl fanatik. Po válce se stal vrchním státním zástupcem v Bochumu.

V úřadě vrchního státního zástupce působila řada státních zástupců. Byl do JUDr. Ackers, který byl specializován na hospodářskou kriminalitu. JUDr. Heilbronn odešel do armády. V roce 1944 byl činný JUDr. Hüttich. JUDr. Erich Jantsch von, nar. 15. 4. 1903 v Brně, syn bývalého vrchního státního zástupce, dvorního rady Alberta Rittera von Jantsch. Mladý Jantsch byl od roku 1933 u okresního a později krajského soudu v Brně a vrchního soudu. V roce 1940 byl zřejmě za účelem získání zkušeností přemístěn nakrátko do Kolína nad Rýnem, odkud se vrátil 5. dubna 1943 jako státní zástupce do Brna. Byl členem NSDAP a nositelem pamětní medaile „za osvobození Sudet“. Byl vypsán na Listinu válečných zločinců (A-6/264). Po válce se stal 1. státním zástupcem v Mnichově. Dalším státním zástupcem byl JUDr. Hans Jung, nar. 11. 7. 1904, do Brna byl přeložen 16. 7. 1943 z Münsteru. JUDr. Körber působil v Brně v roce 1943. JUDr. Kurt Läufer, JUDr. Mick, Andres Nüsslein, nar. 5. 3. 1909, Pfeiderer, nar. 2. 12. 1912 byli řadovými státními zástupci. JUDr. Verner Rhode, nar. 1. 2. 1913 byl koncem 1944 předložen do Brna z Prahy pro V. senát zvláštního

soudu, který měl sídlo v Olomouci a zabýval se zejména útky ze zákopových prací. U vrchního státního zastupitelství byl dále assesor Schellig. Na podzim 1941 přišel z České Lípy Schmidt, který ale za krátkou dobu odešel do Berlína. JUDr. Schurich byl specializován na problematiku mladistvých. JUDr. Leopold Schwaller, nar. 5. 10. 1903 v České Dlouhé u Poličky byl členem Henleinovy strany SdP. Od 6. září 1940 byl státním zástupcem převážně pro agendu trestných činů proti válečné ekonomice. Byl vypsán na Listinu válečných zločinců (A-6357). JUDr. Ignaz Wagner, nar. 20. 10. 1903 v Zlaté Koruně u Českého Krumlova byl státním zástupcem. Mezi zvláště aktivní státní zástupce patřil JUDr. Wolfgang von Zeynek, nar. 30. 9. 1908. Na německé univerzitě v Praze absolvoval studium práv. Do roku 1939 vykonával praxi advokáta. V roce 1940 se stal státním zástupcem u vrchního státního zástupce v Praze. Byl žalobcem u mnoha případů politické povahy proti českým občanům. Koncem roku 1944 byl přemístěn do Olomouce, kde se zabýval trestnými činy, které byly páčány útky českých mužů ze zákopových prací, do kterých byli nuceně nakomandováni a dále případy pomoci partyzánským skupinám. Byl od roku 1935 členem Heinleinovy strany SdP. Po válce působil u zemského soudu v Norimberku. V prosinci 1962 odešel do výslužby.

IV.

Důležitým úkolem bylo vedle zajištění dostatečného počtu soudců a státních zástupců odborně připravit ty, kteří přicházeli z bývalé čs. justice a neznali německé právo, neměli zkušeností z jeho aplikace. V tomto směru měli význam zejména ti pracovníci, kteří přicházeli z Německa a jejichž úkolem bylo zaškolení, zapracovat v nové podmínky soudce a státní zástupce z dřívějších čs. soudů a státních zastupitelství. To platilo ale i o celém správním personálu, který byl nezbytnou součástí zemského soudu. Prvními soudci a státními zástupci, kteří byli určení k zřízení německých soudů na území okupovaných Čech a Moravy a zaškolení nově přijatých sil na tomto teritoriu, byla skupina, která se soustředila 15. dubna 1939 v Drážďanech. V sále poroty zemského soudu v tomto městě byli tito pracovníci soustředěni a tam jim sdělena jména měst a soudů kam se mají odebrat. Z Drážďan odjeli všichni společně autobusem do Prahy a odtud byli pak rozesíláni do příslušných míst. V Drážďanech obdržel každý z nich 200 říšských marek na nejbližší vydaje. Se soudci a státními zástupci tehdy odjeli i někteří justiční úředníci.

Ve dnech 7. až 9. června 1939 se konalo v Písku¹³ v jižních Čechách významné soustředění soudců a státních zástupců. Na shromáždění vystoupil státní sekretář říšského ministerstva justice JUDr. Roland Freisler (nar. 30. 10. 1893). Za

¹³ Deutsche Justiz z 16. června 1939 č. 24.

1. světové války upadl 10. 10. 1915 do ruského zajetí. V zajetí se stal rudým komisařem. V roce 1920 se vrátil do Německa, kde se rychle přeorientoval a jako advokát v Kasselu se přihlásil do NSDAP. Velmi aktivně obhajoval v trestním řízení nacisty a jeho kariéra rostla. V roce 1933 se stal státním sekretářem v ministerstvu justice Pruska, v letech 1934–1942 říšského ministerstva justice. 20. ledna 1942 se zúčastnil porady u R. Heydricha ve Wannsee, kde se řešila otázka „konečného řešení židů“. Dne 24. srpna 1942 byl Hitlerem jmenován prezidentem Lidového soudu. Zahynul při náletu na Berlín 3. února 1945. Rozvedl úkoly německého soudnictví v Čechách a na Moravě. Zdůrazňoval zejména politické cíle, aplikaci práva v duchu ideologie nacionálně socialistické německé strany, nekompromisnost při hájení zájmů Říše atd. Vedl Freislera vystoupili pracovníci říšského ministerstva justice JUDr. Bälz a JUDr. Schmidt.

Vedení německého zemského soudu dbalo na zvyšování profesionální připravenosti soudců a státních zástupců. Vedl porad byl od roku 1940 vydáván nepravidelně v cyklostylované podobě tzv. „Mitteilungblatt für die Gerichte des Landgerichtsbezirks Brünn“. Informací list pro soud obvodu zemského soudu v Brně.¹⁴ Vydavatelem byl prezident zemského soudu. Redaktorem časopisu se stal soudní assesor JUDr. Opderbek. Rozsah některých čísel byl značný. Přispívali do něj mnozí soudci a státní zástupci. 1. číslo vyšlo 1. června 1940, 2. číslo 17. září 1940 atd. Časopis se zabýval odbornými statěmi, ale i rubrikou o společenském životě. Např. velmi rozsáhlý byl komentář k aplikaci nařízení zastupujícího říšského Protektora Kurta Dalügeho z 3. července 1942 o postihu nepřátelského jednání proti Německu. Na 1. straně časopisu byla oznámení o obětech války na frontách i při náletech.

Zemský soud byl vybaven rozsáhlou úřední knihovnou. Pro potřeby zaměstnanců byly odebírány deníky Völkischer Beobachter, Der neue Tag a celá řada odborných časopisů.

Soudci a státní zástupci byli vesměs všichni profesionální stavovské organizace „Rechtswahrerbund“. Předsedou byl JUDr. Wilhelm Künzel v Praze, pobočky v Brně prezident zemského soudu JUDr. Maximilian Koller (před ním advokát JUDr. Branczik). Téměř všichni soudci a státní zástupci byli členy NSDAP, někteří i SA, NSKK atd.

Celý aparát zemského soudu žil v přísném duchu politiky a ideologie NSDAP. Proto byla slavnostní shromáždění ke všem svátkům, které tato strana slavila. Každoročně se slavil 30. leden, den převzetí moci v roce 1933; 15. březen, připomínka na 15. březen 1939, 20. duben, narozeniny Hitlera, 9. listopad, památka

¹⁴ MZA v Brně C 43 kart. č. 15. První číslo 1. ročníku vyšlo 1. června 1940. Cyklostylovaný časopis vycházel i v dalších letech.

na oběti nezdařeného puče k převzetí moci v Mnichově (1923). V tyto dny byly oslavy s velkými parádami.

Pro soudce a státní zástupce byly směrodatnými směnicemi pro rozhodování tzv. soudcovské listy (Richterbrief), které začal vydávat říšský ministr justice JUDr. Georg Otto Thierack.¹⁵ V čísle 1., které vyšlo 1. října 1942 byl uveřejněn článek ministra, ve kterém rozváděl úkoly nového časopisu. Zdůraznil, že „soudce je nositel národní sebezáchovy...soudce je pomocník státního vedení...soudce je ztělesněním živého svědomí národa“. Celkem vyšlo 21 čísel (3 v roce 1942, 12 v roce 1943 a 6 v roce 1944, 1 číslo, č. 1 z 1. prosince 1944 bylo věnováno advokátům). Např. číslo z 1. 11. 1942 bylo pojednáno o ochraně cti padlých vojáků, odmítnutí německého pozdravu školákem, č. 6 z 1. 3. 1943 o zakázaném styku s válečnými zajatci. Tyto „soudcovské listy“ byly závaznými pokyny, měly závazný charakter pro aplikaci v praxi.

Vzpomínaný Mitteilungsblatt, který vydával prezident zemského soudu v Brně na 1. straně vzpomínal na smrt příslušníků zemského soudu včetně úředních soudů na frontě. Prvním padlým, který byl vzpomenut, byl viceprezident vrchního zemského soudu v Praze Günther Täpert, který zemřel po těžkém zranění jako válečný letec po sestřelení v bitvě o Velkou Británii 26. září 1940. Tato čestná tabule postupně stále více uváděla jména těch, kteří padli zejména na východní frontě (např. JUDr. Karel Siegel, Kurt Kressel aj.).

Pracovníci zemského soudu v Brně vedli také čilý společenský život. Např. 26. září 1939 uspořádal stavovský spolek Rechtswahrebund první společenský večer v Německém domě v Brně. S rodinnými příslušníky byly pořádány společné výlety. Např. 23. června 1941 byl uspořádán výlet do blízkých Jehnic, kde v zahradě pivovaru se konala zábava. 15. března 1943 se konal kamarádský večer ve velkém sále „domu armády“. V hudební vložce hráli na hudební nástroje JUDr. Hross, JUDr. Slavetinsky a JUDr. Weeber. JUDr. Hellbach zpíval různé písně. Dne 16. prosince 1943 se konal večer „spojení s frontou“ spojený s péčí o děti padlých. Večírky se konaly dále v restauraci Myslivna a v hotelu Germania.

V.

Po příchodu nacistů v březnu 1939 měl JUDr. Lux a krátce po něm JUDr. W. Wilhelmi velkou starost o umístění postupně početně rostoucího obsazení

¹⁵ Heinz Boberach „Richterbriefe. Dokumente zur Beeinflussung der deutschen Rechtsprechung 1942–1945“, H. Boldt Verlag Boppard am Rhein, 1975. Jednotlivá čísla se zabývala různými právními problémy, zejména závazným uplatňováním trestní politiky. Tak v č. 1 z 1. října 1942 to byl postih tzv. národních škůdců, problematika mravnostních deliktů na dětech a mladistvých, devizové věci židů, zamlčení židovského označení atd.

zemského soudu. Část soudu byla umístěna v justičním paláci a část na Cejlu 71. V justičním paláci byl umístěn JUDr. W. Wilhelmi (místnost č. 130), dále zde byl vrchní státní zástupce. Zaměstnanci německého zemského soudu měli k dispozici dalších 20 místností a jednací sál. V 2. poschodí bylo státní zastupitelství a občanskoprávní oddělení. Na Cejlu bylo oddělení trestní (místnosti č. 29–39). K 1. únoru 1940 došlo k zásadní změně v dislokaci. Do justičního paláce bylo z Cejlu přemístěno trestní oddělení. Do zadního traktu justičního paláce vchodem z Mozartovy ul. č. 2 byl umístěn zemský a úřední soud. Do 17. prosince byla naproti v Mozartově č. 3 služebna řídící úřadovny gestapa v Brně (pak přešla do budovy právnické fakulty, Veveří 70). V části, kterou zabral zemský soud, bylo k dispozici 18 místností (č. 1–18). Ve zvýšeném přízemí byl jednací sál č. 21, který byl pro stovky českých lidí místem, kde byl vynesen nad nimi trest smrti. V 1. poschodí bylo 21 místností, ve 2. poschodí byly zabrány všechny místnosti. Pro německý zemský soud byl převzat jeden služební byt a garáž (na 2. dvoře). V přízemí komplexu, převzatého zemským soudem byl úřední soud, který měl ještě několik místností v 1. poschodí. Vrchní státní zastupitelství bylo umístěno ve 2. poschodí, ostatní prostory měl zemský soud. Celkem německý zemský soud užíval 92 kanceláří a 27 vedlejších místností. Avšak ani tento velký prostor nebyl vyhovující. Vrchní státní zástupce se obrátil 8. května 1941 na prezidenta zemského soudu s žádostí o přidělení dalších 12 místností. Této žádosti nebylo prozatím vyhověno.¹⁶

Optimální vyřešení umístění německého zemského soudu v justičním paláci souviselo s přemístěním protektorátního Nejvyššího soudu. Tento soud byl v justičním paláci rozmístěn velmi skromně. Uvažovalo se o jeho přeložení do Prahy. Do tohoto problému zasáhly některé německé úřady v Brně a nakonec samotný státní sekretář, SS Gruppenführer Karl H. Frank. V dopise protektorátnímu ministru spravedlnosti 31. října 1940 sdělil, že o přemístění Nejvyššího soudu a generální prokuratury z Brna rozhodne sám. Dne 22. března 1941 vedoucí oddělení justice v úřadě Franka JUDr. Krieser sdělil vedoucímu pobočky úřadu říšského protektora v Brně Horstu Naudemu, že „dle vyššího pokynu nebude během války přemístění do Prahy provedeno“.¹⁷

Hlavní líčení před zemským, resp. zvláštním soudem se většinou konala v jednací sále č. 21 ve zvýšeném přízemí zadního traktu, výjimečně v č. 22 nebo 74. Na Cejlu se konala hlavní líčení jen ojedinele. Zřejmě tomu bylo ve věcech, v kterých bylo více obžalovaných ve vazbě a tak, aby se nekomplikovaly eskorty, se jednalo přímo na Cejlu. Např. ve věci R. B., kdy bylo 11 obžalovaných (5 K Ls

¹⁶ MZA v Brně C 43 kart. č. 14 Volksdeutsche Zeitung z 21. ledna 1940 č. 17.

¹⁷ MZA v Brně, B 252 kart. č. 5, sign. PA 4030, tamtéž B 251 kart. č. 20.

So 16/45), se jednalo na Cejlu. Ale také v jednací síni č. 21 v justičním paláci se konalo hlavní líčení, kdy bylo 34 obžalovaných a vyslechnuto 43 svědků (3 K Ls So 15/41). Jednací síně obsazovaly jednotlivé komory dle rozvrhu. Např. 1. komora měla v jednací síni č. 21 pondělí a pátek, 2. komora úterý a čtvrtek atd.

V této souvislosti je třeba poznamenat, že prezident zemského soudu prováděl každý rok obsazení jednotlivých komor (senátů) zemského soudu (obdobně u zvláštního soudu). Např. prorok 1942 byl rozvrh proveden ve smyslu zákona z 24. listopadu 1937 RGBI I S.1286 takto:

1. komora předseda dr. Mnich pro věci z obvodu Úředního zástupce JUDr. Hellbach Jihlava a část Brna, od písmene A–G
2. komora předseda JUDr. Zimmermann pro věci z obvodu Úředního zástupce Rebeschke soudu Uh. Hradiště, část Brna, obžalovaný od P–Z
3. komora předseda JUDr. Gäde pro věci Úředního soudu zástupce Mattern Ostrava, část Brna, obžalovaný od M–O
4. komora předseda Kuchler obvod Ústředního soudu zástupce Bolacher v Olomouci a část Brna, písmena H–L
5. komora JUDr. Mnich obnova trestního řízení zástupce Zimmermann vyjma Němců, odmítnutí soudců
6. komora předseda JUDr. Hross trestní věci Němců. zástupce Gäde

U zvláštního soudu nebyla důsledná dělba dle věcného pojetí. Specializace byla u věci mladistvých a většinou u věci hospodářské povahy. Vysloveně politické věci měl většinou senát JUDr. Gädeho. V těchto věcech z velké většiny intervenoval u hlavního líčení 1. státní zástupce JUDr. Schäper.

V prostorách německého zemského soudu byly v přízemí čtyři cely, do kterých byli umístováni obžalovaní, kteří čekali na hlavní líčení, které se toho dne konalo. U hlavního vchodu z Mozartovy ulice byla po levé straně vrátnice, kde býval vrátný Bader, který podával orientační rady.

Zemský soud v Brně měl pobočky (Zweigstelle). Tyto byly zřízeny k 1. září 1939 nařízením říšského ministra justice a to v Jihlavě, Uh. Hradišti, Olomouci a Ostravě. V Jihlavě byla mimo pobočku zemského soudu v Brně ještě pobočka zemského soudu v Praze pro obvod Úředního soudu v Německém (Havlíčkově) Brodě, jehož obvod náležel do Čech. K 1. dubnu 1941 byla tato pobočka zrušena. Na těchto pobočkách se trestní agenda nevyřizovala, vyjma v senátu zvláštního soudu v Olomouci od počátku 1945. Na pobočkách se konala jen výjezdní zasedání v trestních věcech, jinak se zde vyřizovala jen agenda občanskoprávní.

Německý zemský soud v Brně měl velmi kvalitní telefonní spojení a to jak uvnitř tak navenek. Telefonní ústředna zemského soudu byla napojena na tzv. Behörde-

fernamt der deutschen Reichpost, který spojoval všechny německé úřady v Brně a měl rychlé napojení na síť v Německu. Po souhlasu říšského ministerstva justice měli někteří soudci a státní zástupci služební telefony v bytech. Pro služební cesty sloužila osobní auta zemského soudu. První služební auto dostal zemský soud od zemského soudu ve Stuttgartu. Později měl zemský soud tři služební auta s řidiči. Na služební cesty se používal hlavně k výjezdním zasedáním rychlík. Nábytek měl zemský soud pro kanceláře z dílen káznic v Ratiboři a Briegu.

Pro práci a řádný chod zemského soudu měly velmi rušivý vliv časté nálety nebo přelety spojeneckých letadel. Dne 7. března 1945 prezident vrchního zemského soudu v Praze v tzv. rychlodopise (na okraji měl červený rámeček) se obrátil na podřízené soudy s tím, že německý státní ministr, SS Obergruppenführer Karl. H. Frank „varoval, že po teroristickém náletu na Prahu je třeba počítat s dalšími nálety a proto je nezbytné zajistit náhradní prostory pro poškozené úřady, do jedné kanceláře je třeba umístit víc lidí“. Prezident zemského soudu v Brně byl současně požádán, aby do 12. března 1945 podal zprávu o opatřeních, která provedl.

K výkonu soudnictví bylo nutné zřídit také německé věznice v Brně. Pokud byli zatčení občané zadrženi gestapem, byla jejich vazba vykonávána v policejní věznici gestapa. Ta se nacházela od 15. března 1939 na Orlí 30, v budově policejního ředitelství (sem byl umístěn první zatčený továrník Lew-Beer). Od počátku dubna 1939 byla zřízena další věznice na Špilberku. Po uzavření českých vysokých škol v Brně byly přeměněny v policejní věznici Sušilovy koleje a od 5. ledna 1940 i Kounicovy studentské koleje. Policejní věznice byly v roce 1940 rozšířeny ještě o bývalé vozatajské baráky čs. armády na Veverí 112. Věznici na Orlí opustilo gestapo na jaře 1944 a věznici Pod kaštany v barácích na Veverí 112 dne 25. srpna 1944. Na Špilberku byla věznice zrušena již v červenci 1940. Sušilovy koleje byly předány po přestěhování se oddělení gestapa (II BM) na právnickou fakultu německé kriminální policie, která zde měla pak svoji věznici. Pobyt uvězněného ve věznici gestapa mohl trvat nejvýše po dobu tří měsíců, nato musel být vydán soudcem zatykač (Haftbefehl) nebo Říšským bezpečnostním hlavním úřadem (RSHA) v Berlíně rozkaz o ochranné vazbě (Schutzhaftbefehl). Zatykač vydával u těžších politických případů vyšetřující soudce Lidového soudu, u ostatních, např. pro poslech zahraničního rozhlasu, nedovolené držení zbraně apod. vyšetřující soudce úředního soudu. Uvalení vazby předcházely výsledky zatčeného vyšetřujícím soudcem. Vedle již dříve zmíněných vyšetřujících soudců Lidového soudu, kteří měli sídlo v budově gestapa v Brně, to byli soudci úředních soudů, např. v Brně JUDr. Kolb, JUDr. Zede, JUDr. Hogenauer, JUDr. Brosch, JUDr. Fleischhacker aj., v Jihlavě JUDr. Schiebel, JUDr. Wenzel, v Olomouci JUDr. Holly, JUDr. Klenner, v Ostravě JUDr. Frank, JUDr. Ries, JUDr. Panek v Uh. Hradišti a další.

Někteří soudci protokolovali výslech velmi podrobně, jiní jen zapisovali, že obvinění se odvolávají na protokol, sepsaný referentem gestapa. Odůvodnění vazby bylo obecné. Rozlišovala se vazba obligatorní a fakultativní, např. kolusní. Tato byla nazývána pojmem „Verdunkelungsgründe“) kolusní důvody – někteří autoři si pletou slovo Verdunkelung jako souvislost se zatemněním, což je nesprávné. Obligatornost vazby plynula z podezření na nejtěžší delikty (velezrada, zemězrada apod.). Proti rozhodnutí o vazbě mohl obviněný podat stížnost, v praxi to byly ale zcela ojedinělé případy.¹⁸

Pokud šlo o jiný případ než ten, který byl určen pro Lidový soud, byl z věznic gestapa po skončení vyšetřování obviněný předán do věznice na Cejlu. Jednalo-li se o případy, které vyšetřovala německá kriminální policie, byl obviněný do vydání zatykače soudce, držen ve věznici v Sušilových kolejích. Na Cejlu byla věznice v staré budově bývalého kláštera. Německá soudní věznice byla umístěna v zadním traktu a měla asi 20 velkých cel, určených pro větší počet vězňů. V budově byla také věznice ženská pro gestapo (počátkem roku 1945 bylo mnoho žen vězněno v 3. poschodí B bloku Kounicových kolejí), ale současně jako soudní. Ředitelem německé soudní věznice byl vrchní správní inspektor Willi Maier, nar. 15. 1. 1892. Je známo 34 jmen dozorců, kteří na Cejlu vykonávali službu. Někteří byli po válce odsouzeni Mimořádným lidovým soudem, např. Felix Kunz, Ludvík Habiger, Franz Kukulka. Maier řídil dozorce poradami, oběžníky, např. na poradě 25. 10. 1943 byl probírán přípis generálního státního zástupce z Prahy o útěcích vězňů, kterých prý bylo 37, z toho 4 v Brně. Bylo zdůrazněno, že při leteckém náletu musí být spoutáni vězni, odsouzení k smrti a to nejen již odsouzení, ale i ti, u kterých se předpokládá, že tento trest bude uložen. Věznice na Cejlu byla evakuována do Prahy do 17. dubna 1945. Vězni s kratšími tresty předtím pracovali i mimo ústav, např. v Tišnově–Předklášteří.

Pro transporty vězňů gestapa i soudů existoval celoněmecký přesný grafikon. V určené dny přijel do Brna speciální vězeňský vagón, napojený na normální vlakovou soupravu, zde zastavil, vyložil vězně, určené pro gestapo nebo jiné orgány a naložil zase ty, kteří z Brna měli být eskortováni např. do Vídně, Breslau apod. a ty odvezl. Pokud byl obviněný odsouzen v Brně k tretu smrti, byl eskortován obvykle německými četníky individuálním transportem do Prahy–Pankráce k výkonu trestu.

K 16. červnu 1943 byl v Brně zřízen vězeňský ústav pro výkon trestu odnětí

¹⁸ Soud v rozsudku rozhodoval i o zápočtu vazby. Z počátku byly nejasnosti v poměru tzv. ochranné vazby uvalované RSHA–IV úřad (Říšský bezpečnostní hlavní úřad – IV. úřad, centrála gestapa), která mohla trvat nejvíce tři měsíce a soudní vazbou. K vyjasnění došlo tak, že se ochranná vazba započítávala jen tehdy, když plynule navazovala na soudní vazbu (Deutsche Justiz z 8. listopadu 1935).

svobody pro mládež (Deutsche Jugendarest–Lanaugasse 12). O této věznici se nezachovaly podrobnější informace. Během vazby na Cejlu je známo devět úmrtí mužů a jedné ženy. Také bylo zaznamenáno několik útěků, většinou z nasazení na práci. Z justičního paláce v Brně uprchl Rudolf Vanko. Ve věznicích docházelo častěji k sebevraždám nebo k pokusů o ně. Říšský ministr justice vydal 6. června 1944 výnos, ve kterém se zabýval příčinami sebevražd a současně uložil četná opatření. Např. nařídil sledovat dopisy vězňů manželkám a dětem a v nich náznaky na sebevraždu. Soudce, který uvaloval vazbu, měl upozornit věznici, pokud měl dojem, že vězeň by mohl uvažovat o sebevraždě. V případech, kdy došlo k podezření, že by se vězeň rozhodl dobrovolně ukončit život, mělo dojít ke spoutání takové osoby.¹⁹

Ve věznicích, které sloužily německým soudům, byly případy, kdy čeští dozorcí obětavě pomáhali uvězněným občanům. Německý deník, vycházející v Brně – Bünner Tagblatt 1. března 1941 č. 60) zveřejnil případ, kdy Josef Blecha, dozorce ve věznici okresního soudu ve Zlíně byl odsouzen na jeden rok káznice a Karel Grimm na 7 měsíců vězení za to, že „udělali z věznice sanatorium pro vězně, kteří byli ve vazbě pro německé úřady“.

VI.

Při pojednání o německém zemském soudu v Brně je účelné se krátce zmínit i o advokátech, kteří byli činní při jeho jednání v trestních věcech. Šlo o německé advokáty. Pokud šlo o advokáty, protektorátní příslušníky, museli mít zvláštní souhlas k vystupování. Čeští advokáti, např. JUDr. Z. V. z Prostějova a řada dalších, zprostředkovávala rodinným příslušníkům vězněných pro Lidový nebo vrchní zemský soud v Breslau, ale i při zvláštním soudu zastupování německými obhájci. Obhájci vystupovali jednak na plnou moc, jednak byli určováni při obligatorní bhajobě. Obligatorní obhajoba byla nutná v případech, které uvádělo nařízení z 21. února 1941 RGBI I S.405 v článku IV a další nařízení z 13. srpna 1942, 29. ledna 1943 a 29. května 1943. Povinná obhajoba byla v těchto případech:

1. koná-li se hlavní líčení u zvláštního senátu Říšského soudu, Lidového soudu nebo Vrchního zemského soudu,
2. u trestných činů ohrožených trestem smrti nebo doživotní káznice,

¹⁹ MZA v Brně, spis Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 950/46, Felix Kunz, nar. 15. ledna 1904, dozorce věznice na Cejlu, 8. října 1946 byl odsouzen na 15 let těžkého žaláře, 13. května 1955 byl po přerušení výkonu trestu vyhoštěn do Spolkové republiky Německo. Údaje o situaci ve věznici na Cejlu obsahují také spisy Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 867/46 (Ludvík Habiger, František Kukulka, dozorcí této věznice).

3. je-li za spáchaný trestný čin ohrožení trestem káznice a státní zástupce vyžaduje, aby u hlavního líčení byl obhájce,
4. jde-li o trestný čin zabití (Totschlag) dle § 212 a 213 něm. tr. zákona a dále u trestných činů dle § 153, 5, 7, 8 tr. zákona (křivá přísaha),
5. jde-li o dodání do léčebného ústavu nebo ošetřujícího ústavu nebo přícházele v úvahu kastrace,
6. je-li obviněný hluchý nebo němý,
7. v jiných případech, které určí předseda senátu pro celé řízení nebo jeho část pro závažnost činu nebo věcnou či právní složitost a kdy je součinnost s obhájcem vhodná nebo nemůže-li obžalovaný se sám obhajovat.²⁰

Aktivita obhájců byla ve velké většině případů malá. To vyplývá z poznatků od těchto odsouzených, kteří přežili válku a hodnotili vystupování svých obhájců. Protokoly o hlavních líčeních jsou velmi kusé a nedá se z nich odvodit otázka aktivity obhájců. Většinou se protokoloval jen závěrečný návrh obhájce, jeho vystupování během hlavního líčení je z protokolů nepřezkoumatelné. Zcela výjimečně lze zaznamenat ze spisů, kdy obhájce učinil nějaký návrh, např. na provedení důkazů ještě před hlavním líčením. Podobně tomu bylo s návrhy na propouštění z vazby. U politických deliktů bylo vystupování formální, pasivní. Daleko aktivnější byla činnost obhájců až při realizaci výkonu uloženého trestu. Byly to např. návrhy na odložení výkonu trestu odnětí svobody, které byly zdůvodňovány důvody zdravotními, neodkladnými např. zemědělskými pracemi, kdy odsouzeného bylo nezbytně zapotřebí. Početné byly případy, kdy obhájce žádal o podmíněné propuštění z výkonu trestu nebo udělení milosti u těch, co byli postiženi trestem smrti.

Ihned po 15. březnu 1939 byli z řad advokátů vyloučeni Židé. Početnost německých advokátů byla značná. Přímo v Brně bylo 25 advokátů, v Jihlavě pět, v Olomouci tři atd. Advokáti byli sdruženi v advokátní komoře. Náklady na obhajobu byly určeny nařízením z 19. května 1941 (Deutsche Justiz s.605).

V řízení před soudem, zejména při výslechu vyšetřujícím soudcem při rozhodování o vazbě a u hlavního líčení vystupovali tlumočníci českého jazyka. Byli to většinou bývalí četníci a soudní zaměstnanci ve výslužbě. Např. v Brně vystupoval často Josef Wlcek, Franc Cabejšek a jiní, v Jihlavě prof. dr. Karel Mottl nebo Anna Hladíková, v Olomouci Rudolf Golla, v Ostravě Norbert Klug a další.

Poměrně často byli využíváni znalci z nejrůznějších oborů. Ti podávali soudu nález a vlastní posudek (Gutachten). Byli to zejména znalci z oboru psychiatrie,

²⁰ Obhajobou se zabýval „Soudcovský list Richererbrief ředitelství ministra justice“ z 1. října 1944.

kteří vystupovali před soudem, např. MUDr. A. K. z psychiatrické léčebny v Brně, MUDr. P. z léčebny v Kroměříži. Z oboru biochemie to byl Kriminálnětechnický ústav bezpečnostní policie v Berlíně, někdy Kriminologický institut německé univerzity v Praze. Pitvy prováděl šéf I. interního oddělení zemské nemocnice v Brně, Pekařská ul. (prof. MUDr. Walter Marquort,²¹ některé prof. MUDr. Weyrich ústavu pro soudní medicinu v Praze. Z oboru zbraní a výbušnin byli povolováni jako znalci z SS policejního pluku 21, který měl sídlo v Brně nebo z dislokovaného útvaru v Holešově (Otto Meier, poručík Arnold Rentsch aj.). Zkoumání písma prováděl Kriminálnětechnický ústav v Praze. Posudek, zda se jednalo o státní tajemství dle § 88 něm. tr. zákona, byl prováděn III. oddělením Abwehru v Berlíně. Ve vykonávacím řízení vystupovali četní němečtí lékaři, kteří posuzovali zdravotní schopnost odsouzených, kteří žádali o odklad výkonu trestu z důvodů zdravotních.

I když se tato práce zabývá vznikem německého zemského soudu v Brně, ke komplexnosti pohledu bude vhodné se zmínit o jeho konci.

Koncem roku 1944 se počal naplňovat konec „tisícileté Říše“. Bylo sice ještě hodně fanatických nacistů, kteří věřili v obrat na frontách, své naděje skládali do zázračných zbraní, ale většina Němců si uvědomovala, že porážka se blíží, že je jen otázka času, kdy se pyšné Německo dostane na kolena a padne. Byly proto vypracovány plány na evakuaci ohrožených míst, na vyklizení důležitých podniků, především zbrojních, ale i úřadů, mezi nimi i soudů. Významná byla v tomto směru porada u státního ministra SS-Obergruppenführera Karl H. Franka 14. prosince 1944, která zajišťovala úkoly spojené s evakuací. Pro soudnictví evakuaci uskutčňovalo II. oddělení Frankova úřadu, vedené JUDr. Krieserem. Německé soudy přistupovaly ke konkrétním přípravám k odsunu písemností a k ničení těch, které příliš kompromitovaly nebo se zdály již nepotřebné. Dne 12. února 1945 vydal prezident vrchního zemského soudu a generální státní zástupce, činný u tohoto soudu pokyny k urychlenému odvozu spisových materiálů do objektu úředního soudu ve Falkensteinu v Sasku. Sem se měly urychleně přesunout písemnosti z německých soudů z Čech a Moravy. Již během měsíce února 1945 došlo k odsunu mnoha materiálů, hlavně zvláštního soudu v Brně. U soudů zůstaly nezbytné rejstříky, pomůcky a živé spisy.²² Soudy totiž nepřestaly fungovat i když se blížila fronta přes jižní Moravu k Brnu. Je to až neuvěřitelné, že německý zemský soud v Brně

²¹ MZA v Brně, spis Mimořádného lidového soudu v Brně č. Lsp 1212/46 prof. MUDr. Walter Marquort, nar. 23. dubna 1905 v Dortmundu, přednosta interního oddělení zemské nemocnice v Brně, Pekařská ul., SS Standartenführer (plukovník), smluvní lékař gestapa v Brně, býval přítomen popravám českých vlastenců v Kounicových studentských kolejích přeměněných od počátku ledna 1940 na policejní věznici gestapa. 11. prosince 1946 byl odsouzen k trestu smrti a popraven. Zdeněk Štěpánek „Postrach pacientů“ Forum Brunense 1995/1996 s. 111–120.

²² SUA Praha, federální Úřad ředitelství Protektora, kart. č. 559.

vynášel rozsudky jakoby fronta, hřmění děl a soustavné nálety sovětských a spojeneckých letadel byly někde na Volze a nikoliv před branami města Brna. Ještě 4. dubna 1945 byly zvláštním soudem v Brně vyneseny rozsudky (s trestem smrti u Josefa Bezděka z Kuniček). Je skutečností, že ještě 18. dubna 1945 se konalo hlavní líčení proti Františku Pospíšilovi z Brna (obžaloba 10 Js 764/44). Dne 7. dubna 1945 podal vrchní státní zástupce obžalobu proti dvěma osobám. Při tom hlavní líčení bylo stanovena na 26. dubna 1945, na den, kdy Rudá armáda osvobodila město Brno! Německý soud v Brně působil skutečně až k samotnému „hořkému konci“.

V souladu s evakuačními plány se část německého zemského soudu přemístila do budovy krajského soudu v Českých Budějovicích. Byl zde 1. státní zástupce Th. Schäper, který zde vyřizoval úřední agendu. Tento zarytý nacista ještě 28. dubna 1945 se zabýval úkoly státního zastupitelství. Další část německého zemského soudu byla evakuována do města Ried v západním Rakousku. Ve dnech 11. a 12. dubna 1945 se zde konalo hlavní líčení proti skupině pomocníků partyzánského oddílu Jermak z Prostějovska. Čtyři z obžalovaných byli odsouzeni k trestu smrti a před výkonem byli osvobozeni ve věznici v Salzburgu armádou USA. Někteří soudci prchali z Brna na poslední chvíli. Na Šumavě u obce Prášily byli zadrženi čtyři soudci z německého zemského soudu jak panicky utíkali přes hraniční hvozdy. O jejich dalším osudu nevíme ale nic bližšího.

Tak skončila činnost německého zemského soudu v Brně. Až do posledních chvil vynášel rozsudky včetně trestů smrti nad mnohými českými občany. Tento soud byl nedílnou součástí nacistického mechanismu, který uskutečňoval perzekuci českých obyvatel na Moravě a ve Slezsku.²³

²³ Tato práce se zabývá počátky vzniku německého zemského soudu pro Moravu v Brně. Neklade si za cíl provedení rozboru vlastní rozhodovací činnosti s uplatňováním nacistické trestní politiky. Taková analýza je již připravena. Tvzení, že tento soud, zejména Zvláštní soud v Brně, patřil do systému teroru nacistických okupantů na Moravě, lze jednoznačně potvrdit např. jen vynesenými rozsudky smrti. V letech 1939–1945 odsoudil Zvláštní, resp. v malé míře také zemský soud celkem 477 osob k trestu smrti, z toho 248 pro věci politické povahy, 152 kriminální, 67 hospodářské a 10 pro jiné, blíže nezjištěné delikty. Skutečně popravených bylo 393, z toho 38 žen (v Breslau 9, v Brně 2, ve Vídni 150 a v Praze–Pankráci 234). Již tato skutečnost ukazuje na teroristický charakter soudního rozhodování, nehledě na velké množství trestů káznice, mnohdy za malicherná provinění proti nacistickému „právnímu pořádku“.

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

FENOMÉN MOCI A JEHO VŠUDYPŘÍTOMNOST

ZDENĚK KAPITÁN

(Analýza dvou pojetí moci: Machiavelli a Nietzsche)

Moc a její pojetí?

Francouzský filozof Michel Foucault považuje moc za jeden ze strukturálních fenoménů společenských vztahů. Moc popisuje jako všudypřítomný fenomén, jenž doprovází celý náš život. Život člověka je podle něj utvářen mocenskými vztahy, které svou asymetričností činí z hledání vlastní identity pouhou iluzí.¹ V dějinách filozofického myšlení se však setkáváme s názory, které pojímají fenomén moci jako výraz sebeuvědomění člověka. Člověka, jenž ví, co chce, ví, co je dobré pro něj i pro jiné.

V tomto příspěvku budeme věnovat pozornost analýze dvou pojetí moci, které formuluje v době renesance italský filozof Niccolò Machiavelli a ve století devatenáctém pak německý filozof Friedrich Nietzsche. Obě tyto osobnosti jsou hodnoceny často velmi kontraverzně. Jejich uvedením pak logicky vyvstane otázka, co spojuje jejich filozofické pozice.

V úvodu tohoto výkladu přiblížíme jejich názory na moc. Na základě toho se pak pokusíme v závěru poukázat na skutečnost, že je spojuje – vzdor jejich

¹ K tomu viz: Foucault, M.: *Proč študovat moc?* In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava 1995.

vzájemné odlišnosti – idea víry v sílu člověka být autoritou nejenom jiným, nýbrž i sobě samému. Autoritu zde chápeme jako schopnost sebeuvědomění sebe sama, ne jako egoistické sebevědomí.

Vladař je moc, moc je vladař

I když to nelze říci zcela absolutně, pak u Machiavelliho můžeme vcelku souhlasit s tím, že moc je vskutku spojena se silou, mohutností, způsobilostí a schopností jednat. Hovoříme-li ale o moci, potom nelze nehovořit o vladaři a o jeho *virtú*.

.... *Panovník ovšem musí umět i z živočišné říše vybírat. Měl by dávat přednost lišce a lvovi. Lev nepostřehne léčku, liška si neporadí s vlky... Kdo myslí, že vystačí se silou, tomu nepatří žezlo ...*²

Tento citát pojednává o pojmu moci spíše zastřeně, protože se věnuje především osobnosti panovníka. Ale kdo jiný je vykonavatelem a ztělesněním moci než vladař. Ten musí být osobou nad jiné schopnou k vládnutí, musí být neustále v konfrontaci se štěstěnou. Není sice radno na ni spoléhat vždy a za všech okolností. Machiavelli hovoří o pojmu *virtú*, přičemž jde o jakousi „zdatnost“.³ Vládce, který chce dosáhnout nejušlechtilejších cílů, se musí přimět k následování diktátu *virtú* ve všech svých veřejných konáních. *Virtú* je „nejskvělejší věc na světě“, velkolepější než samotné slunce, protože „slepí slunce nevidí“, ale „i oni vidí naprosto jasně *virtú*“.⁴

Již starověcí moralisté rozebírají složitě pojem *virtú*, který je typický pro muže – *viry*. Podle nich by osobnost nadaná *virtú* měla mít čtyři základní ctnosti – moudrost, spravedlivost, odvahu a střidmost.⁵ Samozřejmě, že ctnostný člověk by měl mít kromě těchto ctností také tu, jež nazýváme „počestnost“. To znamená, že by měl umět držet slovo a vždy se všemi jednat čestně. Machiavelliho vladař však není nositelem antických ctností. Na druhé straně ale Machiavelli tyto vlast-

² Machiavelli, N.: *Vladař*. Praha 1995, str. 79.

³ Tato nevyhraněná definice je Machiavellimu často vyčítána.

⁴ Podle Whitefielda „nemá poněť o systematickém užívání tohoto slova“. Nejde snad ani tak o nesystematičnost, ale spíše o rozšířený obzor tohoto slova, které se nedá tak zcela jednoduše pojmut a charakterizovat.

⁵ K tomu viz: Skinner, Q., Machiavelli. Praha 1995, str. 44.

Důležitost *virtú* Machiavelli zdůrazňuje a podtrhuje v samém závěru své knihy, kde vyzývá k osvobození Itálie. *Virtú*, jako projev vynikajícího ducha, je demonstrován na Mojžíšovi, Kýrovi či Théseovi.

⁶ Podrobně se tomuto rozboru věnuje Cicero ve svém spise *O povinnostech*. Zde se zabývá podrobně těmito vlastnostmi, které byly v pozdější době v Ciceronově pojetí chápány jako vlastnosti vladařské.

nosti, které ctíli antičtí filozofové, jako takové nepopírá. Nezajímá jej ale jejich morální obsah. Protože vladař musí být v první řadě schopen konat jako politik, nesmí se bát použít takových prostředků, které lze hodnotit jako „nezbytné zlo“. „Vladař, jenž udělí několik výstražných trestů, je vlastně milosrdnější než ti, kdo z přehnaného soucitu neučiní přítrž vzrůstajícím se rozbrojům, které pak mají za následek vraždy a loupeže“.⁶ Toto „kruté“ jednání vladaře je legitimní, poněvadž se děje ve jménu vyšších zájmů státu. Machiavelli ale právě tak nabádá vladaře, aby užil i prostředků, jež se nevzdalují dobra, ale to v míře daleko méně častější a „vzácnější“. Stručně řečeno, moc vladař ukázat musí, kdežto dobro projeviti může. Jediným kritériem toho, co je dobré a co je zlé v jeho konání, jsou státní zájmy stojící nad zájmy osobního svědomí. Vladař je především politikem symbolizujícím stát, jeho moc a prestiž.

Machiavelli hovoří také o *virtú* lidu. Za ním vidí především ochotu lidu neprosazovat jen vlastní zájmy, ale obecné dobro, neprosazovat vlastní potomky, ale společnou otčinu. Celý problém je viděn tak, že lid je milovníkem slávy a společného dobra rodné otčiny. Machiavelli se však ptá, jak zajistit udržení tohoto *virtú* u dostatečného počtu lidí, aby bylo dosaženo dlouhodobé občanské slávy. Na tento problém můžeme poukázat ve vztahu ke středověkému městu, jehož občané nemohou doufat ve vlastní velikost, pokud není zakladatelem tohoto města skutečně velký člověk. Pokud se však jedná o město, které založila osobnost s velkým *virtú* a na jejíž postupy se lze ohlížet, pak město mělo to největší štěstí.⁷

S *virtú* souvisí vlastně i štěstí. Celým Vladařem prostupuje myšlenka, že dostatek *virtú* vladaře je jistotou náklonnosti štěstěny. V tomto smyslu *virtú* představuje také určité „mužství“, které svou tvrdostí, sebevědomím, odvahou a silou štěstěně imponuje daleko více než pasivní nečinnost a prosté spoléhání se na její náklonnost. Machiavelli však upozorňuje na to, že i sebeodvážnější, sebedrdinštější a sebebojovnější vladař si má zachovávat určitý odstup ke štěstěně, respektive k její „vrtkavosti“.

Možná právě zde je na místě zmínit Machiavelliho diplomatické zkušenosti. Byl pozorovatelem mnoha evropských panovníků, na jejichž dvorech plnil pro florentskou republiku řadu diplomatických poslání. Pomineme-li jeho působení na dvoře francouzského krále, kde byl spíše nespokojen, pak jej především ovlivnily dvě silné osobnosti – Cesare Borgia a papež Julius II. Ačkoliv ve Vladaři je konečný soud o Borgiovi záporný, protože se Juliem nechal přelstít, neskryvá Machiavelli obdiv jeho nepochybným kvalitám a často dává čtenáři Vladaře pocítit jeho „*virtú*“, za

⁶ Machiavelli, N.: *Vladař*. Praha 1995, str. 64.

⁷ Příkladem toho je osud Říma, který měl možnost se ve své historii ohlížet na Romula. Římané považovali štěstí za nejvyšší *virtú*. Machiavelli vůbec vidí římskou republiku jako „studnici tolika *virtú*“, kdy vlastenectví je cítěno jako něco silnějšího než jakýkoliv jiný zřetel.

jehož pomoci se Borgia dokázal chladnokrevně a lstivě vypořádat s opozicí.⁸ Po Juliově nástupu na papežský stolec se dalo předpokládat nepřátelství mezi těmito dvěma muži, poněvadž Borgiův otec zapřičinil ve své době Juliovo desetileté vyhnanství. Julius s Borgiou si však místo toho slibovali přátelství. Jenže Julius se však prokázal zákeřnější, Borgiu nepodpořil a vévoda přišel velmi záhy o své državy.

Tímto příkladem dává Machiavelli jasně najevo, že pro vladaře není ideálním prostředkem vládnutí absolutní lpění na dodržování daného slova, poněvadž ti, kdož tak činí, si sice zachovávají svou čest, však jejich moc, síla a mohutnost dostávají za své. V této souvislosti je známý Machiavelliho příměr o dvou způsobech jednání, kde jedno je ve shodě se zákony lidskými, druhé pak ve shodě se zákony zvířecími. „A když nestačí k dosažení cíle ty první, pak se nedá nic dělat a musí se sáhnout i k druhému.“⁹ Tím se dostáváme k jádru Machiavelliho právního a politického realismu.

Machiavelli odmítá idealizovat společenskou realitu. Lidské konání není možné podle něj primárně hodnotit jako dobré, nebo jako zlé. Lidé jsou spíše zlí a vůči sobě bezohlední, proto řízení jejich vztahů vyžaduje sílu – moc. Tato síla však již nepochází do Boha, ale disponuje jí člověk ztělesněný osobou vladaře. Jedině tento vladař – politik může dát nový rozměr chaotickým společenským vztahům hnaných lidským egoismem. Jeho síla virtú, jež se projevuje tím, že ví, co má být státním zájmem, co je dobré pro takovýto stát, se stává jediným legitimním prostředkem uspořádání společnosti jako státu zaručujícího člověku blaho a dobrý, svobodný život. Paradoxně právě v této myšlence zaznívají ideály humanismu, které můžeme najít již v antické filozofii.

Opustíme na chvíli uákladní rámec Machiavelliho pojetí moci a přistupme k analýze Nietzscheho názorů na moc.

Od vůle k moci k nadčlověku

Jestliže máme charakterizovat Nietzscheho náhled, měly bychom konstatovat, že je to zřejmě otázka mnohem rozsáhlejší a hloubější, nežli tomu bylo v případě Machiavelliho. Celý problém moci je zde ještě o to problematičtější, že jeho myšlenkový vývoj filozofa byl složitý a dodnes vyvolává kontraverzní hodnocení.

Nietzsche uvažuje o hodnotách a chce demystifikovat tradiční společenské ideály a staví se proti kultuře vytvořené takovouto tradicí. Vidí v ní počátek

společenského úpadku. Posedlost po lidském poznání jen ničí podle něj „síly života“. Lidstvo tak setrvává v iluzi – klamném zdání. Na druhé straně příznává však i jistou užitečnost této iluze, její určité podmínky, jež činí existenci člověka snesitelnou v čase jeho přechodu z říše přírody do společenského stavu.

Moc u Nietzscheho spočívá tedy v něčem zcela jiném, než u Machiavelliho. Podle Machiavelliho se pojem moci vztahuje k hodnotám, jež i my dnes běžně uznáváme jako atributy politické moci. Nietzscheho moc nemá co do činění s vládou nad někým jiným. V tomto případě je to zcela individuální síla jedince. Zde je mocí obdařen člověk jako takový. Podle Machiavelliho však má onu „moc“ jen vladař. Nietzsche charakterizuje především pojmy *nadčlověk* a *vůle k moci*.¹⁰ Proto vyvstává otázka, jaký je vztah mezi mocí a vůlí a co je vůle k moci.

„...Chcete teprve stvořit svět, před nímž byste poklekli: taková jest vaše poslední naděje a vaše blouznění. Svou vůlí a své hodnoty jste posadili na řeku vznikání; co věřící lid přijímá za dobro a zlo, prozrazuje mi starou vůlí k moci.“¹¹

Nietzsche nás těmito slovy upozorňuje na relativnost morálních hodnot.¹² Dobro a zlo považuje za stěžejní morální hodnoty, jež však podle něj nejsou hodnotami metafyzickými, ale vyplývají z vůle k moci člověka. Jedině tato vůle je pravou mírou všech věcí. Ona nás ovládá a díky ní poznávat znamená podrobovat se vlastnímu intelektu. Je to vůle k přemáhání sebe sama, lidských slabostí, které brání „vypěstování“ člověka vyššího typu.

Nietzsche definuje pojmy dobro a zlo, přičemž dobro vyjadřuje podle něj velikost, vznešenost, ušlechtilost a dokonalost. Zlo je přímým protikladem takového dobra, neboť je přímé a prostoduché.

Pro lepší pochopení Nietzscheho vůle k moci je nutné zdůraznit, že na počátku svého filozofování byl velmi silně ovlivněn myšlením Schopenhauera, který je znám svým principem vůle k životu. Vůle k životu je podle něj základem každé formy existence a projevuje se jako slepé a neodolatelné nutkání. Je to nepotlačitelná síla určující naše nejhlubší touhy. Schopenhauer z toho vyvozuje pesimistický závěr. Život podle něj obnáší více zla než dobra a moudrost spočívá v osvobození se od vůle k životu. Jestliže Kantova filozofie se stává východiskem Schopenhauerovy recepce ve smyslu voluntarismu, pak máme možnost sledovat podobnou analogii i ve vztahu Schopenhauer – Nietzsche. Oba tito filozofové popírají Kantem proklamovanou a přeceňovanou roli rozumu. Oběma je společná myšlenka vůle. Nietzscheho vůle k moci je protikladem Schopenhauerovy vůle k životu.

¹⁰ Nietzsche hovoří o třech stupních vývoje člověka – závislost na autoritách, osvobození se „od něčeho“ a osvobození „pro něco“.

¹¹ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc 1995, str. 102.

¹² Zde je uveden příklad hodnot, které si vytvořilo určité lidské společenství, křesťanství nám předkládá desatero.

⁸ K tomu viz: Skinner, Q.: Machiavelli. Praha 1995, str. 24–26.

⁹ Machiavelli, N.: Vladař. Praha 1995, str. 42.

Vůle k moci je vůle k ovládnání se a je vlastní každému životu, jde o energii těch nejschopnějších jedinců k vytváření zcela nových hodnot poté, co ty staré byly jimi samotnými zavrženy.

Kdo je tedy Nietzscheho nadčlověk?

... Hlásám Vám nadčlověka. Člověk je cosi, co má být překonáno. Co jste vykonali, aby byl překonán? Nadčlověk je smysl země. Vaše vůle, nechtě, dí: nadčlověk budíž smysl země!¹³

Strohá interpretace pojmu nadčlověk svádí k výkladu, že jde o člověka nad lidmi. Tento pojem přebírá Nietzsche od Goetheho, dává mu ale jiný ráz. Jde mu o „vyššího“ člověka utvářeného vůlí k moci, jenž naznal, že „Bůh je mrtev“.¹⁴ Nietzsche nám chce říci, že člověk k tomu, aby byl sám sebou nepotřebuje žádnou autoritu, žádnou vnější sílu určující, co je dobré a co zlé. Nadán vůlí k moci bude nadčlověk lhostejný k prázdné mravnosti, kterou podle Nietzscheho propaguje tradiční křesťanství. Vůle k moci není totiž s to vejít se do reality spoutávajícího křesťanského myšlení. Člověk si tak bude plně vědom své jedinečnosti a tvůrčí svobody, která mu tak dlouho byla upírána.

Paralela nebo protiklad?

Máme-li nyní učinit srovnání Nietzscheho a Machiavelliho názorů, nebude to zřejmě snadné, stavět vedle sebe dva lidi tak podobné, přitom tak jiné a nestejné. Jisté je, že oba tito filozofové cítili své určité předurčení pro velké věci. Oběma se to v podstatě povedlo. Machiavelli se jako politik dostal závatně rychle a velmi nečekaně do čelních řad florentských občanů jako druhý kancléř. Právě tak rychle musel z těchto řad odejít po známém návratu Medicejských do Florencie. Jeho vrcholná kariéra proběhla během čtrnácti let. Za tuto dobu nasbíral mnoho zkušeností, jež vyjádřil v práci „Vladař“. Vzhledem k času, který nás od jeho života dělí, není dost dobře možné kritizovat Machiavelliho jednání. Nutno však poznamenat, že celým Vladařem se nenápadně plíží myšlenka zalíbit se Medicejským, kteří se vrátili na trůn a též myšlenka dostat se opět na politickou scénu a dokázat své velké znalosti a zkušenosti v praxi. Ač je to pro něj v takovéto míře netypické, pochlebují Machiavelli ve Vladaři Medicejským, že jsou „slavným rodem“, jenž

¹³ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc 1995, str. 9–10.

¹⁴ Tamtéž, str. 80.

je obdařen všemi požadovanými vlastnostmi – mají obrovské virtú, Štěstěna jim přeje a Bůh jim je nesmírně nakloněn.

Machiavelliho „Vladař“ se bezpochyby stává významným mezníkem ve vývoji politického myšlení. Jeho jedinečnost však poskytla i příležitost ke zneužití jeho názorů. Výrok „účel svěť prostředky“ byl zprofanován a sloužil často spíše jako zástěrka a omluva pro jednání, které neinterpretuje přesně Machiavelliho pojetí. Jednoznačně lze říct, že mu nejde o zdůvodnění politiky jako vypočítavého, egoistického jednání. Pro vladaře je politika jediným možným prostředkem k vybudování státu zabezpečujícího blaho lidu. Vladař svou autoritu nezneužívá, nýbrž ji věnuje realizaci státního zájmu.

Z toho, co jsme o Machiavelliho životě uvedli, bychom mohli říci, že vždy věděl, co chce, šel stále za svým cílem – chtěl být co platný sobě i ostatním.¹⁵

Podobný osud a nepochopení stíhá i Nietzscheho. Můžeme souhlasit s názorem, že jeho život a názory nejsou postihnutele v několika heslech. Nietzsche je romantik, právě tak jako antiromantik, Němec právě tak jako odpůrce němectví, křesťan právě tak jako odpůrce křesťanství. Sám svádí boj ve vlastním nitru; bratrovražedný svár mezi dvěma silnými stránkami své bytosti.¹⁶

Nietzscheho kariéra byla ze začátku závatná. Ve svých čtyřiaadvaceti letech působil jako profesor klasické filologie na univerzitě v Basileji. Na vrcholu své kariéry však onemocněl. Cítil své předurčení a ve svém autobiografickém spise a stejnojmenné básni *Ecce homo* o tom píše: „Co uchopím, v zář se mění, v uhel vše, co se mnou není, plamen jsem a já to vím!“¹⁷

Tato slova prozrazují Nietzscheho *aktivní nihilismus*, který má bořit a přeměňovat tradiční hodnoty – tím vytvářet nový svět, ve kterém se projeví „vystupňovaná moc ducha“.

Vraťme se ale k samotnému problému moci. Německý sociolog Max Weber říká, že „moc je každá šance, jež umožňuje prosadit uvnitř vztahu vlastní vůli i proti tomu, kdo se vzpírá, bez ohledu na to, na čem tato šance spočívá“.¹⁸ Toto pojetí je velmi obecné. Ale právě Machiavelli a Nietzsche se snažili vyhnout se této obecnosti a svá pojetí moci opírají o popis konkrétních projevů moci. Pro Machiavelliho je to moc politická, kterou definují pojmy stát a vláda. Nietzscheho pojetí moci se již netýká vládnutí lidem, ale „vládnutí“ sobě samému, a to prostřednictvím své vůle k moci osvobozující od „ducha tíže a od všeho, co tento duch

¹⁵ Tuto Machiavelliho touhu můžeme vysledovat očividně především z dopisů, které adresoval svému příteli Francescovi Vettorimu, který pracoval ve službách Medicejských a na jehož pomoc v ústraní nešťastný Machiavelli tak spoléhal.

¹⁶ Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie. Praha 1996, str. 388.

¹⁷ Tamtéž, str. 388.

¹⁸ Weber, M.: Politika jako povolání. In: O myšlení, Olomouc 1994

vytvořil: *útisk, zákon, nouzi a důsledek, cíl a vůli, dobro a zlo*.¹⁹ Nietzscheho člověk tak dostává *moc* „stát se tím, čím opravdu je“.

Fenomén moci je nesporně stěžejním problémem obou vzpomínaných filozofů. U Machiavelliho naplno zazní v práci „Vladař“, jež vzbuzuje dojem díla spíše politologického, než filozofického; zřejmě je obojím. Naproti tomu Nietzscheho stěžejní dílo „Tak pravil Zarathustra“ je dílem ryze filozofickým, v němž autor používá celou řadu aforismů poznamenaných i vlivem osobních zkušeností. Nietzsche se snaží vyjadřovat pravou filozofii metaforami a ne dogmatickými, strnulými pojmy. Ale právě tato metaforičnost dává prostor pro různorodý výklad, o němž se pokouší řada ideologií. Ale Zarathustroví se neustále daří všem se vzpírat, pokud je hodnocen skutečně objektivně a bez úmyslu zneužívat. Teprve 20. století nám přineslo možnosti neideologických výkladů celého Nietzscheho díla. Tím více je pro nás tato filozofie přínosem.

Jestliže předchozí analýza poukazovala spíše na odlišnosti obou filozofů, potom je jim zcela neupíratelný jeden společný znak – víra v člověka a snaha o jeho svobodný a dobrý život. Samotné Machiavelliho pojetí politické moci je vlastně výrazem humanistického myšlení. Vladařova moc je mocí pozitivně chápanou, poněvadž chce dosáhnout vyšších státních cílů a nejde jí jen o nízké prospěchářství. Vladař ztělesňuje státní zájem, který není ničím jiným než zabezpečením blaha pro všechny. Jeho individuální a egoistické zájmy jsou popřeny jeho virtú a snahou hledat hodnoty přispívající k dobrému životu všech.

Nietzscheho pojetí moci je daleko bližší jednotlivému člověku. Právě zde můžeme jasně vidět ono „člověčenství“, kdy vůle k moci je vůlí člověka překonat se, být sám sebou, spět k vytváření vyšších hodnot a nebýt jejich otrokem. V obou pojetích tak silně zaznívají ideje humanismu, které volají po respektování a podpoře důstojnosti člověka jako svébytné duchovní i tělesné bytosti ve všech dimenzích jeho života.

¹⁹ Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc 1995, str. 54.

Použitá literatura

- Nietzsche, F.: Tak pravil Zarathustra. Olomouc 1995
 Nietzsche, F.: Antikrist. Bratislava 1991
 Machiavelli, N.: Vladař. Praha 1995
 Machiavelli, N.: Úvahy o prvej dekádě Tita Livia. In: Antológia z diel filozofou IV. Bratislava 1966
 Störig, H. J.: Malé dějiny filozofie. Praha 1996
 Skinner, Q.: Machiavelli. Praha 1995
 Halada, J.: Průvodce evropským myšlením. Praha 1996
 Liessmann, K., Zenaty, G.: O myšlení. Olomouc 1994
 Durozoi, G., Roussel, A.: Filozofický slovník. Praha 1994

RESUME

The analysis poses the main question: „How can we evaluate the approach of Machiavelli and Nietzsche?“ Machiavelli was an enormously pragmatic man who saw reality in the worst possible light. He tries to „follow what people live like“. He watches things what they are, not what they should be. In his conception, the power is something belonging to the right person, something connected with the immense ability to lead and choose the right means to reach goals but it is not a pure ruthlessness anyway. It is about placing higher interests before one's own benefits, denying one's ego and putting through „the good“ in the name of the state. The ruler decides what „the good“ means – and he is right only for his virtue which determines him for this mission.

When talking about Nietzsche, it is much more necessary to choose the proper words. Anyway, one difference is immediately evident and comprehensible. If Machiavelli considers only the individual in a question of gaining the power, then Nietzsche and his concept of will for the power concerns all people. Not everyone is strong enough to reach the power, not everyone is able to gain a control of one's intellect for creating the good with its help. Therefore not everyone is allowed to become a superman. It consists only in the strength of the will for setting oneself free from everything that cripples true human nature. It is about the power to become what man truly is. So far the majority of us is still weak, the superman is supposed to be a star which we look up in our belief and conviction about the good and the right.

EXISTUJE SPRAVEDLNOST ?

TOMÁŠ VOLNÝ

(analýza názorů na spravedlnost)

Aktuální vědecká diskuse o problému spravedlnosti je charakteristická množstvím rozdílných a kontroverzních pojetí. Nejinak tomu však bylo i v minulosti. Názory na ni, na její podstatu a váhu se vyvíjely a měnily stejně, jako se vyvíjelo lidstvo samo. Pro některé spravedlnost vůbec neexistovala, někdo ji ztotožňoval se zákonem, pro jiné byla určitou ctností, vlastností člověka.¹ Jako určitý předpoklad právního řádu byla spravedlnost velmi důležitá pro lidskou společnost, pro vznik státu. Už věhlasný Cicero tvrdil: „Stát je tu pro spravedlnost“. Zajímavý je také výrok Sv. Augustina: „Není práva bez spravedlnosti, a kde není spravedlnosti, není ani státu.“²

Představme si, že bychom provedli malý empirický průzkum veřejného mínění o spravedlnosti. Oslovili bychom několik náhodných lidí a poprosili je, aby se zamysleli nad tím, zda existuje spravedlnost. Jejich odpovědi budou pravděpodobně ovlivněny určitými osobními zkušenostmi, třeba s uplatňováním, domáháním se svých práv před soudem. Například, má-li soud rozhodnout spor dvou určitých osob, tak, ať už rozhodne sebeobjektivněji, bude jeho rozhodnutí (často) považováno alespoň jednou stranou za nespravedlivé. Takoví naši možní respondenti (ti, kteří spor prohráli) budou prohlašovat, že spravedlnost neexistuje. Jiný oslovený člověk by možná na naši otázku odpověděl kladně. Svě tvrzení by třeba zdůvodnil tím, že se o tom určitým způsobem (osobním zážitkem) přesvědčil. Vyprávěl by nám možná o tom, jak přišel rozhodnutím pozemkového úřadu o kus pole, o které se se svým sousedem několik let přeli. Na této části pole, kterou nyní obhospodařuje soused, se však již několik let nic neurodilo. Tehdy náš dotázaný řekl: „A přece je nějaká spravedlnost na světě“.

¹ Názory antických filozofů na spravedlnost (Gorgias z Leontín, Hippias, Sokrates, Aristoteles), viz k těmto názorům: Boháčová, R.: Dějiny práv. myšlení starověku a středověku, str. 10, 11, 12 resp. 18, 19, MU v Brně, 1995.

² viz. k tomu: Boháčová, R.: Dějiny práv. myšlení starověku a středověku. str. 29, MU v Brně, 1995.

Ke spravedlnosti se do určité míry váže také pojem rovnosti. Rovnost je nejpodstatnější vlastnost, míra spravedlnosti. Velká francouzská revoluce (1789) měla své heslo: „Volnost, rovnost, bratrství“. V roce 1791 chtěli tehdejší poslanci Konventu, aby slovo „rovnost“ bylo nahrazeno slovem „spravedlnost“. Tento návrh neprošel. Spravedlnost je totiž považována za legitimní nerovnost. Takovému pojetí bychom se, podle moderních teoretiků, měli věnovat a to prostřednictvím sociální politiky, jako snahy o zvýšení spravedlnosti.³

Na spravedlnost tedy existuje mnoho různých názorů, stejně jako je mnoho různých a odlišných jedinců, kteří mají různé hodnoty, názory a představy o pojmu „spravedlnost“. Tito odlišní jedinci však žijí v lidské společnosti, která byla vytvořena jako jakési dobrovolné vzájemně výhodné spojení jednotlivců. Aby tato společnost mohla existovat, a aby v ní bylo možné soužití, musí být založena na určité regulaci vzájemných vztahů, na dodržování určitých pravidel správného chování, tedy na určitém právním řádu.

Jedním z nejdůležitějších požadavků právního řádu je požadavek spravedlnosti. Proto také pravidla správného chování mají být taková, aby mohla být aplikována na všechny stejně spravedlivě (mají mít morální odůvodnění). Spravedlností se pak míní sociologický vztah mezi jedinci a státní mocí ve společnosti, v souladu se zákonem a bez porušení přirozených práv jedince.⁴ Jinými slovy, pro vzájemný styk svobodných lidí, pro fungování společnosti těchto lidí je spravedlnost nepostradatelná. Toto je také původní smysl spravedlnosti – jedna ze základních morálních představ. Takovou spravedlnost – tedy základnu právních pravidel správného chování – vykonávají soudy.

Odsud není daleko k tomu, abychom mohli tvrdit, tak jako to tvrdí Hayek, že spravedlnost je také vlastnost lidského chování.⁵ Aplikovat termín „spravedlnost“ na jiné okolnosti, než jsou lidská jednání nebo pravidla, která je vedou, je podle Hayeka kategorická chyba. Např. příroda nemůže být ani spravedlivá, ani nespravedlivá. Spravedlivá či nespravedlivá mohou být zcela zřejmě nejenom jednání jednotlivců, nýbrž také sladěná jednání mnoha jedinců či organizací (např. vlády). Spravedlnost je tedy určitá vlastnost lidského chování, kterou je možno vymáhat, protože určitý druh chování je nutný k tomu, aby se zajistilo utváření a udržování prospěšného řádu v jednáních, aby byla zachována lidská společnost. Spravedlnost

³ Přednášky Prof. Dr. Zdeňka Ludvíka Sudy, Opava, 1995/96; předmět Sociální politika a teorie a teorie welfare state.

⁴ Definice spravedlnosti použita v Ilustrované encyklopedii, viz: kolektiv autorů: Ilustrovaná encyklopedie, str. 263, Praha, 1995.

⁵ Problematice spravedlnosti a jevům s ní souvisejícím věnuje také F. A. von Hayek, viz k tomu: Hayek, F. A. von: Právo, zákonodárství a svoboda, několik kapitol ve 2. svazku této knihy nazvaném Fata morgána sociální spravedlnosti, Praha, 1994.

pak vyžaduje, aby se při jednáních s jinými osobami dodržovala určitá jednotná pravidla jednání neboli pravidla správného chování.

Tato pravidla jsou negativní a to v tom smyslu, že nikomu neukládají žádné pozitivní povinnosti, ledaže si takovéto povinnosti přivodí svým vlastním jednáním. Toto tvrzení je založeno na názorech mnoha filozofických osobností.

Prvotnost nespravedlnosti formuloval již Aristoteles v Etice Nicomachově; 1134a: „Právo existuje pro lidi, mezi nimiž je nespravedlnost“. S podobnými názory se můžeme setkat i u Davida Huma, Immanuela Kanta či Adama Smithe, u nichž pravidla správného chování slouží hlavně k vymezení a ochraně individuálních oblastí. F. Bastiat ve svém díle *Ouvres Completes*, (Paris 1854), sv. IV., str. 35 tvrdí: „Bylo by třeba říci: Účelem práva je zabránit vládě nespravedlnosti. Vlastní existenci nemá spravedlnost, nýbrž nespravedlnost. Spravedlnost vyplývá z nepřítomnosti nespravedlnosti“. Podobnými názory se prezentují i jiní filozofové.⁶ Hlavní funkce pravidel správného chování tedy je říci každému, s čím může počítat, jakých prostředků může ke svým účelům používat a jaký prostor je jeho jednáním otevřen.

Aplikace těchto pravidel bude vždy záležet na faktických okolnostech, proto nemůžeme spravedlnost aplikace nějakého pravidla měřit výsledkem, k němuž v konkrétním případě povede. K obecné platnosti liberálního pojetí spravedlnosti používá Hayek jako příměr názor Johna Locka na spravedlnost konkurence, totiž že „důležitý je způsob, jímž se konkuruje, ne výsledek konkurence“. Hayek dále tvrdí, že spravedlnost – jak ji rozumíme my, to jest princip, že se se všemi zachází podle těchže pravidel – rozhodně nespočívá ve vyvažování jednotlivých zájmů určitých tříd osob, ani nesměřuje k přivození konkrétního stavu věcí, který se považuje za spravedlivý.⁷ Někdy se nám mohou účinky spravedlivého chování zdát nespravedlivými, ale ve skutečnosti jsou spravedlivé v tom smyslu, že jsou nutným důsledkem spravedlivých jednání všech dotýčných. O spravedlnosti rozhoduje náš rozum, intelekt a nikoli intuitivní vnímání dobra.

Od negativního pojetí spravedlnosti definované pravidly správného chování bylo během posledního sta let upouštěno a pozvolna přecházeno k pojetí „pozitivnímu“, které zavazuje společnost péči o to, aby se jedincům dostalo konkrétních věcí, tedy ve jménu služby takzvaným „sociálním cílům“. Jako argument sloužilo zdůrazňování práv jednotlivců a idea, že by lidé měli být odměněni společností podle významu či přínosu jejich služeb pro ni. K otázce rozdělování, odměňování se váže

⁶ Např. Rousseau, J. J.: *Emil* (1762), kniha II: „Nejvznešenější ctnost je negativní, říká nám, že nikdy nemáme dělat zlo“; nebo Scheller, M.: *Formalismus in der Ethik un die materiell Wertethink*, 1927, str. 212: „Nikdo tudíž nemůže říci (při přesné redukci), co právní řád býtí má (nebo co spravedlnost je), nýbrž pouze to, co býtí nemá (nebo co spravedlnost není).“

⁷ Hayek, F. A. von.: *Právo, zákonodárství a svoboda*, str. 169, Praha, 1994

pojmem „sociální spravedlnosti“.

SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST

V předchozí části tohoto článku jsem uvedl, že o pojmu „spravedlnost“ existují různé představy. Můžeme ji považovat jako jakýsi nepostradatelný základ a omezení všech zákonů, jakou určitou záruku individuální svobody, stejně jako ji smíme aplikovat na souhrnné účinky jednání lidí. „Sociální spravedlnost“ pak můžeme považovat za vlastnost, kterou by mělo mít „jednání“ společnosti, nebo kterou by měla mít společnost při svém „nakládání“ s jednotlivci a skupinami jednotlivců. John Stuart Mill používal tento termín jako ekvivalent výrazu „distributivní spravedlnost“ a to např. v takových výrocích, jako že „společnost by měla nakládat stejně dobře se všemi, kteří si to stejně zasloužili, to jest, kteří se absolutně stejně zasloužili. Toto je nejvyšší abstraktní měřítko sociální a distributivní spravedlnosti, k němu by se měly všechny instituce a veškerá úsilí všech čestných občanů v co největší míře přibližovat“, nebo že „univerzálně“ se považuje za spravedlivé, aby každý člověk dostal to (ať už dobré nebo zlé), co si zaslouží.⁸

V těchto výrocích můžeme najít odlišnost „sociální spravedlnosti“ od spravedlnosti prosté. Požadavek sociální spravedlnosti není adresován jednotlivci, nýbrž společnosti, jejíž moci by se měli podřídit její členové, aby bylo dosaženo konkrétní podoby (spravedlivé – stejné díly všem) rozdělování (společného produktu). Otázkou je, zda je morální, aby lidé byli podrobena řídicím pravomocem v takovém rozsahu, v jakém by se musely vykonávat, aby příjmy jednotlivců byly pokládány za spravedlivé či nespravedlivé. Asi by také bylo obtížné mluvit o spravedlnosti, když se lidem přikáže, že mají nárok jen na nějaký konkrétní podíl. Hlavní problém sociální spravedlnosti tkívá v tom, jak mají být práva a povinnosti (na jedné straně) a statky jako je moc, majetek (na straně druhé) rozděleny mezi členy společnosti.⁹

Nicméně „sociální spravedlnost“ se v současnosti stává dosti rozšířeným a účinným argumentem politické diskuse. Lidé se na ni (sociální spravedlnost) odvolávají, když chtějí, aby vláda jednala ve prospěch určitých skupin. Sociální spravedlnost je také, jako součást sociální politiky, nedílnou součástí programů politických stran.

Podle Hayeka bychom měli nechat „sociální spravedlnost“ jako jakousi kvazi náboženskou pověru ohleduplně na pokoji potud, pokud dává štěstí těm, kdo

⁸ Mill, J. S.: *Utilitarianism*, (London, 1861), kapitola 5., str. 92 resp. str. 66

⁹ viz k tomu: Rawls, J.: *Teorie spravedlnosti*, Harvard, 1971, str. 78

s ní žijí, se kterou se však musí bojovat, stává-li se záminkou k donucování jiných lidí. Rostoucí víra v sociální spravedlnost je v současné době pravděpodobně tou nejzávažnější hrozbou pro většinu hodnot, jež v minulosti inspirovaly rozvoj civilizace. Hrozí, že čím víc se lidé budou domnívat, že postavení jednotlivců či skupin záleží (závisí) na jednání vlády, která uznává určité schéma spravedlnosti v rozdělování a podle něj rozdělování uskutečňuje, tím více bude muset vláda rozhodovat o postavení jednotlivců. V takovém řízeném „příkazovacím“ systému (centrálně řízeném), v němž se jednotlivci nařizuje, co má dělat, může pojem „sociální spravedlnost“ dostat smysl. Snaha o sociální spravedlnost přinutí společnost (vládu), aby zacházela s jednotlivci (občany) a jejich majetky jako s předměty administrativy se záměrem zabezpečit konkrétní výsledek konkrétním skupinám.

Ve (svobodné) společnosti, kde každý smí využívat svých znalostí a dovedností pro své vlastní účely, kde nikdo neurčuje a nerozděluje relativní důchody (příjmy) různých lidí podle nějakého uznaného principu spravedlnosti, musí být tento výraz nutně prázdný a nesmyslný.

V encyklopedii je uvedeno, že „sociální spravedlnost“ je nedosažitelný ideál, k němuž je možné se pouze přibližovat prostřednictvím snahy vytvořit stav, kdy materiální postavení člena společnosti odpovídá jeho vynaloženému úsilí.¹⁰

V předchozí části této analýzy jsme se snažili říci to, že termínu „sociální spravedlnost“ nemůžeme dát přesný význam. Určitou odpovědnost za tento stav má to, že tento výraz je složen ze dvou pojmů, pod kterými si mohou různí lidé představit různé věci. Stejně jako je mnoho pohledů na spravedlnost, existuje mnoho názorů na její přívlástek „sociální“. Původně měl termín „sociální“ jasný význam, totiž týkající se struktury a fungování společnosti nebo pro ně charakteristický význam. V tomto smyslu je spravedlnost jasně sociálním jevem.¹¹ Pojem „sociální spravedlnost“ se začal používat, jako jakási výzva na adresu vládnoucích tříd (asi 2. pol. 19. století), aby se více zabývaly situací mnohem početnějších řad chudých. „Sociální otázka“ se stala základem sociální politiky.¹²

Lidé se snaží dát pojmu „sociální spravedlnost“ smysl tím, že se uchylují k rovnostářským úvahám, k rozdělování na úrovni hmotné spravedlnosti. Požadavky o její uskutečnění jsou zpravidla jako samozřejmost adresovány národním vládám jako institucím, které mají k tomu nezbytné pravomoci. Je otázkou, zda je to

¹⁰ viz uvedená definice sociální spravedlnosti v Ilustrované encyklopedii; Kolektiv autorů: *Ilustrovaná encyklopedie*, str. 263, Praha, 1995.

¹¹ V 18. století se výraz „sociální spravedlnost“ příležitostně používal k označení pravidel správného chování v rámci dané společnosti; např. Gibbon, E.: *Decline and Fall of the Roman Empire*, kapitola 41., str. 367, (edice *World's Classics*, sv. IV.).

¹² Např. sociální reformy v Prusku (Otto von Bismarck), ve Švédsku (K. G. Myrdal), ve Velké Británii (Lord W. H. Beveridge).

možné ve všech státech (i v těch nejmenších), na všechny skupiny lidí (malé i velké) či všechny jednotlivce. Postavení jednotlivců ve společnosti by mělo záležet především na jejich vlastních schopnostech, znalostech a dovednostech. Vláda, společnost by pak jen měla za úkol pro ně zachovávat rovnost příležitostí jako formu sociální spravedlnosti.

Lidé, když v souvislosti se sociální spravedlností, volají hlavně po materiální rovnosti, si ani neuvědomují, že tím dávají podnět k zániku fenoménu „svobody“. Jejich důvody musíme hledat v nízkých lidských citech: odpor vůči lidem, kteří jsou na tom lépe než my; závist, nepřátelství vůči velkému bohatství. Pokud by se však měla snažit o materiální rovnost dovést až do úplného naplnění, pak by to pravděpodobně znamenalo zánik spravedlnosti, jako legitimní nerovnosti.

Místo toho je však některými teoretiky /ovlivněnými J. Rawlsem/ v posledním období rozvíjena sociální spravedlnost jako rovnost příležitostí. Společnost je uspořádána spravedlivě, podle této teorie, tehdy, když jedinci mají stejné (rovné) šance (příležitosti) uskutečnit své individuální životní plány (představy o solidním životě).⁹ S touto teorií do určité míry souhlasí i F. A. von Hayek, jinak zarytý odpůrce pojmu „sociální spravedlnost“. Podle něho, nemá nikdo a nikdy mít nemůže žádná měřítko, kterými by mohl určovat spravedlnost v rozdělování. Když se o to někdo přesto pokusí, nemůže to udělat jinak než usurpováním svobody jiných a nemůže to mít jiné důsledky než úpadek společnosti, neboť její prosperita kriticky závisí na svobodě každého jednotlivce využít své znalosti pro své účely.¹³

Nezbývá nám možná nic jiného než věřit moudré encyklopedii, že sociální spravedlnost je nedosažitelný ideál, k němuž je možné se pouze přibližovat.¹⁴

¹³ Hayek, F. A. von: Právo, zákonodárství a svoboda, český Praha, 1994 – myšlenky z díla

¹⁴ viz k tomu: poznámka č. 10

RESUME

Social justice has been changed into widespread and quite efficient argument in political discussion. It became a key principle of social policy as a specific effort of society to preserve or establish the rule of equal opportunity as a form of social justice.

The task of this article is not to find out what the justice is and what should be one's approach to it. The author tries to project the problem as such and to arise reader's interest in this interesting and important issue.

However, social justice is an unattainable ideal that can hardly be reached.

ZPRÁVY Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

TRESTNÁ ODPOVEDNOST PRÁVNICKÝCH OSÔB

RITA KUBICOVÁ – PŘEKLAD

ODBORNÁ REVÍZIA PREKLADU: V. KRATOCHVÍL

Prednáška prof. ALLIXA z PF Jeana Moneta, Paríž 11

(konaná dňa 6.5.1996 na katedre trestného práva PF MU v Brne)

I. ÚVODOM

Jedná sa o najpozoruhodnejšiu a najkontroverznejšiu zmenu nášho nového trestného zákona. Až do tejto doby boli jediným adresátom noriem nášho trestného práva fyzické osoby, ktoré ako jediné sa vyznačujú materiálnou, a teda hmatateľnou existenciou.

Ale v súčasnosti môžeme sledovať rozmach mocenských záujmov prevyšujúcich záujmy fyzických osôb, a hoci je pravda, že som nikdy neobedoval s právnickou osobou, musím poznamenať, že som ich stokrát videl zaplatiť účet. To, čo bolo iba fikciou, stáva sa realitou.

Jurisprudencia tento problém vyriešila už dávno: „Právnicka osoba nie je výtvorom zákona, jedná sa v podstate o každé zoskupenie vybavené spôsobilosťou kolektívne sa vyjadriť na obranu svojich zákonom priznaných a chránených záujmov.“ Treba poznamenať, že reálna existencia právnickej osoby nevyklučuje zásah zákonodarca.

Tak, ako to bolo aktuálne v práve ES, združenia vytvorené na základe národného právneho poriadku môžu existovať jedine skrz národných zákonodarcov, ktorí stanovujú ich štruktúru a podmienky fungovania.

Nech už sú tieto spôsoby akékoľvek, trestná zodpovednosť právnických osôb prináša so sebou dôležité následky. Vybavené vlastnou individualitou, odlišnou od individuality svojich členov, združenie vyjadruje kolektívny záujem a stáva sa subjektom práv a povinností. Je občianskoprávne zodpovedné za úkony svojich orgánov, predstaviteľov a zamestnancov. K týmto občianskoprávnym následkom sa nedávno pripojila trestneprávná zodpovednosť, podstata ktorej je obsiahnutá v novom trestnom zákone: *Právnické osoby sú trestne zodpovedné v prípadoch stanovených trestným zákonom za trestné činy spáchané v ich prospech prostredníctvom svojich orgánov alebo predstaviteľov.*

Takto nový trestný zákon prelomil stáročnú tradíciu trestnej neodpovednosti právnických osôb, ktorá bola podložená rozličnými argumentmi:

- združenie je právnou fikciou, nespôsobilé osobnej vôle, ktorá je nevyhnutnou podmienkou trestnej zodpovednosti,
- právne uznanie združenia predpokladá existenciu určitého sociálne aprobovaného predmetu jeho činnosti zhodného s jeho špecializáciou, ktorá v žiadnom prípade nemôže spočívať v porušení zákona,
- združenie nemôže byť predmetom výkonu trestu, ktorý – berúc do úvahy jeho funkciu a jeho podstatu – môže byť uložený iba fyzickej osobe,
- trestná zodpovednosť právnických osôb by bola zásahom do princípu personality trestu, lebo dôsledkom by bolo individuálne potrestanie každého člena združenia včítane tých, ktorí nechceli porušiť zákon.

V tejto súvislosti judikatúra poznamenáva, že každý trest je osobný a ako taký nemôže byť uložený právnickej osobe – tá môže odpovedať občianskoprávne.

Avšak silné doktrínálne hnutie odmietlo tieto argumenty a presadzovalo nasledovné protiargumenty:

- právnická osoba môže mať z právneho hľadiska vlastnú vôľu, odlišnú od individuálnej vôle každého člena a vyjadrenú prostredníctvom svojich orgánov,
- hoci je evidentné, že porušovanie zákona nemôže byť hlavným predmetom činnosti právnickej osoby, neznamená to, že sa nemôže jednať o činnosť tajnú, alebo vedľajšiu,
- akonáhle právnická osoba disponuje právami a majetkom, môže byť objektom sankcií spočívajúcich v zrušení alebo obmedzení týchto práv, zasahujúc tým do jej majetku,

– existuje občianskoprávna zodpovednosť právnických osôb, ktorá ich vystavuje ťažkým peňažitým sankciám, alebo zabaveniam vecí, majetku, schopným spôsobiť újmu členom združenia bez ohľadu na účasť na porušení zákona.

Tento posledný argument bol zvláštny, lebo princíp personality v občianskom práve neexistuje striktné. Je pravda, že každé trestné odsúdenie sa môže odraziť na nevinných tretích osobách: uväznenie osoby alebo jej potrestanie vysokou pokutou môže zbaviť jej rodinu všetkých existenčných prostriedkov. Ale nejedná sa o zásah do princípu personality trestu. To, čo skutočne škodí je vykonateľnosť rozhodnutia vo vzťahu k členom rodiny odsúdeného. Túto úvahu môžeme analogicky preniesť aj na trestné odsúdenie právnickej osoby.

Zdá sa, že niet prečo sa vzpierať tomu, aby trestná zodpovednosť právnických osôb bola ponechaná z rovnakého titulu, ako trestná zodpovednosť fyzických osôb. Po roku 1934 návrh trestného zákona komisie MATTER zachoval princíp trestnej zodpovednosti právnických osôb. Podporená mnohými medzinárodnými kongresmi /Bukurešť 1929, Rím 1953, Bukurešť 1978/, myšlienka sa znovu objavuje v prednávrhoch v rokoch 1978 a 1983. V roku 1986 bola definitívne zachytená v návrhu, ktorý sa stal priamym východiskom trestného zákona.

V skutočnosti táto trestná zodpovednosť právnických osôb nebola úplne nová, lebo už rozličné nariadenia z predchádzajúcich rokov, prijaté vo veci podnikania v oblasti tlače, kde tieto podniky boli obvinené zo spolupráce s nepriateľom, v ekonomických veciach a v oblasti reglementácie výmeny peňazí, v súčasnosti zrušenej, predpokladali možnosť trestného odsúdenia právnickej osoby.

V tejto súvislosti judikatúra už dlho doporučovala možnosť zaviesť trestnú zodpovednosť právnických osôb, keď zákon stíha materiálne porušenie zákona, nezávisle na akomkoľvek zločinnom úmysle, označujúc jeho pôvodcu prostredníctvom jeho právneho postavenia. Takouto právnou kvalifikáciou môže byť napr. vlastník, alebo zamestnávateľ.

Celkovo vzato, početné krajiny pripúšťajú už dlho možnosť trestne postihovať právnicke osoby a Rada ministrov pri Rade Európy v rokoch 1981 a 1988 vo svojich doporučeníach č. 12 a 18 o obchodnej kriminalite nabádala k zavedeniu a aplikácii „trestnej zodpovednosti a trestných sankcií u tých podnikov, kde vážnosť porušenia zákona, miera nedbalosti podniku, spoločenská nebezpečnosť tohto porušenia vyvoláva nutnosť predchádzať v budúcnosti takýmto porušeniam“.

II. ZÁKLADNÉ OTÁZKY NOVÉHO TYPU TRESTNEJ ODPOVEDNOSTI

Trestná zodpovednosť právnických osôb sa vyčerpáva najmenej dvomi základnými otázkami: tou prvou z nich je podstata a tou druhou realizácia tejto zodpovednosti.

1. Podstata trestnej zodpovednosti právnických osôb

Odôvodnená vo svojej podstate reálnou existenciou kriminality právnickej osoby, táto zodpovednosť spočíva na fikcii „prepožičania“ kriminality, ktorej hranice treba stanoviť.

Nikto nemôže poprieť, že rozsah prostriedkov, o ktoré sa právnicke osoby často opierajú, vážne zasahuje do verejného zdravia, životného prostredia, do hospodárskeho poriadku a do sociálnej legislatívy. V tomto kriminologickom kontexte trestná neodpovednosť právnickej osoby sa javila o to viac šokujúca, že rozhodnutie, ktoré prispelo k porušeniu zákona, bolo často prijaté samotnými orgánmi, a že právnická osoba bola občianskoprávne zodpovedná v dôsledku činov svojich vedúcich, stíhaných za porušenie zákona, existenciu ktorých ignorovali.

K tomu sa pripája skutočnosť, že trestná neodpovednosť právnických osôb nechala voľné pole iným formám represie, realizovaným nezávislými administratívnymi orgánmi poverenými reguláciou niektorých sektorov ekonomických a sociálnych aktivít.

Všetko teda hovorilo pre zaradenie trestnej zodpovednosti právnických osôb do nového trestného zákona. Avšak hoci obecné platí, že každý môže byť trestne zodpovedný iba za svoj osobný čin, trestná zodpovednosť právnickej osoby predpokladá, že takýto čin môže spáchať aj táto osoba, teda právnicka. Tento čin je vykonaný prostredníctvom orgánov alebo predstaviteľov, ktorí jednájú v mene a v prospech spoločnosti, ktorú reprezentujú.

Táto skutočnosť však samotná nestačí k vyvolaniu trestnej zodpovednosti právnickej osoby. Trestná zodpovednosť je osobná a predpokladá určitú rozumovú schopnosť vo vzťahu k spáchaným činom. Právnicka osoba však nemá ani vôľu, ani rozumovú schopnosť pochopiť tie činy, ktoré jej sú vyčítané (príčitane). Zbavené akejkoľvek súdnosti, právnicke osoby nemajú vlastnú kriminalitu. Túto si „prepožičiavajú“ od svojich orgánov alebo predstaviteľov, ktorí konajú v jej pro-

spech. Porušenie zákona sa teda pripisuje tomu, kto z toho má prospech, akoby bol pôvodcom tohto činu.

Toto „prepožičanie“ kriminality zakladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby a vynucuje si realizáciu tejto zodpovednosti.

2. Realizácia trestnej zodpovednosti právnických osôb

K realizácii trestnej zodpovednosti právnickej osoby je potrebné splniť dve podmienky:

A. Trestná zodpovednosť právnickej osoby je vyvolaná iba v prípadoch stanovených zákonom, alebo nariadením

To znamená, že musí byť špeciálne stanovená v texte, ktorý definuje porušenie zákona. V súlade s hierarchiou noriem, musí mať formu zákona, keď sa jedná o zločin alebo prečin, a formu nariadenia, keď sa jedná o priestupok. V legislatívnej časti trestného zákona je trestná zodpovednosť právnických osôb stanovená v prípadoch genocídy, nedbalostného aj úmyselného zranenia alebo zabitia, obchodovania s omamnými látkami, prania špinavých peňazí, diskriminácie, kupliarstva, zásahu do súkromného života, krádeže, vydierania, podvodu, sprenevery, zrady, špionáže, atentátov, sprisahania, účasti na vzbure, korupcie, falšovania peňazí, terorizmu atď.

V reglementárnej časti trestného zákona je trestná zodpovednosť právnických osôb stanovená aj v prípade nedbalostného zásahu do osobnej integrity, šírenia nepravdivých údajov, alebo údajov odporujúcich slušnosti, hrozieb deštrukciou vyvolávajúcich menšie škody, zásahov do peňažného systému, používania váh a mier odlišných od tých, ktoré sú stanovené v platných predpisoch.

Teraz by som spomenul pár zákonov zakladajúcich trestnú zodpovednosť právnických osôb:

Predovšetkým je to zákon z 16.7.1992. Ten zakladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby v prípade zásahu do základných záujmov národa v čase vojny, zásahov do banského práva, autorského práva, v prípade bankrotu a pri porušení zákonov týkajúcich sa životného prostredia.

Zákon z 26.1.1993 predpokladá trestnú zodpovednosť právnickej osoby v prípade porušenia zákonov týkajúcich sa cien, ďalší z 20.12.1993 sa týka pracovného práva; konkrétne určitých deliktov v súvislosti s ilegálnou prácou. Ďalší zákon z 2.2.1995 o ochrane životného prostredia, zakladá trestnú zodpovednosť právnic-

kých osôb v súvislosti s nedodrievaním predpisov týkajúcich sa tejto oblasti, ďalej je to zákon z 7.7.1976 o znečisťovaní mora, a z 9.1.1952 o morskom rybolove.

Vydajúc tieto zákony, zákonodarca sa rozhodoval prípad od prípadu bez toho, aby stanovil presné kritériá. Je otázka, či tento spôsob je najvyhovujúcejší pre postih kriminality právnických osôb. Nič nie je stanovené napr. pre klamavú reklamu, pre porušenie profesionálneho tajomstva, pre rozširovanie pornografie ponižujúcej ľudskú dôstojnosť. Z rámca nášho práva týkajúceho sa trestnej zodpovednosti právnických osôb sa vymyká aj právo obchodných spoločností a veľká časť pracovného práva.

Existuje ešte veľa medzier, ktoré znižujú počet prípadov, kde by trestná zodpovednosť právnickej osoby mohla byť úspešne aplikovaná. Napr. porušenia zákona týkajúce sa hygieny a bezpečnosti pri práci nefigurujú v tých porušeníach zákona, ktoré by boli spôsobilé vyvolať trestnú zodpovednosť právnických osôb. Ale v prípade pracovného úrazu alebo choroby z povolania môže byť trestná zodpovednosť právnickej osoby založená, keď sa jedná o nedbalostné ublíženie na zdraví alebo zabitie. O to viac sú tieto nedostatky pofutovaniahodné, že umožňujú pripisovať porušenie zákona z nedbalosti fyzickým osobám len preto, aby bol zabezpečený úspech postihu.

Je však pravdou, že trestná zodpovednosť právnických osôb je zodpovednosťou špeciálnou, takže sú to fyzické osoby, ktoré sú trestne zodpovedné podľa obecného práva.

B. Trestná zodpovednosť právnickej osoby je vyvolaná v prípade porušenia zákona vo vlastný prospech a prostredníctvom svojich predstaviteľov alebo orgánov

Táto dvojité podmienka odôvodňuje „prepožičanie“ kriminality, na ktorej spočíva trestná zodpovednosť právnickej osoby: trestne zodpovedná právnická osoba si „prepožičiava“ kriminalitu tých (orgánov a predstaviteľov), ktorí ju stelesňujú a ktorí konajú v jej prospech.

a/ Porušenie zákona musí byť spáchané v prospech právnickej osoby, tzn. pri výkone aktivít smerujúcich k zabezpečeniu jej fungovania. Už nie je dôležité, či za týmto činom sa skrýva konkrétny záujem právnickej osoby alebo či mala z neho nejaký konkrétny profit. Ďalej nie je podstatné, že konkrétni porušitelia zákona figurujú na čele tých, ktorým sa trestná zodpovednosť bude pripisovať, nesledovali lukratívny cieľ.

Keď sa však preukáže, že orgány alebo predstavitelia právnickej osoby jednali vo svoj vlastný prospech, trestná zodpovednosť právnickej osoby nastúpiť nemôže.

b/ Porušení zákona musí být činom orgánov alebo predstaviteľov, tzn. fyzických osôb, ktoré majú legálnu náplň práce vyplývajúcu z ich funkcií a ktoré v rámci tejto náplne majú oprávnenie danú právnicku osobu reprezentovať.

Nositelia delegovanej právomoci môžu tiež figurovať medzi týmito reprezentantmi: Naproti tomu jednanie iba zamestnanca nemôže založiť trestnú zodpovednosť právnickej osoby.

Treba však poznamenať, že hoci konajú v mene a v prospech právnickej osoby, ktorá si „prepožičiava“ ich kriminalitu, tieto fyzické osoby ako páchatelia alebo spolupáchatelia zostávajú trestne zodpovedné za svoje činy na základe obecného práva.

Skutočnosť, že sa zákon porušuje v prospech iného nikdy nebola v trestnom práve dôvodom neodpovednosti a treba zabrániť tomu, aby sa trestná zodpovednosť právnických osôb stala prekážkou postihu osôb fyzických, ktorých kriminalitu si daná právnická osoba „prepožičala“.

Takto trestná zodpovednosť právnickej osoby nevyklučuje trestnú zodpovednosť fyzickej osoby, či už páchatelov, alebo spolupáchatelov za porušenia zákona.

Naproti tomu porušenie zákona môže byť činom kolektívnych orgánov, alebo postupných rozhodnutí takých, ktorí sú schopní trestnú zodpovednosť právnickej osoby za porušenie zákona pripísať presne určenému jedincovi.

Prehlásenie trestnej zodpovednosti právnickej osoby za porušenie zákona bez toho, aby páchatelia alebo spolupáchatelia – fyzické osoby – boli jednoznačne identifikované, naznačuje návrat ku kolektívnej trestnej zodpovednosti, ktorú však už žiadne „prepožičanie“ kriminality nemôže odôvodniť.

RESUME

The published lecture of a guest professor intends to inform about a principal change in the French Penal Code which became effective on March 1, 1994.

The author makes readers acquainted especially with arguments against the new conception but also gives the supportive reasons. The body of the lecture states the two main questions of criminal responsibility related to fictitious persons, i. e. both essence and realization of this kind of criminal responsibility.

In a closing part, the author deals with a problem concerning relations between criminal responsibility of a fictitious person and a natural person, therefore relations between collective and individual responsibility.

INSTITUTE POLITICKÉ STRANY V MEZINÁRODNÍM SROVNÁNÍ

VOJTĚCH ŠIMÍČEK

Ve dnech 14.–16. února 1997 se konala konference, nazvaná „Institute politické strany v mezinárodním srovnání – 30 let zákona o politických stran v Německu“, pořádaná Institutem pro německé a evropské právo politických stran (*Institut für Deutsches und Europäisches Parteienrecht*) v německém Hagenu.

Účast na konferenci byla vskutku exkluzivní. Jednání konference byli přítomni – z německé strany – slovní představitelé univerzitního prostředí (z právníků uvedme alespoň živoucí legendu německého konstitucionalismu K. Hesseho, dále P. Häberleho, H. Schneidera, D. Schefolda; z politologů zejména K. von Beymeho a U. von Alemanna), zástupci aktivní politiky K. Hänsch (exprezident Evropského parlamentu), H. D. Genscher (exministr zahraničí SRN), J. Rau (premiér vlády Severního Porýní Vestfálska), P. Hintze (generální sekretář CDU), E. Mahrenholz (soudce Spolkového ústavního soudu) a další poslanci Spolkového sněmu a Evropského parlamentu. Kromě tuzemských účastníků bylo na konferenci přítomno i zhruba 20 účastníků zahraničních, a to z celé řady evropských i mimoevropských zemí (zřejmě nejexotičtějšími byli zástupci Japonska, Jižní Afriky, Izraele nebo Gruzie).

Zvláštní zmínku musíme učinit o hlavním pořadateli konference, profesoru D. Tsatsosovi, který je (do konce roku 1997) ředitelem pořadajícího Institutu. Tato lidsky i vědecky vskutku mimořádná osobnost dokázala nejen zajistit výše označenou účast špičkových odborníků na konferenci, ale zároveň ztělesňuje zřejmě nejvýznamnějšího odborníka a zároveň propagátora v oblasti práva politických stran v Evropě. Mimořádné zásluhy prof. D. Tsatsose byly vyzdvíženy v celé řadě vystoupení na konferenci a všichni její účastníci cítili, že slova J. Raua o tom, že Řecko, SRN i celá Evropa mohou být za osobnost prof. Tsatsose vděčný, nejsou nikterak nadnesené.

Jednání konference bylo rozděleno do jednotlivých sekcí, v nichž zaznívaly vždy dva až čtyři hlavní referáty a poté jednání pokračovalo hodinovou diskusí.

První den konference, po přednesení úvodních (pozdavných) projevů, byl věnován tématům „Budoucnost demokracie politických stran v informační společnosti“, „Stav výzkumu práva politických stran v SRN“ a „Instituce politické strany v Evropské unii“. Hlavními referenty byli v těchto sekcích takřka výlučně odborníci z pořádací země a dlužno dodat, že zejména diskuse k jednotlivým příspěvkům měla vynikající úroveň. Zřejmě největší pozornost byla věnována otázkám skloubení elektronických komunikačních prostředků a současného pojetí parlamentní demokracie (v prvním bloku) a výkladu čl. 138a Maastrichtské smlouvy, zakotvující tzv. „evropské politické strany“. Dodejme, že právě prof. D. Tsatsos patří k největším propagátorům evropských politických stran v Evropském parlamentu a že právě jeho zpravodajská zpráva k této otázce se stala základem pro diskusi v tomto orgánu.

V dalších dvou dnech konference dostali přiměřený prostor zahraniční účastníci, kteří ve svých vystoupeních představovali instituci politické strany vždy tak, jak je pojmána v jejich zemích. Postupně tak zazněly referáty, týkající se Francie (M. Fromont), Itálie (D. Schefold), Rakouska (M. Stelzer), Řecka (P. Foundekakis), Polska (M. Wyrzikowski), České republiky (V. Šimíček), Ruska (G. Luchterhandt), Gruzie (G. Chubua), Turecka (F. Saglam), Švýcarska (T. Fleiner-Gerster), Izraele (C. Klein), USA (P. Lösche), Indie (S. Mitra), Japonska (A. Takada) a Jihoafrické republiky (H. Schneider).

Je zřejmé, že v jednotlivých referátech šlo zejména o poskytnutí informace o právu politických stran v konkrétní zemi a že proto nebyl čas a prostor k podrobnějším analýzám. Zároveň pokládám za určitý organizační nedostatek, že ne vždy bylo zcela sladěno zaměření příspěvků, které se pohybovalo od obsáhlého popisu stranicko politických systémů v jednotlivých státech (včetně výkladu formy vlády) až po striktní rozbor právních úprav politických stran. Na omluvu pořadatelům budiž řečeno, že s obdobným problémem se potýká většina vědeckých konferencí a že častou příčinou tohoto jevu je určitá nedisciplinovanost referujících.

I vzhledem k výše uvedenému je velmi obtížné zobecnit některé závěry, které z průběhu konference vyplynuly. V prvé řadě se jednoznačně ukázalo, že (1.) právo politických stran nelze nikdy vydělit z celkového politického kontextu v konkrétní zemi. (2.) V některých státech (např. Turecko, Izrael) se dokonce ukazuje, že právní úprava slouží pouze jako cílený nástroj k vytváření konkrétního typu politického systému a k potlačení některých názorových směrů. (3.) Diskuse ukázala, že nejcitlivější a nejvíce problémovou otázkou ve většině zemí zůstává otázka financování politických stran a že se žádný ze států nemůže pochlubit tím, že by tento problém úspěšně vyřešil.

Závěrem můžeme konstatovat, že konference byla velmi kvalitní a přínosná,

že umožnila názorovou konfrontaci a že z ní všichni účastníci odcházeli obohaceni o celou řadu jinak velmi obtížně dostupných informací.

Za přednáškovým cyklem

„PROBLÉMY SOCIÁLNÍHO STÁTU“

MILOŠ VEČEŘA

V zimním semestru školního roku 1996/1997 proběhl již po čtvrté a v této internacionální podobě bohužel naposledy cyklus přednášek nazvaný „Problémy sociálního státu“. V jeho výchozí podobě ve školním roce 1992/1993 stál u jeho zrodu Mezinárodní politologický ústav Právnické fakulty MU (dnes je již zařazen jako ústav MU), který za podpory holandské Nadace Willema Dreese zřídil Středisko pro studium problémů sociálního státu. Předsedou řídicího výboru tohoto střediska se stal přední holandský sociolog českého původu prof. PhDr. Ivan Gađourek, dr. h.c. z Univerzity Groningen. Cílem vytvořeného střediska bylo především seznámit s problematikou sociálního státu, a to jak s jeho existencí a vývojem ve vyspělých demokraciích, tak s uplatňováním širokých sociálních programů, s rozбором sociálních problémů a jejich modelovými řešeními a poskytnout možnost mezinárodního srovnání různých přístupů k tematice sociálního státu a jeho problémů. Snahou střediska bylo podnícení zájmu o tyto otázky nejen mezi posluchači a učiteli Právnické fakulty, ale i mezi posluchači a učiteli dalších fakult Masarykovy univerzity, stejně jako i odbornými pracovníky orgánů státní správy a širší odbornou veřejností. Tuto pozornost se podařilo vzbudit zejména zmíněným cyklem přednášek, těšícím se po 4 roky přízni širokého spektra posluchačů nejen z výše uvedených fakult MU, ale i několika desítek pracovníků z praxe. Holandská strana při poskytnutí finančních prostředků a odborné, zejména lektorské pomoci, usilovala přispět ČR v předstihu k řešení sociálních problémů, se kterými se Nizozemsko muselo vypořádat v desetiletích formování holandského sociálního státu, považovaného často za určitý modelový typ. V Nizozemsku je věnována tematice sociálního státu stále neobyčejně rozsáhlá vědeckovýzkumná a socio-technická pozornost, promítající se i do širokého proudu publikační a pedagogické činnosti. Kupříkladu na právnických fakultách v Nizozemsku je obvykle ve třetích ročnících zařazen předmět zaměřený interdisciplinárně k problematice sociálního

státu, a to jako profilový studijní obor přednášený odborníky z oblasti práva, sociologie a ekonomie. Tyto ambice mělo i vytvořené Středisko pro studium problémů sociálního státu. Základní a nejpodstatnější aktivita Střediska byla zaměřena na pořádání jednosemestrových přednáškových cyklů, nazvaných příznačně Problémy sociálního státu, ve kterých pozvanými přednášejícími byli významní domácí i zahraniční odborníci, teoretikové i praktici, zabývající se touto problematikou. Ve dvanácti přednáškách tak vystoupili přednášející nejen od nás a ze Slovenska, ale také z Nizozemska, Německa, Rakouska a USA, přičemž jinojazyčné přednášky byly tlumočeny do češtiny. K doplnění a studiu problematiky byly vydány tiskem dva soubory přednášek přednesených v prvním a druhém cyklu a dále obsáhla monotematická práce autora tohoto textu „Sociální stát, východiska, vymezení, etapy vývoje“ (MU 1993, ve druhém přepracovaném vydání v roce 1995). V posledních dvou letech se cyklus přednášek stal pro studenty třetího ročníku PF MU povinně volitelným předmětem uzavřeným zkouškou. Poslední 4. přednáškový cyklus, který proběhl v zimním semestru tohoto školního roku, absolvovaly tři desítky posluchačů právnické fakulty a někteří zájemci především z ostatních fakult MU. V tomto posledním cyklu přednášek vystoupili vedle Dr. Večeři, který cyklus zahájil a uváděl každou přednášku hostů, dále přednášející: z ČR doc. M. Potůček, doc. J. Keller, dr. M. Foret a ing. P. Víšek; ze SR dr. H. Woleková a dr. I. Radičová, z Nizozemska dr. J. Wallage, dr. H.W. Hoen, prof. I. Gađourek a dr. Bosman, ze SRN prof. R. Voigt.

V ohlednutí za čtvrtým skončeným přednáškovým cyklem, který zároveň uzavírá zavedenou tradici přednášek o sociálním státu, je třeba ocenit přínos holandské strany, který umožnil podpořit růst zájmu o studium této problematiky u nás, zavést téma sociálního státu i do odborné právně teoretické diskuse v podobě například zpracovávaných diplomových prací a upozornit na budoucí aktualizaci otázek sociální politiky v ČR. I když pro nedostatek finančních zdrojů vzhledem k vyčerpání prostředků z Nadace W. Dreese nebude možno pokračovat v zajišťování stávajícího cyklu přednášek „Problémy sociálního státu“ v dosavadním rozsahu, postaveném na širokém okruhu i zahraničních lektorů, zvažuje katedra právní teorie možnost navázat na skončený cyklus přednášek formou, která by v příštích letech umožnila zajišťovat výuku uvedeného povinně volitelného předmětu i nadále v rozsahu přizpůsobeném těmto omezeným možnostem.

Zahraníční kontakty katedry trestního práva v roce 1996

JANA ZEŽULOVÁ

Katedře trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně se podařilo v průběhu roku 1996 uskutečnit několik zajímavých akcí v podobě přednáškových pobytů lektorů z prestižních zahraničních univerzit.

První přednáškový pobyt se uskutečnil v březnu 1996, hostem katedry byl prof. Allix z Právnické fakulty Jeana Moneta v Paříži. Profesor Allix se ve svém vystoupení věnoval **myšlence trestní odpovědnosti právnických osob**. Idea trestní odpovědnosti právnických osob se ve francouzské právní nauce objevila téměř před sto lety v habilitačním spise A. Mestre. Znovu ožívá kolem roku 1929 na kongresu l'Association internationale de droit pénal v Bukurešti, avšak ani tentokrát není schopna se prosadit. Teprve až v průběhu osmdesátých let dochází k široké diskusi na toto téma. Výsledkem diskuse je zakotvení trestní odpovědnosti právnických osob v trestním zákoně, který nabyl účinnosti 1. března 1994.

Přednášející se nejprve krátce zabýval odpovědností právnických osob z pohledu občanského práva. Poté se již věnoval problematice trestněprávní odpovědnosti právnických osob. Profesor Allix zdůraznil, že tento druh trestní odpovědnosti nachází své opodstatnění právě v kriminalitě právnických osob. Právnické osoby (společnosti, podniky) vystupují stále častěji jako nástroje trestné činnosti. Některé druhy trestné činnosti (např. hospodářské podvody a jiné machinace) jsou právě uskutečňovány v rámci aktivit právnické osoby. Dále pak prostředky, kterými disponují mohou způsobit újmu životnímu prostředí či veřejnému pořádku. Je tedy jasné, že trestní postih těchto deliktů, jenž se opírá o myšlenku individuální trestní odpovědnosti, není a nebude dostatečně účinný a nemá ani preventivní funkci. Jako jeden z hlavních argumentů pro zakotvení tohoto druhu trestní odpovědnosti uvádí profesor Allix snahu vytvořit právní prostředky, kterými by bylo možné zlikvidovat právnickou osobu v případech, ve kterých svým protiprávním jednáním vážně ohrožuje nebo porušuje důležité zájmy společnosti. V průběhu přednášky zazněly i argumenty proti koncepci trestní odpovědnosti právnických

osob, především pak námitka spočívající v názoru, že právnická osoba je pouhá fikce, abstraktní právnický výtvar. Další část přednášky byla věnována samotné realizaci trestní odpovědnosti právnických osob podle ustanovení francouzského trestního zákona. Závěrem lze konstatovat, že myšlenka trestní odpovědnosti právnických osob není zcela neznámá naší trestněprávní nauce, neboť se již objevila i v dílčích závěrech Pracovní komise Ministerstva spravedlnosti ČR, jež se zabývá přípravnými pracemi na celkové rekonstrukci trestního práva.

Další dvě přednášky se uskutečnily v průběhu listopadu a obsahově byly zaměřeny na problematiku kontinentálního a anglosaského procesu. Hosty katedry trestního práva byli profesor William K. Carroll z Právnické fakulty Johna Marshalla v Chicagu a dr. Laurent Mayer, státní zástupce při Tribunal de Grande Instance z Francie. Profesor Carroll vystoupil s přednáškou zaměřenou na **praktické problémy trestního řízení v USA** s důrazem na realizaci práva na obhajobu zejména v souvislosti s institutem dohodnuté spravedlnosti (přiznání viny ze strany obviněného a dohodovací řízení). Dr. Laurent Mayer se v rámci zvoleného tématu soustředil na **specifické rysy trestního řízení a na organizaci a činnost státního zastupitelství**. Již v minulosti katedra trestního práva navázala spolupráci s Institutem pro právní a kriminální sociologii ve Vídni. Jedním z konkrétních projevů několikaleté spolupráce byl přednáškový pobyt dr. Wolfganga Stangla a dr. Christy Pelikanové, jenž se uskutečnil v prosinci. Dr. Wolfgang Stangl pohovořil v rámci přednášky nazvané **Vídeň – bezpečné město** o přípravě, realizaci a výsledcích projektu preventivních opatření ve dvou městských částech Vídně.

Dr. Christa Pelikanová přednesla příspěvek na téma **Mimosoudní narovnání trestného činu** (ATA – aussergerichtlicher Tatausgleich). Základní myšlenkou narovnání je vyřešení (urovnání) konfliktu mezi konkrétním pachatelem trestného činu a poškozeným. Mimosoudní narovnání činu představuje rakouskou formu odklonu (diverze) a jako taková je zakotvena v zákoně o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1988 (JGG). ATA řízení bylo nejprve experimentálně odzkoušeno jako vyřízení konfliktu v letech 1985–1987. Teoretická příprava legislativního experimentu a jeho následné hodnocení připadlo právě Institutu pro právní a kriminální sociologii ve Vídni. Praktickou linii zastupovaly čtyři rakouské soudy – Vídeň, Salzburg, Linz a Hallein, u kterých byly řešeny vybrané trestní věci mladistvých právě tímto způsobem. Samotná realizace projektu byla prováděna Spolkem pro pomoc podmíněně propuštěným a pro sociální práci s nimi.

Podle současné právní úpravy (JGG) může být ATA realizována, jestliže podezřelý projeví připravenost ručit za čin...vyrovnat možné následky činu. ATA se realizuje prostřednictvím zkušených sociálních pracovníků a středisek probační pomoci. Úkolem sociálních pracovníků je seznámení podezřelého s možností, kterou

ATA řízení nabízí. Jestliže podezřelý souhlasí s touto formou vyřízení trestní věci, bude jej sociální pracovník instruovat a podporovat. Pokud bude ATA řízení úspěšně provedeno, může státní zastupitelství zastavit trestní řízení.

Institut odklonu (diversion) proniká i do našeho trestního řízení v podobě narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání. Instituty slouží v prvé řadě k usmíření (narovnání) mezi poškozeným a pachatelem, dále k tomu, aby pachatel odčinil škodlivé následky svého činu a nahradil škodu, která byla trestným činem způsobena. Z hlediska dalšího vývoje českého trestního řízení je nanejvýš žádoucí se seznamovat s podobnými instituty, jimiž disponují zahraniční právní úpravy.

Cykklus přednášek uzavřel doc. dr. Josef Žila z katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity ve Stockholmu. Ve svém vystoupení podal posluchačům stručný nástin specifik švédského trestního řízení, které lze charakterizovat jako smíšený kontradiktorní a inkviziční proces. V druhé části přednášky se zaměřil na problematiku trestních sankcí ve světle zásady „just deserve“ (každému podle jeho zásluh). Takto chápané trestání je typické pro severské země a je zde patrný neoklasický směr, který však nelze zaměňovat s německým neoklasicismem, zejména v podání Bindinga.

Zahraniční kontakty katedry trestního práva nekončí rokem 1996. Již na první pololetí roku 1997 je plánován studijní přednáškový pobyt profesora Udo Jesionka, prezidenta Soudního dvora mládeže ve Vídni. Profesor Jesionek by měl seznámit české posluchače se zněním rakouského zákona o trestním právu mladistvých. Dalším hostem bude profesor Schroeder z Institutu pro trestní právo zemí východní Evropy se sídlem v Regensburgu. Profesor Schroeder by se měl věnovat systému trestného činu v Německu a popř. některým vybraným zásadám německého trestního procesu.

V neposlední řadě je se sesterským pracovištěm ve Vídni (katedrou trestního práva Právnické fakulty ve Vídni) připravován česko-německý seminář, který by se měl uskutečnit v průběhu května. Seminář bude tematicky zaměřen na aktuální otázky reformy českého a rakouského trestního práva.

Lze si jen přát, aby další aktivity katedry trestního práva byly tak úspěšné jako tomu bylo v roce minulém.

Prezentace knihy „Problémy právních změn v České republice, Polsku, Maďarsku a ve Slovenské republice“ na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně

JANA ZEZULOVÁ

Pod záštitou Právnické fakulty MU a Rakouského ústavu pro východní a jihovýchodní Evropu (odbočky v Brně), který zastupovala Dr. Jana Stárková, proběhla 11. prosince na půdě právnické fakulty prezentace knihy s názvem „Probleme der Rechtsüberleitung in der Tschechischen Republic, in Polen, in Ungarn und in der Slowakischen Republic“, vycházející ve švýcarském nakladatelství Peter Lang.

Knihy byla představena veřejnosti za účasti vydavatelů pana Prof. Dr. Michaela Geistlingera z Právnické fakulty Univerzity Salcburk a paní Dr. Ilony Slawinski z Rakouského ústavu pro východní a jihovýchodní Evropu se sídlem ve Vídni.

Úvodního slova se ujal doc. JUDr. Dalibor Jílek, CSc., který představil oba vydavatele sborníku. Prof. Geistlinger je učitelem katedry mezinárodního práva, věnuje se ochraně lidských práv a právní komparatistice. Jedna z jeho nejvýznamnějších praktických aktivit je činnost v rámci Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, kde se podílel na urovnání konfliktu v Gruzii. Dr. Ilona Slawinski se zabývá společenskými a právními vědami. Dále bylo připomenuto, že zmíněná publikace obsahuje soubor příspěvků, které zazněly na stejnojmenné mezinárodní konferenci konané na Univerzitě Karlově v Praze roku 1994. V této souvislosti je třeba zmínit úsilí Rakouského ústavu pro východní a jihovýchodní Evropu, pobočka Brno, který stál u zrodu myšlenky vytvoření této publikace.

Krátké vystoupení obou vydavatelů sborníku přiblížilo veřejnosti obsahovou strukturu publikace. Za charakteristický znak zemí v názvu knihy, byla uvedena skutečnost, že země uzavřely dohody o přidružení, jakožto i to, že jsou smluvními stranami dohody o volném obchodu (Visegrad). Snahou vydavatelů pak je zaznamenat změny v právních řádech těchto zemí, ke kterým došlo přibližně od roku 1989. V knize jsou zachyceny změny v ústavách, provedení zákonů umožňujících zakotvení základních zásad demokratického vývoje a principů politického pluralis-

mu. Čtenáři knihy dále mohou srovnávat v těchto zemích přechod od plánovaného hospodářství k hospodářství tržnímu, právní úpravu a vývoj restituce a privatizace. Samostatná část je věnována rozdělení Československa na dvě samostatné republiky. V knize je zachycen, podle slov vydavatelů, vývoj zemí v prvních pěti letech (1989–1995), přičemž poslední dva roky jsou zde zaznamenány jen okrajově a spíše prognozově.

Závěrem představitelé knihy vyjádřili ochotu další spolupráce s učiteli právnické fakulty a tak pokračovat v dialogu, který byl započat právě prezentací této knihy.

AKTUÁLNĚ O LITERATUŘE, O PRÁVNÍCH NORMÁCH

ZAMYŠLENÍ NAD KNIHOU POČÍTAČOVÉ PRÁVO

IVO TELEČ

Roku 1995 vydalo významné německé právnické nakladatelství C. H. Beck v Praze původní českou knihu *Počítačové právo* spoluautorů Ing. Vladimíra Smejka, CSc. (většinou spoluauctora a autora koncepce díla), JUDr. Tomáše Sokola a Doc. JUDr. Martina Vlčka, CSc. Kniha je stále na trhu. Vracím se k zamyšlení nad touto knihou. Jsem si přitom vědom, že se nebude jednat o obvyklou aktuální recenzi. Myslím, že ale není na škodu, jestliže čas trochu uzrál a můžeme se k této knize nyní vrátit s určitým čtenářským i praktickým odstupem. Impulsem k napsání tohoto zamyšlení mi bylo i to, že spoluautorský tvůrčí podíl Ing. Vladimíra Smejka, CSc., byl nedávno předložen na Fakultě informatiky Masarykovy univerzity v Brně jako práce habilitační. Tím dotčená problematika znovu ožila, alespoň ve vědeckých kruzích akademické veřejnosti. S ohledem na tuto skutečnost, jakož i při vědomí toho, že zmíněný spoluautor napsal zhruba tři čtvrtiny této knižní práce a byl také autorem celého jejího konceptu, věnuji více pozornosti právě jeho částem. Zbývající spoluautoři nechť mi prominou.

V české odborné a vědecké literatuře se v případě *Počítačového práva* jedná o první mezioborově ucelené pojetí daného tématu; odmyslíme-li si Vlčkovu *Softwarové právo pro každý den* z roku 1993, které je ale zaměřeno úžeji a některé

drobnější práce jiných autorů. Z celkové koncepce práce je patrné její praktické zaměření na poměrně široký, byť odborný, okruh čtenářů, vedené asi i obchodními záměry nakladatele. To je výhodou této práce, avšak současně i nevýhodou, posuzujeme-li tuto práci jako práci habilitační.

Stav bádání, pojmáme-li počítačové právo jako heteronomní souhrn právních norem, účelově poskládaný a jako možný pedagogický obor, nebyl u nás příliš rozvinut. O to záslužnější je nepochybně zmíněná kniha. Na druhé straně ale platí, že soustavná vědecká pozornost byla u nás věnována autorskoprávní problematice počítačových programů, a to již od druhé poloviny 60. let. Zejména se jedná o práce prof. Knapa, doc. Opltové, na Slovensku doc. Rybárika aj., vycházející z německé dobové doktríny, z nichž řada měla mezinárodní ohlas anebo byla vydána i v cizině a dílem ovlivnila i mezinárodní vývoj na tomto poli, zejména v 70. letech. (Např. zpráva býv. čs. národní skupiny AIPPI aj.) V předložené knize postrádám vědecké vyrovnání se s českou a slovenskou autorskoprávní literaturou. Možná je tomu jen z toho důvodu, že nakladatelský, a jemu podrobený tvůrčí, knižní a odbytový záměr byl zacílen poněkud jinak. (Tím však netvrdím, že by předložená práce byla povrchní.) Uvedená výtka se ovšem týká jen části práce, v podstatě kap. 1. Po stránce formální, včetně rozčlenění obsahového, je uvedená knižní práce výstižná a přehledná. Celá práce je psána poměrně svěžím a čtivým stylem, který není na úkor odbornosti jazyka. Řekl bych, že práce je psána lehkým, tzv. americkým, stylem odborné literatury, který zatím u nás není úplně obvyklý, alespoň pokud jde o literaturu právní. Vědecký styl a jazyk je srozumitelný a pro celkové vyznění práce použitelný, nicméně na některých místech až příliš žurnalistický.

Celkový odborný přístup spoluautorů, a to komplexně pojmut a vysvětlit obor počítačového práva, je nutno přivítat a lze říci, že byl splněn. (Byť jisté výhrady ve svém zamyšlení uvádím.) Teoreticky byly vysvětleny jevy počítačového práva, a to s ohledem na možné okamžité aplikační použití v praxi, což je přínosem této práce; byť v některých jednotlivostech diskusním. Nesouhlasím však s řazením právní ochrany osobních údajů v počítačových systémech do oboru počítačového práva, neboť s počítači a s jejich programy nemusí mít tato ochrana nutně nic společného. Informačním systémem je v tomto smyslu, jak známo, i například ruční kartotéka (lístkovnice) apod. Ochrana osobních údajů v informačních systémech totiž mnohem více směřuje k oboru ochrany osobnosti fyzické osoby než k právu počítačovému; byť potřeba její úpravy bývá spojována s rozvojem počítačové techniky. Tento rozvoj ale jen aktualizuje potřebu právní ochrany, která by byla nezbytná i bez něj. Jsem toho názoru, že je možno (a vědecky) vhodno oddělovat právo počítačové od práva informačního s tím, že oborové hranice nemusí

být vždy zřetelné a s tím, že jistě budou existovat různé oborové přesahy, známé, koneckonců, i z jiných oblastí. (Kupř. na bratislavské právnické fakultě existuje samostatné oddělení informačního a počítačového práva.)

V kap. 1. je zevrubně pojednáno o všeobecných povahových a právních otázkách nehmotných statků tak, jak jsou tyto předměty tradičně doktrinálně pojímány v naší právní vědě. K tomu jsou přidány, nutno říci, že trefně, praktické postřehy a zobecnění. Vedle toho je pojednáno o některých zvláštnostech děl, o užití počítačových programů apod. Pokud jde o tzv. zaměstnanecké počítačové programy, třeba říci, že právní stav je v dnešní době již odlišný. (Mám na mysli zvláště § 17 odst. 5 autor. zák.) Pojem výkonu práva autorského patří k základním a v důsledku „mlčení“ kusého zákona také k nejvíce sporným, hospodářsky významným otázkám tohoto nehmotného práva. Podle posledního názoru, který se v české nauce autorského práva objevil koncem roku 1996, na základě probíhajících odborných diskusí mezi brněnskou a pražskou právnickou fakultou, a který nebyl dosud plně publikován, se dovozuje, že právním důvodem výkonu, autorovi stále zachovaného, autorského práva cizí osobou (vydavatelem časopisu, výrobcem filmu, oprávněným zveřejnitelem děl anonymních a pseudonymních a – fakultativně zaměstnavatelem autora tzv. zaměstnaneckého počítačového programu) je, zákonem jen předpokládaná, legální cesse oprávnění k výkonu autorského práva na jeho vykonavatele (správce). Nedochází tedy k legální cessi autorského práva samého, a to ani dílčích autorských práv majetkových, nýbrž k legální cessi pouze „oprávnění“ toto právo vykonávat, tj. uplatňovat, popř. neuplatňovat vůči třetím osobám. Jinými slovy, podle tohoto názoru, na němž bude mj. založen i připravovaný vědecký komentář k českému autorskému zákonu, který má vyjít u téhož německého nakladatele, jako vyšla recenzovaná kniha, letos na jaře, dochází k oddělení autorského práva samého (zachovaného autorovi) od jeho výkonu (uplatnění nebo neuplatnění), který se formou oprávnění k tomuto výkonu (ke správě) převádí na jinou osobu, k její tzv. volné ruce, omezené jen všeobecnými zákonnými mezemi. Buď k tomu dochází smluvním převodem „oprávnění“ k výkonu práva, jako je tomu např. u ochranných organizací, anebo na základě zákona, což u nás není stanoveno, leč pouze legálně presumováno (např. § 17 odst. 5 autor. zák.). Uvedená legální konstrukce má oporu ve své době, již je právní postavení správce konkurzní podstaty podle novelizovaného znění zákona o konkurzu a vyrovnání. Obdobně viz též správu např. obecního majetku. V podstatě se jedná o fiduciární právní vztah. Jde ovšem o pojetí světově atypické a v rozporu i s evropským komunitárním právem, kde se hovoří pouze o výkonu majetkových autorských práv zaměstnavatelem. Náš zákon ale vychází z osobně-majetkového monistického pojetí práva autorského a příbuzných práv výkonných

umělců a dělení na práva osobní a majetková v podstatě nezná (viz např. dědění práva autorského jako celku a důsledky s tím spojené). – Oproti tomu srov. úpravu před rokem 1965. Osobně se domnívám, že načrtnuté řešení, které je v podstatě jednou z kardinálních hospodářských otázek práva autorského i práv výkonných umělců, je pro zaměstnavatele, resp. jiné osoby (např. výrobce filmu) výhodnější než řešení evropského komunitárního práva. V našem uvedeném případě, jenž je pouze věcí výkladu, totiž správce práva disponuje (k tzv. volné ruce) i osobní složkou autorského práva, čehož žádná legální ani smluvní cesse práv majetkových nikdy nemůže dosáhnout.

Spoluautoři se ovšem mýlí (např. na str. 16), že by novelou autorského zákona z roku 1990 bylo změněno právní hodnocení počítačových programů, pokud jde o právo autorské. Nestalo se tak ani poslední novelou z roku 1996 – přestože se tak stát původně mělo, avšak Ministerstvo kultury, v jehož gesci byla novela připravována, se roku 1995 podrobilo odlišnému stanovisku předsedy Legislativní rady vlády. Tzn., že podle českého autorského zákona je kladen na počítačové programy stejný kritériální požadavek jako na jakékoli jiné nehmotné statky. Teprve až budoucí harmonizací s evropským komunitárním právem bude dosaženo jiného pojetí, které ovšem znamená změnu zákona, která musí spočívat v tom, že pro počítačové programy (a fotografie a databáze) budou zákonem stanoveny jiné legální pojmové znaky než jaké jsou stanoveny pro ostatní předměty ochrany tímto zvláštním právem. Tzn., že jediným znakem bude původnost, chápaná zákonem (nikoli pouze výkladem, protože dle evropského komunitárního práva je zapotřebí změnit zákon, nikoli jen jeho výklad) jako „*author's own creation*“. V podstatě by se tedy jednalo o znak původnosti, známý z anglo-amerického právního systému; tj. původní jako „vlastní“ výtvor. Takovýto znak je dosud u nás pojat jen v rámci statistické jedinečnosti díla, což je ale něco poněkud jiného a v tomto rámci dostává odlišný význam. Obávám se, aby nedošlo k pojmovému smísení pojetí podle našeho autorského zákona s odlišným pojetím evropským komunitárním, k němuž teprve směřujeme, aniž jsme jej u nás zákonně zakotvili. (Pravděpodobně k jeho převzetí dojde až novým autorským zákonem, který by mohl být, podle názorů a podkladů nauky, přijat zhruba do roka. Podle názorů Ministerstva kultury ale až mnohem později.)

V kap. 4 se spoluautoři zabývají trestněprávními aspekty počítačového práva a daří se jim skloubit, podobně jako i na jiných místech otázky technické, hospodářské a právní. Třeba říci, že zmíněná kapitola tvoří podstatné základy českého trestního práva hmotného na poli počítačové kriminality.

Kap. 5. má převážně metodicko – instruktážní charakter, kterého je z hlediska vyšetřovatelského více než zapotřebí. V tomto ohledu je tato práce v naší litera-

tuře zcela průkopnická. Spoluautor V. Smejkal zde mohl projevit a také projevil i své osobní zkušenosti soudního znalce, které dokázal patřičným způsobem metodicky zobecnit. V tomto směru pak navazuje i kap. 7., která se zaměřuje na soudně znaleckou praxi a v jejím rámci na, autorskoprávně vzato diskusní, otázku shodnosti počítačových programů.

V kap. 6. doporučuji neuzívat cizí slovo „data“, resp. „data občanů“ apod., nýbrž český zákonný pojem „osobní údaje“, o něž se také jedná. Těžištěm této kapitoly je komentář k zákonu č. 256/1992 Sb., o ochraně osobních údajů v informačních systémech. Tento zákon bývá v praxi často opomíjen, a proto je zapotřebí přivítat jeho okomentování. Před krátkou dobou již byla otázka registračního úřadu v Poslanecké sněmovně vyřešena zákonnou úpravou působnosti Úřadu pro státní informační systém. (Zákon ale dosud nebyl přijat senátem, který jej vrátil.) Celkově ale nemohu opomenout to, že uvedená kapitola působí trochu odtaziťým dojmem, budeme-li zvlášť odlišovat právo počítačové a právo informační. Metodologické a předmětové zpřesnění by jistě nebylo na závadu.

Kap. 8. pojednává o aktuálních otázkách daňových a účetních, resp. celních. S právní kvalifikací neoprávněného nakládání se softwarem jako daňovým únikem na dani z přidané hodnoty se však nelze ztotožnit, neboť neoprávněný uživatel by byl nucen se fakticky přiznat k trestnému činu, např. porušování autorského práva tím, že by byl nucen přiznat a zaplatit daň z přidané hodnoty, vyplývající z jeho jinak trestné činnosti. Podobné názory jsou trestněprávní naukou, soudě alespoň podle probíhajících aktuálních akademických diskusí, považovány za principiálně nepřijatelné a pravděpodobně nebudou prosazovány ani rozhodovací soudní praxí.

Přínosem ovšem jsou otázky oceňování nehmotného majetku, přestože by si tato problematika, hospodářsky významná, vyžádala ještě další rozvedení.

Práci by možná prospěla větší pozornost zahraniční judikatuře. O judikatuře domácí v tomto oboru zatím prakticky nelze příliš hovořit.

Rozsah použité odborné literatury, české i zahraniční, je přiměřený, byť není vyčerpávající. Z hlediska prací zahraničních by ovšem mohlo být účelné zmínění děl, která vycházejí z kontinentálně evropského práva. (Myslím tím zejména literaturu německou, francouzskou, ale třeba i polskou.) Z české literatury postrádám, byť starší a hůře dostupný, sborník *Právní ochrana v oblasti automatizovaného zpracování dat*. Praha, Dům techniky ČVTS 1976, který obsahuje některé významné statě.

Knihla neobsahuje žádné zvláštní přílohy, statistiky, vzory apod. Některé údaje podobného druhu jsou ovšem zmíněny přímo v textu.

Z hlediska formálního, ale v podstatě i obsahového, v práci postrádám závěr, který by shrnul její výsledky. Opět to může být věcí nakladatelského záměru.

Celkově shrnuji, že kniha *Počítačové právo* má vědeckou hodnotu jako základní a prvotní mezioborový spis českého počítačového práva, s významným přihlédnutím k oboru práva informačního. Má význam zejména pro realizační praxi právní i obchodní. Skloubeny v ní jsou poznatky technické, obchodní i právní. Čtenářům může být užitečná.

BIBLIOGRAFIE LIDSKÝCH PRÁV 1996

MONIKA CHUTNÁ

I. MONOGRAFIE

JÍLEK, D.: Odpověď mezinárodního práva na hromadné uprchlictví, Masarykova univerzita v Brně, 1996, 240 stran.

II. ČLÁNKY

ARNOLD, R.: Aktuální právní vývoj v rámci EU a Rady Evropy, *Právní rozhledy*, č. 6, str. 294–298.

ARNOLD, R.: Aktuální právní vývoj v rámci EU a Rady Evropy, *Právní rozhledy*, č. 8, str. 378–382.

ARNOLD, R.: Aktuální právní vývoj v rámci EU a Rady Evropy, *Právní rozhledy*, č. 10, str. 485–489.

ARNOLD, R.: Aktuální právní vývoj v rámci EU a Rady Evropy, *Právní rozhledy*, č. 12, str. 578–580.

BAUER, J. – MIŠKOVSKÁ, D.: Mezinárodní smlouvy o sociálním zabezpečení, *Sociální politika*, č. 6, str. 12–13.

BUREŠ, Z.: Znečištění životního prostředí a právo na soukromý a rodinný život (Evropský soudní dvůr pro lidská práva), *Evropské a mezinárodní právo*, č. 3–4, str. 48–49.

ČAPEK, J.: Z rozhodnutí Evropského soudu a Evropské komise pro lidská práva (Nad prvními stížnostmi proti České republice projednávanými před Evropskou komisí pro lidská práva), *Právní praxe*, č. 1, str. 50–57.

- ČAPEK, J.:** Z rozhodnutí Evropského soudu a Evropské komise pro lidská práva (právo na svobodu a osobní bezpečnost – část I.), Právní praxe, č. 4, str. 231–240.
- ČAPEK, J.:** Z rozhodnutí Evropského soudu a Evropské komise pro lidská práva (právo na svobodu a osobní bezpečnost) – dokončení, Právní praxe, č. 7, str. 423–428.
- ČAPEK, J.:** Z rozhodnutí Evropského soudu a Evropské komise pro lidská práva (právo pokojného užívání majetku), Právní praxe, č. 2, str. 96–108.
- ČAPEK, J.:** Z rozhodování Evropského soudu a Evropské komise pro lidská práva (právo pokojného užívání majetku) – dokončení, Právní praxe, č. 3, str. 170–184.
- ČTVRTÁ** světová konference o ženách, Sociální politika, č. 2, str. 2–5.
- DRGONEC, J.:** Právo na příjem informací versus presumpcia nevinny, Justiční revue, č. 2, str. 20–24.
- DUNOVSKÝ, J.:** Syndrom týraného dítěte v pilotážní studii, Sociální politika, č. 1, str. 13–16.
- DUNOVSKÝ, J.:** Péče o sexuálně zneužívané děti v ČR, Sociální politika, č. 12, str. 3–4.
- ERRERA, R.:** Evropský soudní dvůr lidských práv a meze svobody projevu, Evropské a mezinárodní právo, č. 2, str. 11–17.
- FICO, R. – KUPCOVÁ, Z.:** Mimosúdne rehabilitácie pred Európskou komisiou pre ľudské práva (Prvé ústne pojednávanie pred Európskou komisiou pre ľudské práva a A. Brežnevci v. SR, sťažnosť č. 2131/93), Justičná revue, č. 6–7, str. 65–81.
- FICO, R. – KUPCOVÁ, Z.:** Umelé prerušenie tehotenstva a právo potencionálneho otca na rešpektovanie jeho rodinného života (Prípád X. v. Spojené kráľovstvo), Justičná revue, č. 11, str. 45–54.
- FICO, R. – KUPCOVÁ, Z.:** Preskúmanie zákonitosti vazby – prípad Bezickeri v. Taliansko (1989), Justičná revue, č. 2, str. 47–53.
- FICO, R. – KUPCOVÁ, Z.:** Správa vypracovaná Európskou komisiou pre ľudské práva podľa čl. 31 Európskeho dohovoru o ľudských právach, Justičná revue, č. 1, str. 47–56.
- FICO, R.:** Retroaktivita trestního práva a Európsky dohovor o ľudských právach, Justičná revue, č. 3, str. 30–33.

- FILÁČKOVÁ, J.:** Osoby s mentálním postižením a lidská práva, Sociální politika, č. 2, str. 12.
- FILÁČKOVÁ, J.:** Role nestátních subjektů v oblasti péče o zdravotně postižené děti, Sociální politika, č. 6, str. 10–12.
- FROMEIN, J.A.:** Výklad Evropské úmluvy o lidských právech, Právník, č. 6, str. 502–510.
- FUCHS, M.:** Kontrola dodržování Evropské sociální charty, Sociální politika, č. 7–8, str. 2–5.
- FUCHS, M. – BEYERL, J.:** Rovné příležitosti pro muže a ženy v EU, Sociální politika, č. 10, str. 3–6.
- FUCHS, M. – BEYERL, J.:** Rovné příležitosti pro muže a ženy v EU, Sociální politika, č. 9, str. 2–4.
- GERLOCH, A.:** Ochrana lidských práv Ústavním soudem České republiky, Český bulletin lidských práv, č. 2, str. 59–63.
- GÜTTLER, V.:** K otázce svobody projevu a informací ve smyslu čl. 10 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, Právní praxe, č. 4, str. 201–207.
- HENRE HILL, L.:** Vyvlastnění a Evropská úmluva o lidských právech, Právník, č. 9, str. 789–796.
- HORÁKOVÁ, M.:** Výzkum bezdomovectví v Evropě, Sociální politika, č. 2, str. 13–15.
- CHUTNÁ, M.:** Úmluva o právech dítěte – obecná ustanovení – články 1 až 5, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3, str. 364–368.
- JANDA, I.:** Myšlenka mezinárodního trestního soudu, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3, str. 435–451.
- JÍLEK, D.:** Přemítání o založení Mezinárodního tribunálu pro stíhání osob odpovědných za závazná porušení mezinárodního práva humanitárního na území bývalé Jugoslávie od roku 1991, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, str. 53–65.
- JIRÁSKOVÁ, A.:** UNICEF pomáhá dětem už 50 let, Mezinárodní politika, č. 6, str. 36–37.
- JIRÁSKOVÁ, A.:** Ke konferenci práv dítěte, Mezinárodní politika, č. 4, str. 25–26.
- JIRÁSKOVÁ, A.:** Světový problém komerčního sexuálního zneužívání dětí, Mezinárodní politika, č. 12, str. 19–20.

- KOSEL, H.:** Právní postavení národnostních menšin v Německu od založení říše v roce 1871 až do současnosti, *Mezinárodní vztahy*, č. 4, str. 39–47.
- KOTÝNKOVÁ, M.:** Lidská důstojnost a sociální vyloučení, *Sociální politika*, č. 6, str. 15.
- KUPCOVÁ, Z.:** Může vyhostením stát porušit lidské práva?, *Justičná revue*, č. 4, str. 42–47.
- KUPCOVÁ, Z.:** Svedkovia Jehovovi a právo na rešpektovanie rodinného života (Hoffman v. Rakúsko), *Justičná revue*, č. 10, str. 59–66.
- KUPCOVÁ, Z.:** Európský súd pre ľudské práva, rozsudek Lingens v. Rakúsko z 8. júla 1986, *Justičná revue*, č. 12, str. 47–55.
- KUPCOVÁ, Z.:** Stíhanie vojnových zločincov na území bývalej Jugoslávie, *Justičná revue*, č. 6–7, str. 86–90.
- KUPCOVÁ, Z.:** Vyhostenie cudzinca a právo na rešpektovanie jeho rodinného života (prípád Berrehaf v. Holandsko), *Justičná revue*, č. 8–9, str. 74–80.
- MALENOVSKÝ, J.:** Glosy k výkladu článku 10 Ústavy v praxi ústavních orgánů, *Právník*, 9, str. 797–813.
- MATĚJKA, Z.:** Úspěšné působení OBSE v Bosně, *Mezinárodní politika*, č. 11, str. 6–9.
- MEZINÁRODNÍ** standardy o práci dětí je třeba posílit, *Sociální politika*, č. 10, str. 23.
- MIKULE, V.:** Lidská práva – vztah práva vnitrostátního a práva mezinárodního, *Český bulletin lidských práv*, č. 1, str. 19–30.
- NOVOTNÁ, V.:** Posílit sociální právní ochranu dětí, *Sociální politika*, č. 11, str. 12–13.
- OOSTING, M.:** Národní ombudsman a lidská práva, *Evropské a mezinárodní právo*, č. 1, str. 24–31.
- PACHEROVÁ, M. – SEGEŠ, I.:** Mezinárodní aspekty boja s organizovaným zločinom, *Justičná revue*, č. 3, str. 34–40.
- PALÚŠ, I.:** Politická práva v Slovenskej republike – ústavnoprávna koncepcia a predpoklady realizácie (vybrané problémy), *Právny obzor*, č. 1, str. 62–71.
- PÍCHOVÁ, I.:** Mezinárodní organizace práce – její součastné problémy a perspektivy, *Časopis pro právní vědu a praxi*, č. 2, str. 210–223.
- POTOČNÝ, M.:** Mezinárodně právní ochrana národnostních menšin a Česká republika, *Právní rozhledy*, č. 5, str. 233–237.

- PRÁCE DĚTÍ:** Fakta a údaje, *Sociální politika*, č. 10, str. 24–25.
- PRÁCE DĚTÍ:** Rozsáhlý výzkum ILO, *Sociální politika*, č. 4, str. 22–23.
- RAKOUSKO:** Nejvyšší soud – Porušení článku 10. Evropské úmluvy, *Evropské a mezinárodní právo*, č. 1, str. 43–44.
- REPÍK, B.:** Úvahy nad judikaturou Evropského soudu pro lidská práva o presumpci nevin, *Justičná revue*, č. 8–9, str. 81–90.
- SCHRONK, R.:** Európska sociálna charta a právo organizovat sa a právo kolektivne vyjednávat, *Justičná revue*, č. 8–9, str. 37–63.
- SKULOVÁ, S.:** Několik informací a poznámek k instituci ombudsmana pro místní správu ve Velké Británii, *Časopis pro právní vědu a praxi*, č. 2, str. 248–258.
- SLÁDEČEK, V.:** Rezoluce Výboru ministrů (85)8 o spolupráci ombudsmanů členských států navzájem a s Radou Evropy, *Správní právo*, č. 3, str. 181.
- SLÁDEČEK, R.:** K jednomu aspektu práva na spravedlivý proces: judikatura evropská a česká, *Právní rozhledy*, č. 9, str. 397–400.
- SLÁDEČEK, V.:** Doporučení Výboru ministrů členských států Rady Evropy R(85)13 o instituci ombudsmana, *Správní právo*, č. 3, str. 179–180.
- SLÁDEČEK, V.:** K poslaneckému návrhu zákona o veřejném ochránci práv, *Český bulletin lidských práv*, č. 2, str. 51–58.
- ŠAMALÍK, F.:** Lidská práva a demokratický právní stát, *Český bulletin lidských práv*, č. 1, str. 9–18.
- ŠEJVL, M.:** Evropské společenství a lidská práva, *Právník*, č. 10–11, str. 880–896.
- ŠTURMA, P.:** Evropský soud pro lidská práva: Zajištění dopravního prostředku celními orgány, které odhalily jeho využívání pro pašování drog, v souladu s ochranou vlastnického práva, *Právní rozhledy*, č. 4, str. 187–189.
- ŠTURMA, P.:** Evropský soud pro lidská práva, *Právní rozhledy*, č. 10, str. 492–494.
- ŠTURMA, P.:** Jurisdikce Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii, *Právní rozhledy*, č. 9, str. 428–432.
- ŠTURMA, P.:** Evropský soud pro lidská práva, *Právní rozhledy*, č. 12, str. 581–583.
- ŠTURMA, P.:** Zdokonalený mechanismus ochrany sociálních práv: kolektivní stížnosti podle Dodatkového protokolu k Evropské sociální chartě, *Právník*, č. 10–11, str. 897–905.

ŠTURMA, P.: K aktuálním problémům kodifikace zločinů, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 1, str. 74-97.

ŠTURMA, P.: Mezinárodně právní ochrana lidských práv, Český bulletin lidských práv, č. 3, str. 92-101.

VESELÝ, J.: Úmluva proti mučení a Česká republika jako jedna ze smluvních stran Úmluvy, Český bulletin lidských práv, č. 3, str. 102-112.

VOZÁR, J.: Pojem eutanázie, Právník, č. 3, str. 221-232.

VOZÁR, V.: Právo na informácie o životnom prostredí, Justičná revue, č. 1, str. 1-7.

ZÁVADSKÁ, E.: Poznatky o právnom postavení a pôsobnosti ombudsmana v Holandsku, Právny obzor, č. 2, str. 139-152.

ZEZULOVÁ, J.: Několik poznámek k problematice prodeje, obchodování a únosů dětí, Časopis pro právní vědu a praxi, č. 3, str. 453-460.

INFORMACE O TITULECH Z EDIČNÍHO PLÁNU PrF MU BRNO NA ROK 1997

V průběhu prvního čtvrtletí 1997 byly vydány tituly přecházející z edičního plánu loňského roku :

1. Filip, J.: Ústavní právo, I. díl
druhé přepracované vydání, 393 str., 316.10 Kč
2. Rozehnalová, N.: Mezinárodní právo obchodní, I. část
druhé přepracované a rozšířené vydání, 230 str., 184.80 Kč
3. Sudre, Fr. (překlad Malenovský, J.): Mezinárodní a evropské právo lidských práv
druhé upravené a rozšířené vydání, 365 str., 98.70 Kč
4. Čepelka, Č., Jílek, D., Šturma, P.: Azyl a uprchlictví v mezinárodním právu
první vydání, 263 str., 276,- Kč
5. CRIMINAL LAW REFORM IN THE CZECH REPUBLIC in the interdisciplinary Perspective
STRAFRECHTSREFORM IN DER TSCHECHISCHEN REPUBLIK in der interdisziplinären Perspektive
první vydání, 267 str., 145,- Kč

V tisku jsou připraveny k vydání publikace :

1. Nett, A.: Plody z otráveného stromu
první vydání, 113 str.
2. Pokorná, J.: Subjekty obchodního práva. Vybrané problémy.
první vydání, 370 str.
3. Průcha, P., Skulová, S.: Správní právo, procesní část
druhé přepracované vydání, 179 str.
4. Marek, K.: K obchodním závazkovým vztahům
druhé doplněné vydání, 253 str.

Z edičního plánu 1997 jsou rozpracovány, event. připraveny do tisku tituly:

1. Šimíček, V.: Právní a politologické problémy voleb v ČR
sborník příspěvků z konference, cca 90 str.
2. Týč, V.: Mezinárodní právo soukromé v justiční praxi
druhé přepracované vydání, cca 160 str.
3. Nedorost, L.: Přezkum správních rozhodnutí
první vydání, cca 145 str.
4. Macur, J.: Zásada projednací v civilním soudním řízení
první vydání, cca 106 str.
5. Hrušáková, M., Králíčková, Z.: Rodinné právo. Příklady k řešení
první vydání, cca 93 str.
6. Holoubková, J. a kol.: Základy soudní psychiatrie a psychologie
první vydání, cca 90 str.
7. Pekárek, M. a kol.: Stav a perspektivy českého družstevnictví a právo.
Sborník příspěvků z konference
první vydání, cca 73 str.
8. Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží
první vydání, cca 160 NS.

AUTOŘI

- JUDr. Jana Dudová, Dr.** Katedra práva životního prostředí Právnické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno
- Doc. JUDr. Jan Filip, CSc.** Katedra ústavního práva a politologie Právnické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno
- Prof. JUDr. Petr Hajn, DrSc.** Katedra obchodního práva Právnické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno
- JUDr. Petr Havlan, CSc.** Okresní úřad Svitavy
- Hilda Hejná** Brno
- Mgr. Monika Chutná, Dr.** Katedra mezinárodního a evropského práva Právnické
fakulty Masarykovy univerzity, Brno
- RNDr. Mgr. Jaroslav Chyba, DrSc.** Okresní úřad Blansko
- JUDr. Věra Kalvodová, Dr.** Katedra trestního práva Právnické fakulty Masarykovy
univerzity, Brno
- Zdeněk Kapitán** student Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
- Rita Kubicová** studentka Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
- JUDr. Michal Lamparter** Katedra ústavního práva a politologie Právnické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno
- JUDr. Ján Mazák** Právnická fakulta UPJŠ Košice
- JUDr. Jan Spáčil** Olomouc
- Mgr. Vojtěch Šimíček, Dr.** Katedra ústavního práva a politologie Právnické fakulty
Masarykovy univerzity, Brno
- Doc. JUDr. Ivo Telec, CSc.** Katedra občanského práva Právnické fakulty Masarykovy
univerzity, Brno
- JUDr. František Vašek** Brno
- JUDr. PhDr. Miloš Večeřa, CSc.** Katedra právní teorie Právnické fakulty Masarykovy
univerzity, Brno
- Tomáš Volný** student Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno
- Mgr. Jana Zezulová Dr.** Katedra trestního práva Právnické fakulty Masarykovy
univerzity, Brno

- **P. Blažek: Správní trestání v kontextu demokratického státu**
první vydání; 117 str.; 155,40 Kč
- **Z. Koudelka, R. Vičková: Ústavní systém Ruska. Ústava Ruské federace**
první vydání; 84 str.; 76,70 Kč
- **Sborník příspěvků: Současnost a perspektivy místní správy**
první vydání; 134 str.; 113,40 Kč
- **J. Macur: Dělení důkazního břemena v civilním soudním sporu**
první vydání; 165 str.; 204,80 Kč
- **P. Průcha: Správní právo (obecná část)**
druhé přepracované vydání; 256 str.; 169,10 Kč
- **M. Pekárek, I. Průchová: Pozemkové právo**
první vydání; 303 str.; 221,60 Kč
- **V. Týč: Vybrané problémy mezinárodního práva procesního v justiční praxi 2**
první vydání; 71 str.; 68,30 Kč
- **kolektiv autorů: Praktikum z práva životního prostředí**
první vydání; 129 str.; 108,20 Kč
- **sborník příspěvků: Ročenka evropského práva 1995**
první vydání; 213 str.; 240,50 Kč
- **M. Večeřa, M. Urbanová: Základy sociologie práva**
přepracované vydání; 214 str.; 139 Kč
- **J. Blažek: Základy ekonomie**
přepracované vydání; 220 str.; 147 Kč
- **kolektiv autorů: Právnická fakulta MU v Brně, šk. rok 1996/97**
první vydání; 177 str.; po přecenění 15 Kč
- **kolektiv autorů: Příručka k přijímacímu řízení na PrF MU v Brně, šk. rok 1997/98**
první vydání; 59 str.; 45 Kč
- **S. Skulová: Rozhodování ve veřejné správě**
druhé přepracované vydání; 173 str.; 177,50 Kč
- **J. Filip: Ústavní právo, I. díl**
druhé přepracované vydání; 393 str.; 316,10 Kč

PRÁVNICKÁ FAKULTA MU V BRNĚ

VYDÁVÁ PERIODIKUM

**ČASOPIS PRO PRÁVNÍ
VĚDU A PRAXI**

(mj. obsahuje dobořné články, aktuality pro právní praxi, přehled o fakultní právní literatuře, veřejnost je seznamována s platnými právními předpisy, se zprávami z vědeckého života, prostor je dán studentským příspěvkům, recenzím a anotacím – nejen domácí produkce, apod.)

*Periodikum vychází jako čtvrtletník
Cena jednoho výtisku činí 60 Kč*